

Carme Vinyoles

Màgiques, pors i supersticions

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

9 GUIES

MÀGIQUES, PORS I SUPERSTICIONS

Carme Vinyoles i Casas

19 QUADERNS de la REVISTA de GIRONA

**DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA**

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 19

Sèrie: Guies (Núm. 9)

Primera edició en català: Octubre de 1988

Tiratge: 2.000 exemplars

Edició:

Diputació de Girona / Caixa de Girona

Gerència editorial:

Xavier Carbó

Director de la col·lecció:

Jaume Fabre

Consell assessor:

Ramon Alberch, Narcís-Jordi Aragó, Enric Bonmatí,
Narcís Castells, Ramon Castell, Ramon Ceide,
Josep Clara, Miquel Gil, Jaume Marquès,
Aurora Martín, Enric Mirambell, Emili Montesinos,
Joan Miró, Joaquim Nadal, Joan Noguera,
Gabriel Planella, Modest Prats, Josep M. Rus,
Carles Sapena, Mariàngela Vilallonga.

Disseny de la col·lecció i de la portada:

Pozo & Viñeta

Maquetació:

Enric Marquès

Correcció:

M. Rosa Gallart

Redacció i administració:

Servei d'Estudis, Documentació i Informació
de la Diputació de Girona. Pujada de Sant Martí, 5.
Telèfon (972) 20 57 00.

Apartat de Correus 11, 17080 Girona.

Secretària: Aurèlia Planas. Subscripcions: Nuri Sumsi.

Distribució: Fina Poch.

Fotocomposició i impressió:

Alzamora Artgràfica, S.A Olot

ISBN: 84-86377-52-8

Dipòsit legal: GI-1.428/88

PORTADA:

La vida rural de les nostres comarques ha quedat
marcada per l'empremta de pors i supersticions.

(Foto: Carles Mitjà)

Índex

Situació	5
Quadre sinòptic	6
— 1-Es presenta la por	8
— La mort del capellà	10
— 2-Fer perdre algú	12
— 3-A fi de bé	14
— Guia d'exorcistes	16
— 4-Truquen de l'altre món	18
— 5-"Com més rics, més animals"	20
— L'impost del cel	22
— 6-El pas de l'aigua i la sal	24
— 7-Per no anar a missa	26
— 8-L'ase de tots els cops	28
— Per ordre de l'Esperit Sant	30
— 9-Vés-te'n, maleida màgica	32
— 10-El diable, com un teixó	34
— 11-Ni una gota de sang	36
— En companyia d'animals	38
— 12-Corren les llums	40
— 13-La resplendor de Salarsa	42
— 14-Enmig de deliris	44
— 15-La màquina de fer por	46
— 16-Precisats del follet	48
— 17-Una nit de noces	50
— 18-La casa encantada	52
— La mort de la bruixa	54
— 19-Fer patir la Francisca	56
— 20-Qui fa el bé pot fer el mal	58
— 21-Poder de dona	60
— 22-Pals a les més pobres	62
— 23-Amb certa classe	64
— 24-Menjar, tocar i beure	66
— 25-La fama de Llers	68
— 26-Dotze dones, tretze bruixes	70
— La mort de l'amo	72
— 27-El fantasma de Brunyola	74
— 28-Per una herència	76
— 29-El vicari de fusta	78
— 30-Ninetes al racó	80
— 31-Caputxetes de nit	82
— 32-La iniciació del noi	84
— 33-Una carabassa diabòlica	86
— 34-Por que no fa por	88
— 35-Per si de cas	90
— Guia de lèxic	92
— Bibliografia, agraïments i procedència de les il·lustracions	94

Situació

Els diccionaris defineixen la por com un sentiment d'inquietud i commoció que torba l'ànim i que es produeix davant la noció d'un perill, verídic o imaginat. En aquest sentit s'han d'entendre el conjunt d'històries narrades en el llibre, uns episodis que es mouen a cavall entre la realitat i la fantasia, entre els interessos creats i la superstició.

D'altra banda, res de nou sota el sol. Si en la societat actual l'alt nivell de competitivitat provoca desassossec i problemes psíquics de tot tipus, fa molts anys, en l'aïllament de les masies i en les petites localitats rurals, la indefensió de la població enfront dels que detenien el poder generava també autèntics déus del terror. El capellà dipositari de l'autoritat celestial, l'amo propietari de terres i masos, i la bruixa dominadora de les forces tel·lúriques de la naturalesa, eren considerats autors i executors de la por a través de les arts d'una màgia que tant podia emmalaltir el bestiar i les persones, com destrossar els sembrats i fins i tot fer perdre la vida.

El present llibre és fruit d'un treball de camp que recull les experiències directes i el record –personal o dels seus avantpassats– dels habitants de les comarques de la plana i de la muntanya. Ells són, de fet, els protagonistes del que aquí s'explica, i malgrat la important dosi de ficció que es traspua, els casos reflecteixen –per excés o per defecte– un estat d'opressió i d'ignorància ben palpable.

A la plana del costat s'ofereix un plànol de les poblacions i masos on l'autora ha localitzat els casos explicats en el llibre. A les dues planes següents, aquests casos són presentats de manera sinòptica.

Quadre sinòptic

Casos deguts a interessos econòmics o materials

- Treure masover de la casa. Can Gavató (Brunyola). Can Cabirol (Sils).
- Treure un veí de la casa. Cal Fuster Nou (Sant Martí Sapresa).
- Treure una família del poble. Cal Poll (Neva).
- A causa d'una herència. Can Siset (Juià).
- Enveja dels camps d'un altre. Surroca (Ogassa).

Casos deguts a supersticions

- La Por l'agafa pel cap. Llorenç Prats de can Samarra (Beget).
- La Por el persegueix. Jepet Bosch del Molí de Surroca (Beget).
- La Por li barra el pas. Pere Muixons (Rocabrana).
- La Por li ronca a la nit. Jaume Morera (Pardines).
- La Por l'acompanya sempre. Joan Joanola de can Pardal (Beget).
- S'apareix el diable. Serafí Font del Macià (Sant Privat).
- Surten figures a l'habitació: Margarida Molas (Setcases) i Francisco Xanau (Espinavell).
- S'apareix una dona davant el tractor. Quimet Tausà de can Buixadó (Riudellots de la Selva).
- El bestiar es desferma sol: Can Dalmau (Cartellà). Can Coix (Batet).
- Vaques queden pelades d'esquena. Cal Ferrer Pagès (Canet d'Adri).
- Visió de llums de màgica: Clot de la por (Beget). Veïnat de les Fages (Santa Pau). La Torre (Osor). Font d'en Colomer (Vidreres). Salarsa (Beget) Planoles.
- Surt una *ferum*. A Llorenç Camps i Josep Moret a l'altura de cal Frare (Tregurà).

- Sorolls i espetecs. A Josep Guix de can Salvatgina de Castanyet (Santa Coloma de Farners). Francisco Solís de can Bernadic (Tregurà).
- Sent construir el taüt del seu pare des de l'altre món: Cisqueta de can Janpere (Pardines).
- Amb el follet al cim del pit. Joan, Bartomeu i Isabel Bosch de Ferrer de Sous (Lliurona) i Pere Girgas, Bassols (La Cot).

Casos atribuïts a bruixes

- Menjar-se el cor dels nens. La Malavella (Caldes).
- Tocar la campana del diable. La bruixa de can Guillaies (Molló).
- Espantar dones. Impedir casaments. Fer baixar mosques per la xemeneia. Fer aparèixer ombres. Caminar de recules. Maria i Antònia (Oix).
- Matar vedells, vaques i oques. Provocar accidents. La bruixa de Vallcanera.
- Curar patiments i desficis. Desencordar homes. La Sàlvia (Vilarig).
- Embruixar noia. La Marieta de l'Espinau. La Talena de cal Gall. La Petronila de l'Hostal. La Maria de la Rectoria.
- Tempestes i pedregades. Fer aparèixer ombres i gats: La Pepeta Vila (Sant Miquel de Pera).
- Fer passar males nits a una dona. La Francisca Vall-Ilosera (St. Feliu de Buixalleu).

Casos atribuïts a capellans

Fer perdre, fondre, o desaparèixer algú

- Fer desaparèixer un mort. En Bundanci (Camprodon).

- Fer naufragar un vaixell i ofegar una família. Can Fèlix de Niula (Ger de Cerdanya).
- Ocasionar mort per suggestió. Maria Vihé de can Ruscada (Riudarenes).

Ajudar els feligresos

- Curar els animals de Francisco Casals de Comellas (Joanetes).
- Treure la papa de la userda de Felip Tura de Roques Negres (Sant Julià del Llor).
- Treure mals esperits de la casa. Can Mitjavila (Vilarig).
- Exorcitzar posseïts. Església de Sant Vicenç (Besalú).

Espantar la gent per cobrar funerals

- Fer córrer les ànimes. Caireta (Torroella de Montgrí).
- Sorolls a les parets. Teresa Cufí de can Jep (Albanyà).
- Passes a l'habitació. La Mascarona (Vilobí).
- Remenament de *mundos* i fresses al teulat. Maria Puigdemont de can Rovira (Sant Julià del Llor).
- Fer moure els estris de cuina. Família de Miquel Compte. La Panosa (Sant Iscle de Colltort).
- Fer aparèixer la figura d'un avi. Carles Torné de les Planes (Sant Hilari).
- Pedregar rocs de l'altre món. Carrer Major (Besalú).
- Mà que toca de nits. Pere Cufí i Remei Planas de la Vinya (Beuda).

Espantar per fer anar a missa

- Fer aparèixer rates i conills a l'habitació de Martí i Joan Torras de can Martí de l'Esparra (Riudarenes).

- Sorolls en una perola. Teresa Durbau de can Carnestoltes de Massanes (Maçanet).
- Fer aparèixer un animal misteriós. Enric Barnés de can Barceló (Caldes de Malavella).

Casos relacionats amb la moral i amb el festejar

- Per tornar tard de festejar: Joan Guitart (Sant Privat d'en Bas) i Manolo de can Serra (Puigpardines). Parella de Vallcanera (Sils).
- Marit que torna tard de l'hostal. Jaume Casadevall (Santa Pau).
- Amb la intenció de robar la xicota. Llorenç Iglesias de can Delós (Lliurona). Enric Rius de Prat de Pinter (Ogassa). Vicenç Armengol (Cartellà).

Espantar joves i adolescents

- Noies que tornen de treballar a la nit. Consol i Núria Bonada de Queralbs. Angelina Boada de can Carbonell (Vallcanera).
- Nois que s'estan sols en una casa. Joan i Menció Garriga de can Sisu (Juià).
- Pastor ingenu: Jaume Masó. Can Vilà (Sant Miquel de Cladells).

Bromes i divertiments

- La carabassa que porta el diable. Can Serra (Vilobí).
- Ombres a l'església (Sant Llorenç de la Muga).
- L'esperit que encén el foc. Can Mercè (Fonteta).
- No raja vi de la bóta plena. Ca l'Oliu (Sils).
- Un *strip-tease* màgic. Can Rodet (Riudaura).
- Un llençol al cementiri. (Tregurà).
- La llum que deslliura de la por. Can Cammol (Segueró).

ES PRESENTA LA POR

1

*Els que transitaven
de nit a peu eren els
que amb més
facilitat eren
protagonistes d'algun
fet màgic. Una pedra
al camí o una
branca que es movia
en la foscor podien
ser considerats obra i
presència de la por.*

8

Un home s'estalona amb una pedra, de nits, i fuig con ànima que porta el diable, convençut que la por el persegueix. Més endavant, enmig del bosc, topa amb una llum o amb una forma estranya i roman paralytitzat, sense atrevir-se a donar un pas. Amb les primeres clarors del matí tindrà ocasió de comprovar que la causa del seu terror és la resplendor que desprèn una bestiola morta en descompondre's, o un podrigall d'heura, o les branques soltes d'un arbre, mogudes pel vent. Però no hi fa res. Continua creient que una estona abans ha estat víctima de la màgica.

I si a casa seva, un altre dia, mentre dorm, el desperta un fort soroll de trencadissa de plats i gots a la cuina, o un cruixir esfereïdor de bigues, o una pluja de rocs damunt el teulat, sabrà que és el senyal inequívoc de l'altre món, des d'on un familiar mort i mal enterrat li reclama les misses degudes. També és freqüent que una tempesta d'estiu amenaci els sembrats. En aquest cas aixecarà el cap al cel i davant dels núvols hi

distingirà, molt probablement, un ocell. No pensarà que es tracta d'un falciot que s'escapa de la tronada o d'una àliga que juga amb el vaivé de la turbulència, sinó d'una maleïda bruixa transvestida d'au que condueix la pedregada damunt dels seus camps.

Per a ell això és tan veritat com rodó és el sol o com autèntiques i aterridores són les ombres misterioses que

algun diumenge, tornant de festejar o de ballar més tard del que recomana certa moral, l'han advertit de la necessitat de preservar els bons costums. O com d'enutjós pot arribar a ser, per altra banda, seguir al peu de la lletra aquestes indicacions, perquè aleshores coneixerà els símptomes propis d'una menopausa forçada —ofecs, fogots, un pes indefugible al cos— i en canvi atribuirà aquest malestar a la visita del follet, que a les hores baixes, quan l'esperit és més dèbil i espantadís, es dedica a *precisar-lo*.

Totes aquestes i moltes més són les històries de la por, un conjunt d'episodis que amb lleugeres variants es repeteixen arreu i que, més enllà de la pura anècdota, esdevenen paradigma i exponent d'una època que tot just acaba de tancar la porta. Avui, que la tècnica està immersa en una cursa

*Campaniller fet amb
petells i ossos de porc
que feien sonar les
dones de la
Cerdanya per fer-se
passar la por quan
transitaven de nit
per despoblat.*

accelerada cap al futur i els avenços científics són superats constantment per nous i més sofisticats descobriments, és difícil creure que no fa gaires anys, una comunitat humana vivia atemorida per la presència d'esperits diabòlics, d'ànimes en pena i de gent de malastrugança capaç de provocar encanteris i patiments sobre les persones i sobre els animals i les collites. Però res no es

comprèn si no es coneix el context. La por actuava bàsicament en les àrees rurals, en l'aïllament de petits pobles, en la solitud de masies encaixades en la muntanya, en l'inalterable transcórrer d'una vida dedicada als camps, al bosc i al bestiar, entre l'analfabetisme i la misèria. És a dir, en una societat de forta tradició oral, tancada en si mateixa, en la qual velles creences i costums profans es barrejaven amb el dogma cristià, que sovint, quan convenia als seus interessos, no tenia cap escrúpol a fomentar la superstició.

Al capellà i a l'amo (propietari de cases i de terres), màxims representants d'un poder bicèfal i opressor, se'ls veia sovint com la mà negra que movia els fils de desgràcies i calamitats. Però també com a protectors, davant l'acció maligna de bruixes i bruixots. Tot depenia del costat des del qual es mirava. O de les raons que es defensaven. El que és cert és que la por —o la psicosi de por— aconseguia mantenir bona part de la població subjecta a uns esquemes de domini, de tall feudal, davant dels quals s'estavellava qualsevol idea de progrés o de transformació de les condicions de vida.

LA MORT DEL CAPELLÀ

Aquell dia l'escolà va pensar que a mossèn Pere se li havien enganxat els llençols al llit, en veure que no baixava a preparar-se per a la missa. Es va decidir a cridar-lo i quan va obrir la porta de l'habitació s'endugué un ensurt de mort: el capellà jeia immòbil damunt una cadira, de cares a la finestra i amb les entranyes foradades de bala. En la seva falda s'hi sostenia, tacat de sang, el llibre de fer màgica.

Qui diu mossèn Pere podria dir mossèn Joan, mossèn Esteve o mossèn Josep, perquè aquest és un episodi que s'explica en termes semblants a molts pobles i sobre el qual els narradors ofereixen, generalment entusiasmat, tot tipus de detalls. En resum el que es conta és que un veí arriat i poc espantadís es cansà que el rector el fes ensopegar a les nits, de tornada a casa, amb ombres i espectres de mal agafar per a convèncer-lo de la conveniència de pagar misses o de complir més regularment amb el culte. Lluny de deixar-se atemorir, l'home optà per acabar d'una vegada per totes amb tanta comèdia i tirà un tret a la condemnada ferum. Com se sap –és una de les creences més esteses– si algú s'atreveix a disparar contra l'aparició, pot tocar mortalment i a distància la persona que té els poders i l'instrument de les males arts.

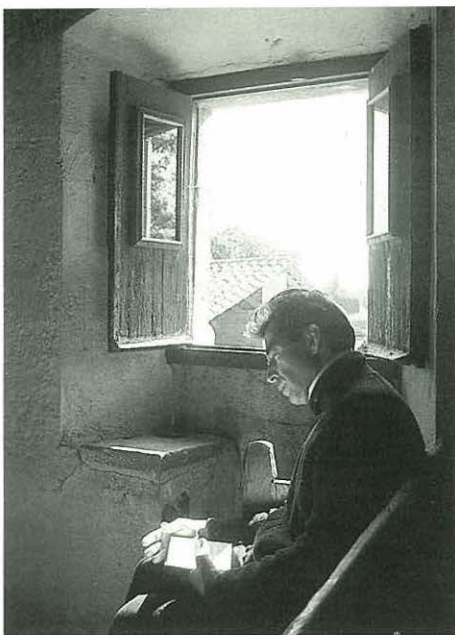
El que és impossible d'aclarir és a quin sacerdot en concret es refereix la història i a quina època s'esdevingué. Davant d'aquests requeriments, les respostes acostumen a ser confuses, però no per això menys resolutes: el pagès de Vallcanera assegura que el succés tingué lloc a l'Esparra i el de l'Esparra remet, amb idèntic convenciment, a Hostalric, i així successivament fins a configurar un conjunt de poblacions-escenari d'un crim (de fet, una execució) que ningú no pot demostrar. Seria un error, però, concloure que es tracta d'una enganyifa sense fonament, fruit de la il·lusió de ments ignorants i simples. Com diu Borges, no

es pot descartar allò que la nostra imaginació accepta i, en aquest sentit, el conte adquireix autenticitat precisament perquè depassa les fronteres de la realitat més petita per entrar en el regne dels símbols.

Disparar, encara que sigui mentalment, contra el capellà, contra l'amo o contra la bruixa, constitueix un acte de rebel·lia per part d'una població que durant molts anys ha romàs dominada pel poder eclesiàstic, pel noble-cacic i per la supervivència de conviccions ancestrals derivades en supersticions. És, comptat i debatut, una mena de fantasia d'alliberament d'una situació opressora. Una llegenda elaborada en defensa pròpia. D'altra banda la ficció pot arribar a ser més certa que el que s'anomena realitat objectiva, perquè posa de manifest allò que els protagonistes pensen o senten i en canvi no tenen recursos ni mitjans per a expressar-ho obertament.

En l'allegoria de la mort del rector és transcendental la posada en escena. Sempre se'l troba, ja traspassat, assegut a la rectoria, mirant enfora –envers l'objectiu dels seus sortilegis– i amb un llibre a prop d'ell. Un quadre que demostra que l'òbit el sorprengué amb les mans a la massa, és a dir, mentre turmentava l'ovella esgarriada de torn. Tothom dona per fet, arreu, que el volum que apareix en l'habitació és el famós llibre de fer màgica, font de l'autoritat del sacerdot. També en aquest cas es fa necessària una identificació simbòlica. El llibre de fer màgica representava per a una comunitat gairebé analfabeta l'evidència d'una cultura a la qual no podia accedir. I estar en possessió o no d'ella significava pertànyer al món dels rics o al dels pobres. Així de taxativa i determinant es presentava aleshores l'escala social.

Els personatges destacats d'aquesta història menaven una existència difícil a les masoveries, amb escasses possibilitats de millora. Treballaven dur els camps, darrera els

El capellà era respectat com a ésser savi i poderós. Es creia que algun dels llibres que tenia servia per fer màgica. Si algú gosava disposar contra la màgica que feia el mossèn, podia tocar-lo de mort.

bons, i cobraven jornals de misèria al bosc. Eren dones que parien deu i dotze fills i en salvaven set o vuit, un cop el “garrotillo” i la tuberculosi havien efectuat la seva mortal visita. Eren nens sense escolaritzar –només de vegades algun mestre ben disposat o algun rector compassiu els feia “conferència” al vespre–, enviats a conduir bestiar des dels sis anys. Eren nenes deixades a servir a casa de les famílies bones, a netejar, a engegar vaques o a cuidar criatures. I si podia ser, a menjar, que aleshores s’anava molt endarrerit en aquest aspecte. Com explica la Francisca de can Glaudis de Caldes de Malavella: “Vaig anar a cal Pla, a casa d’un germà d’en Nofre, on també em feien guardar les criatures i les vaques... encara no sé com aquella gent es fiava d’una nena de nou anys més ganuda que Caïm. Em donaven galetes i xocolata perquè ho mastegués i ho donés als petits... Com volies que me n’estés amb la gana que tenia? Me n’enviava més de la meitat coll avall!”.

Una vida de maldecaps i misèria, de persones avorrides, fastiguejades i mal

alimentades –carregades de flaquesa, es deia–, amb les portes tancades per a variar de condició. L’única perspectiva que els oferia l’autoritat, civil i eclesiàstica, era capolament per una banda i resignació cristiana per l’altra.

Aquesta és la gent que encara avui recorda i parla –com a protagonista o per referència dels seus avantpassats– de la por. Que repeteix la llegenda del capellà mort o que conta experiències personals, algunes més versemblants que d’altres, però igualment significatives. Que conserva un gran ressentiment contra el rector precisament perquè era dipositari d’una cultura –el llibre, màgic o no– que utilitzava per atemorir-los mentre ells no sortien de la ignorància. Perquè els feia reclamar funerals des de l’altre món o tocava les campanes més aviat del compte per allargar la jornada laboral. No en va sabien del cert que “els capellans estudiaven catorze anys: set perquè no els fotin i set per aprendre a fotre els altres”. Amb la mort imaginària de mossèn Pere provaven de conjurar la seva sort.

FER PERDRE ALGÚ

2

12

Als pobles de la Vall de Camprodon es diu que el capellà va fer perdre en Bundanci de Setcases. També podria haver estat el dimoni, però en general se'l considera amb menys possibilitats. Josep Moret de Tegurà és una de tantes persones que coneix la història, referida pels seus avantpassats: més o menys per la meitat de la centúria passada, el vell Bundanci, propietari també de Jonens de Vilallonga de Ter i de can Marés de Tegurà, va ser ferit greument d'una guitzà que li tirà un cavall. Dos veïns es dirigiren a peu a *Canburdon* a buscar el metge i a mig camí foren sorpresos per tota mena d'aparicions –ferums,

serps, leons, bisardes...—, figures incorpòries que els seguiren fins gairebé a les portes de la vila amb el seu ronxet esgarriós. El doctor sabé interpretar els signes: "Malament, això és que ja és mort".

Ho era, i d'acord amb el costum, un grup de persones es van presentar a la casa a vetllar el cadàver i acompanyar la família. Fou aquella una nit de desassossec en què els gossos ploraren l'amo i un gat negre es passejà inquiet i rabiüt per tots els racons, fins que, amb les primeres clarors desaparegué per un forat. Després, al matí, vingué la commoció més forta. El cos

del difunt no era present. Enlloc.

En aquells instants de desconcert i atabalament s'optà per encaixar un tronc i continuar amb tota normalitat els oficis eclesiàstics pertinents. Però la veu corregué i el misteri prengué flama en la imaginació fins a arribar al moment actual, en què perdura el ressò de dues versions: o se l'endugué el dimoni perquè no era creient,

A la vall de Camprodon s'explica que les despulles del vell Bundanci no van ser mai sepultades perquè un capellà les va fer desaparèixer. La família es va veure en la necessitat d'enterrar un soc.

o el capellà el féu fondre per motius més terrenals, per haver-lo estafat en la compra d'un camp, concretament. Es diu que aquest comentà als veïns, mentre estaven en plena operació d'enterrament del soc, que a Setcases havia passat un cas que mai de la vida no havia passat, ni a Barcelona.

Sigui el que sigui el que succeí amb la despulla d'en Bundanci, el cert és que durant molts anys, en les comunitats rurals s'ha cregut que els sacerdots estaven imbuïts d'una espècie de poder sobrenatural que els facultava per decidir sobre la vida i la mort de les persones. La Maria de can Ramon de Meranges, que als vuit anys ja feia de minyona a can Fèlix de Niula (municipi de Ger de Cerdanya), recorda que a l'any 10, quan aquesta família, cansada d'encanteris, decidí embarcar-se cap a Amèrica a buscar sort, patí un naufragi del qual no se salvà ningú. El culpable —es digué aleshores— era un mossèn de mals instints que

Els turments i suplicis de l'infern, abundantment representats en la imatgeria popular, mantenien atemorida la població.

només menjava coses crues, i en la ment de la nena es forjà un sentiment de terror que encara perdura: "Déu ens en gord que tornessin a venir aquells temps, si no anaves a missa et feien perdre. A la nit t'anaven a buscar amb tallants i mai més es sabia res de tu. Val més que no escriguis res contra els capellans, que et poden fer molt de mal".

Una idea semblant a la que s'entreveu en l'afer Bundanci, que va desaparèixer perquè s'enfrontà amb el clero. O a la trista fi que va fer la Maria Vihé, de can Ruscada de Riudarenes, que, segons explica la seva filla, no tenia prou cèntims per donar al rector amb motiu del salpàs i aquest li digué: "Ai Marieta,

no allargaràs pas gaire", i la dona, convençuda i suggestionada pel poder de la maledicció, es neguitejà i s'afeblí fins que li fallà el cor. Igualment, alguns octogenaris de Setcases asseguruen que "en aquell temps les noies passaven la primera nit de bodes a casa del capellà i, si en sortien prenyades, les cremaven".

En l'exageració també s'hi troba la veritat. Fer perdre la gent no significa solament anihilar-la en sentit físic, sinó el fet de perjudicar-la i fer-li la vida impossible si no s'aplega a la voluntat dominant. Això podia suposar aleshores quedar-se sense treball o haver de marxar de la masoveria. D'aquí ve certa dèria popular d'estar bé amb els capellans, complir els preceptes, picar-se el pit i callar. Per simple prudència o per por. La Margarida Molas de Setcases, als seus 78 anys es troba en condicions d'analitzar el passat: "En aquell temps ens criaven a tots encantats i espantats. El capellà sempre ens parlava del foc etern, de les forques del dimoni... ens ho crèiem tot perquè érem mainada. I si després, a la nit, veies una llum, ja et figuraves que era una ànima encesa o vés a saber què. No et treies mai la por de sobre".

A FI DE BÉ

3

14

El rector era, dintre de la comunitat, l'home savi. I podia, si ho considerava oportú, ajudar els seus feligresos en els problemes quotidians que es presentessin. Com salvar els xais de Francisco Casals, propietari de Comellas, una de les cases més riques de Joanetes, un home molt religiós, "d'aquells que donaven grans tiberis als capellans i als vaquers els mataven de gana", recorda Josep Font de Puigpardines. Josep cuidava els animals de Casals i es trobà, allà pel 1960 que els bens morien de forma molt ràpida: "Estaven tan tranquils i al cap de poc anaven caient com mosques. L'amo em va dir de fer-los

consagrar per mossèn Pere. Jo vaig contestar: es pot provar; però pensava: quedarem igual". Un diumenge a la tarda, cent-cinquanta borrecs col·locats a l'era van ser esquitxats d'aigua beneïta mentre Francisco Casals i Josep Font resaven parenostres davant els pacients quadrúpedes: "Què havies de fer, si no seguir el corrent? Un pastor de Lleida que no anava a missa havia hagut de marxar de la casa... Però la qüestió és que de xai no se'n va morir cap més. Jo no hi crec en màgiques, però allò ho vaig trobar estrany, potser és que l'epidèmia ja era vençuda..."

Hi havia qui pensava que el capellà emprava el seu poder —la cultura— per a tenir la gent dominada, però també se'l considerava, de vegades, capaç d'una intenció més

Joan Coll, de ca l'Arnau de Cistella (en la foto, amb el seu fill), encara recorda que l'any 1925 va sortir de l'església una processó de devots que va anar tot resant a can Mitjavila, a foragitar-hi els mals esperits.

noble. Felip Tura, de Roques Negres de Sant Julià del Llor, no creia ni en Déu ni en l'Església, però mantenia un esperit d'allò més pragmàtic. Cada primavera, quan la userda brota, se n'anava a buscar mossèn Pere de Sant Climent d'Amer perquè el protegís de la papa. I no s'estava de comentar els excel·lents resultats que n'obtenia, les coses tal com siguin.

També es pot semblar per després collir. Allà per l'any 25, els habitants de can Mitjavila, una casota de

A can Comelles, de Joanetes (sobre aquestes raielles), el propietari va fer beneir els xais pel capellà perquè se li morien un darrera l'altre. Josep Font (a la dreta) era aleshores el seu pastor.

Vilarig (veïnat de Cistella), vivien espantats per visions nocturnes d'homes amb dalles amenaçadores. Fins que mossèn Lluís va comandar una processó de dues-centes persones que, amb ciris encesos i resant, sortiren de la plaça de Cistella i s'acostaren fins a la masoveria a foragitar els mals esperits. Mai més no es parlà de les aparicions. Amb certa ironia, Joan Coll, de ca l'Arnau de Cistella, 85 anys, recorda l'afer: "Es veu que en beneir-ho allò es devia perdre, fos el que fos... Jo aleshores era molt jove i em sembla que mossèn Lluís era una bona persona, però

també es deia que tot plegat ho feia ell per convèncer els descreguts. De fet, molts capellans ho feien creure, que hi havia tot això de la màgica i de la bruixeria, perquè així tenien més vida".

El que sí tenia molta vida i molta feina era el rector de Besalú, quan li portaven a curar els esperitats de la contrada. El 1985, Joan Albó, que aleshores comptava amb 93 anys, recordava que de petit, allà pel tombant de segle, havia presenciat d'amagat el cerimonial litúrgic i havia quedat fortament impressionat per la vivesa de l'escena. Es tractava d'un exorcisme. Els esperitats eren gent humil, de cos magrit i aspecte temorenc que arribaven amb tartanes. Es deia que el diable els rosegava per dintre fins a xuclar-los la vida. En trepitjar

el terme municipal, a l'altura de can Passavents, els cavalls s'esveraven i s'aixecaven de potes.

Davant de l'església de Sant Vicenç, els esperitats proferien renecs i amenaces i es removien colèrics: "Tenien una gran força i semblaven bojós... per mi que estaven malalts de veritat, pobra gent. El mossèn llegia el llibre sagrat i resava. L'esperit cridava i xisclava quan li fotien la veracreu al davant. El mossèn preguntava al dimoni per on volia sortir, i ell, que no era pas ruc, deia que per la boca, però el capellà no es deixava enganyar: na nai, deia, per la boca no, que l'escanyaràs, has de sortir pel dit gros del peu. Quan tot havia acabat, els esperitats havien de resar novenes i altres oracions. Eren gent de molta misèria. Ara es veu que ja no en diuen esperitats d'aquesta gent sinó *pilèpsits*".

Reproducció parcial del capítol “Els exorcismes dels posseïts del dimoni”, contingut en el llibre *Manuale ritualis ecclesiae*, escrit pel canonge de l'Església de Girona Melchior Mathó i publicat en llatí per la diòcesi de Girona l'any 1836. S'hi indiquen les comprovacions i els passos que qualsevol sacerdot havia de seguir davant d'un pretès endimoniat:

“No cregui fàcilment que algú està posseït pel dimoni, sinó que tingui aquells senyals que diferencien el posseït d'aquells que sofreixen alguna malaltia. Els senyals dels posseïts són: parlar llengües desconegudes amb moltes paraules, o entendre el que les parla, manifestar coses distants i amagades, demostrar forces superiors a la naturalesa de la seva edat i condició. Perquè conegui més aquestes coses, interroguï el posseït que sent en l'ànim o en el cos perquè sàpiga també amb quines paraules es torba més el dimoni i després les intercali més i les repeteixi.

Vigili de quines arts i mentides se serveixen els dimonis per enganyar l'exorcista: solen contestar enganyosament moltes vegades i difícilment es manifesten a fi que l'exorcista molt fatigat desisteixi, o sembli que el malalt no està turmentat pel dimoni. (...) De vegades els dimonis posen tots els impediments que poden per tal que el malalt no es subjecti a l'exorcisme o bé s'esforcen a fer creure que la malaltia és natural. De vegades, enmig de l'exorcisme fan dormir el malalt i li mostren alguna visió, amagant-se ells per tal que el malalt sembli alliberat. Alguns manifesten un fet dolent i per qui ha estat realitzat i la manera de contrarestar-lo, però que vigili l'exorcista, que no per això el malalt recorri als mags, o a les bruixes o a altres o que usi alguna superstició o altre sistema il·lícit. De vegades el diable permet reposar el malalt i rebre la Santíssima Eucaristia perquè sembli que ha marxat. (...) Recordi que nostre Senyor

va dir que hi ha un gènere de dimonis que no marxen si no és per oració i pel dejuni.

(...) L'energumen sigui exorcitzat a l'Església, si es pot fer, còmodament, o en un altre lloc religiós i honest, portat a part de la multitud; però si estigués malalt o fos una persona noble, es pot exorcitzar en una casa privada. S'amonesti el posseït, si està bé del cap i del cos, que pregui Déu per ell i que s'enforteixi amb la Sagrada Confessió i Comunió moltes vegades i que mentre és exorcitzat es concentri i es converteixi a Déu i li demani la salut amb ferma fe i amb tota humilitat. I com més vehementment sigui turmentat, més pacientment ho suporti, no dubtant gens de l'auxili de Déu. Tingui a les mans o davant la mirada el Crucifix. Que s'apliquin reverentment al pit i al cap del posseït també relíquies dels Sants allà on es puguin aconseguir decentment i es vigili que no es tractin indignament coses sagrades o que se'ls faci cap injúria pels dimonis.

(...) L'exorcista, que no es perdi en moltes paraules o en preguntes inútils o curioses, sobretot de coses futures i ocultes, no pertanyents al seu ofici. (...) Les preguntes necessàries són sobre el nom i el nombre dels esperits instal·lats, sobre el temps en què varen ingressar, la causa i altres circumstàncies similars.

L'exorcista, reprimeixi les bromes, rialles i nícieses dels dimonis o les condemni i adverteixi els presents –que han de ser pocs– que no en facin cas. Que faci els exorcismes i els llegeixi amb imperi i autoritat, amb gran fe i humilitat i fervor i quan vegi que l'esperit es turmenta molt, llavors l'insti i l'urgeixi més. I si de vegades veïés que el posseït es commou, o es turmenta en alguna part del cos, o que li apareix algun tumor en algun lloc, allí hi faci el senyal de la Creu i l'espargeixi amb aigua beneïta, que ha de tenir a mà quan exorcitza.

Observi també amb quines paraules els

La gent més gran recorda que a principi de segle, a l'església de Sant Vicenç de Besalú es curaven els esperitats de la comarca.

dimonis més tremolen i les repeteixen més sovint i quan arribi a la comminació (de sortir del posseït) la profereixi una i moltes vegades, augmentant sempre la pena i si veu que avança, perseveri en això durant dues, tres, o quatre hores més, mentre pugui, fins aconseguir la victòria. Procuri i aconselli l'exorcista que no es presti cap medicina al malalt o posseït, sinó que deixi aquesta cura pels metges.

Mentre exorcitza una dona, tingui sempre amb ell persones honestes que aguantin la posseïda mentre és turmentada pel dimoni, les quals persones siguin parentes pròximes de la pacient si és possible i procuri l'exorcista, recordant l'honestedat, no dir ni fer res que pugui ser ocasió per a ell o per als altres de mal pensament. Mentre exorcitzi usi de les

paraules de la Sagrada Escripura més que de les seves o dels altres. I mani al dimoni que digui si està detingut en aquell cos per alguna obra màgica o per alguns senyals malèfics o objectes o instruments, els quals si el posseït els hagués pres per la boca, que els vomiti, o que si aquests es trobessin fora del cos, que els reveli i, un cop trobats, que es cremin. S'adverteixi també al posseït que expliqui a l'exorcista totes les seves temptacions.

Si finalment el posseït fos alliberat, se l'adverteixi que eviti diligentment els pecats perquè no ofereixi ocasió al dimoni de tornar dins seu i perquè la nova situació d'aquell home no es faci pitjor que l'antiga”.

TRUQUEN DE L'ALTRE MÓN

4

L'avi Sureda de Torroella de Montgrí encara es recorda del dia, allà pels anys 20, que a Francesc García, de cal Grasset, el van perseguir les ànimes quan tornava del seu conreu de l'Estartit. Aquell fet va esverar el poble, tot i que el que li havia sortit al pas a l'espantant pagès foren dues cabres despistades en la foscor que en veure'l saltaren amb més nervi que no pas ell.

Però en aquells moments no procedia una explicació tan natural perquè molta gent de Torroella estava convençuda

que l'esperit de Josep Comas, en Caireta, propietari i maçó que en morir havia deixat testat que no es fessin funerals, vagava en pena per camps i boscos. Molts asseguraven haver-lo trobat, blanc i lluminós, purgant de nits la seva mala idea, fins que la família es deixà d'últimes voluntats i seguí els consells de mossèn Narcís: el liberal Comas fou definitivament sepultat sota el pes d'unes exèquies llüdes i exemplaritzants, tal i com manava la Santa Mare Església, i mai més no va aparèixer pel domini dels vius.

La Francesca Cufi explica que una parenta seva d'Albanyà no podia viure del temperi que a la nit sacsejava la casa. Quan es van celebrar els funerals per un nen mort, s'acabà la fressa.

Al cap d'uns anys al fuster Guillem Roig, dit el Barrancot, se li va afliurar la llengua i proporcionà un inesperat epíleg a aquest afer: havia estat ell qui es vestia amb un llençol i es passejava per les terres del difunt. Per encàrrec exprés del capellà, que volia cobrar les misses als hereus d'en Caireta.

De les històries de por recollides, un nombre elevadíssim es mouen al voltant de la celebració dels funerals. Millor dit, de la no celebració. Perquè es creia que un mort mal enterrat, sense els deguts oficis eclesiàstics, protestava des de l'altre món de molt diverses maneres: fent-se visible, remoyent cassoles o donant cops a la teulada, per exemple. I si bé és cert que les persones menys crèdules no consideraven del tot plausible aquesta teoria, també ho és que no s'escapaven de patir algun o altre ensurt. Sobretot si tenien un deute pendent amb el rector. Com la Teresa Cufí, de can Jep d'Albanyà, que a la darrerria dels anys vint se li va morir un fill. Ella i el seu marit, Ramon, eren gent humil i poc avesada a romanços, així que no van encarregar funerals. Al cap d'un temps, ningú no podia viure, de nits, a la casa, tan forts eren els

sorolls que se sentien a les parets. El pare de Teresa, més experimentat, els va avisar: "Fins que no pagueu a mossèn Joan hi haurà comèdies. Ell us fa màgica".

També per la mateixa època, l'Esperança Frigolé de la Mascarona de Vilobí passava males nits. A la que anava a agafar el son, es desvetllava espaiada pel so d'unes passes a l'habitació que desapareixien tal i com havien aparegut: sense materialitzar-se en res concret. Segons explica la seva néta, "es va judicar que tot plegat ho manegava el capellà perquè faltaven uns funerals. La meua família era molt pobra i, pel que tinc entès, al final van regalar un parell de gallines al capellà i ja va haver estat tot".

En canvi, la Maria Puigdemont no hagués malfiat per res del món que un pastor de l'Església s'entregués a practicar males arts. Al final de la seva vida es desenganyà de la religió a causa del relaxament del Concili Vaticà II, però de soltera, quan vivia a can Rovira de Sant Julià del Llor, era una noia de fe irreductible. Ella i la seva mare es veien molestades a la nit per garranyics de ferro al teulat i remenaments en els *mundos* i

guarda-robes de la sala i no dubtaren a consultar el mossèn. Va resultar que tot venia d'uns funerals endarreridíssims, els d'un germà de la mare negat a les mines que demanava insistentment que li fessin el bé, és a dir, misses.

Els casos s'estenen per tots els pobles, independentment de la interpretació que cadascú li doni. A la Panosa de Sant Iscle de Colltort, Miquel Compte, Maria Sararols i la seva filla Angeleta sentien com els estris de cuina ballaven frenèticament i es trencaven; a l'endemà tot era al seu lloc i no hi havia ni la més petita resta del sarau nocturn. A Planes de Sant Hilari, fa 100 anys, Carles Torné, aleshores nen, veia la figura del seu avi enterrat sense funerals. Al carrer Major de Besalú, abans de la guerra, pedregaven rocs que, sortosament, no tocaven ningú. La Quimeta Feliu de Beuda recorda que el capellà va recomanar a la família en qüestió: "Per mica que poguéssiu, hauríeu de fer dir misses perquè l'ànima del difunt descansi. I ja no hi va haver més rocs. La veritat és que quan es va prohibir als capellans cobrar per les misses i per altres serveis, es va acabar molta por i molts maldecaps a les cases".

"COM MÉS RICS, MÉS ANIMALS"

5

20

La família Cufí, masovera de la Vinya de Beuda, no escarmentava. No n'hi va haver prou que Pere Cufí i la seva muller, Remei Planas, fossin advertits per una mà suau i invisible que els acariciava a les nits sense que s'hi poguessin resistir. Ni tampoc que el capellà els demanés de fer els funerals per la mare d'ell i foragitar així aquella estranya presència. Passats els anys, el 1950, quan a Bartomeu, fill del matrimoni, li arribà el moment de casar-se, un altre mossèn li ho impedia. Era l'hereu i tenia un compte pendent. La seva germana Petronila ho manté ben present a la memòria: "La mare havia mort al 35, i una

*Jordi Batlle,
d'Espinavell, acusat
de roig, va haver
d'acabar pagant,
vulguis que no, els
funerals pels seus
morts.*

nostra germana al 48. Jo em vaig casar al 45 i el capellà no em va dir res. Però quan ho féu en Bartomeu, el va obligar a celebrar els funerals de la mare i de la germana. Si no, no el deixava casar. Tot i que els vam fer dels més barats, ja ens van costar 300 pessetes d'aquell temps...".

No tots els difunts eren conduïts amb idèntica cerimònia al repòs etern. Depenia substancialment dels diners que en vida havien apilat per a proporcionar-se el trànsit a l'altre món. Les exèquies de les classes benestants eren assistides per un gran nombre de sacerdots, enmig d'un ofici ostentós que de vegades

incloïa l'actuació d'una ploranera i que acabava amb un àpat abundós. La gent de condició modesta enterrava els seus morts, lògicament, amb una posada en escena menys aparatosa i, sovint, l'enginy popular plasmava de forma precisa les diverses situacions: "Com més rics, més animals", feien burla a Joanetes, referint-se al nombre de cavalls que desfilaven en un funeral de categoria. O, com deien a Vidreres: "Quan s'ha mort un de ben ric, canten força i ben bonic. Quan un de pobre s'ha mort, canten lleig i a poc a poc".

Aquestes són frases que la majoria de la gent més gran de 50 anys coneix bé i que

posen de manifest com era d'imprescindible fins fa molt poc aplegar-se amb l'autoritat eclesiàstica pel que fa, entre altres aspectes, al ritus funerari. No s'admetia la possibilitat d'una creença diferent o la certesa que a la casa no hi hagués diners per sufragar les despeses. Però no tots els rectors eren tan exigents. A Hostalric s'explica el cas de Francisco Crous de Gasarans, a qui se li va morir la dona mentre dormia. Amb la responsabilitat de quatre fills petits i sense gairebé recursos econòmics, anà a trobar al mossèn quan li començaren a sortir els primers fantasmes que traspassaven, com si res, d'una habitació a l'altra. Es veu que va aconseguir entendre-lo i la màgica va desaparèixer sense necessitat

de gastar cap cèntim en misses.

En canvi, la família Batlle d'Espinavell no va tenir tanta sort. Acabada la guerra, Antoni Batlle va perdre l'esposa i una filla i es va trobar que el vicari li reclamava aquests funerals, a més dels dels seus pares, morts en període republicà. El seu fill Jordi assegura, avui, que aleshores no tenien mitjans per complir amb tanta celebració, però el representant del cel es mostrà quelcom més que inflexible: "Ens va acusar de rojos i a mi se'm va endur a can Monicell, allà mateix on de petit havia anat a estudi... em pegaren de valent! Al final el pare va haver de pagar quatre enterraments en quatre anys, tot i la misèria que passàvem".

Les exèquies de les classes benestants, a les zones rurals, es feien amb una important participació de clergues.

Les ànimes dels difunts

En quatre dies assenyalats i festius a l'any, els rectors havien de llegir davant dels fidels tot un seguit d'ensenyances de compliment obligatori, que es referien a molt diversos assumptes de la vida religiosa i quotidiana: des de l'educació dels fills a la finalitat del matrimoni o a l'ús del menjar i del beure. Els preceptes eren coneguts, en aquestes contrades, pel nom popular de "tarraconenses", perquè Girona pertanyia a la demarcació territorial eclesiàstica de Tarragona. El text reproduït adverteix sobre l'enterrament dels morts i va ser publicat l'any 1935 per la diòcesi de Girona:

"No descuidin els hereus les obligacions que tenen envers les ànimes dels difunts de llur família; i compleixin puntualment les comandes pies i llegats de llurs passats, perquè són obligacions sagrades davant de Déu. Talment com atendien en vida les necessitats de llur cos malalt, han d'atendre després de morts, a les necessitats de l'ànima amb els remeis de sufragis establerts per l'Església, i que són de consuetud en la parròquia".

Diòcesi de Girona: *Ordo annuntiandi populo festa et jejunia*. Editorial Dalmau Carles, 1935, pp. 17 i 18.

Les mitologies grega i romana presenten un malcarat barquer, Caront, que s'embutxaca un òbol cada vegada que ha de passar un difunt a l'altre costat de la riba. Per tant, la idea de cobrar propina alhora de garantir un acomodament plàcid per a les ànimes no és, ni molt menys, original de l'Església catòlica, malgrat el que pensin –i diguin– dels capellans i de la màgica aquelles persones que s'hagin trobat amb problemes de funerals. Les cerimònies que practica el cristianisme al voltant dels seus morts són una versió adaptada d'antics ritus pagans, com la “toaleta” i els àpats, i tan sols la vetlla del cos –des del moment de l'òbit fins que rep sepultura– és una aportació pròpia d'aquesta religió.

Els egipcis, els grecs i els romans ja creien que morir suposava emprendre un viatge cap a una altra vida i els familiars de l'afectat procuraven proporcionar-li, d'acord amb els mitjans de què disposaven, les màximes facilitats per a tant important travessia. Els moments més durs i difícils eren i són els immediatament posteriors al traspàs, i així, molts pobles primitius mantenen el costum de posar cada nit un plat a taula pel finat, per a no desemparar-lo mentre no es soluciona la subsistència en la nova conjuntura. De fet, el cordó umbilical entre els dos móns –el d'aquí i el de més enllà– és en totes les cultures costós de tallar. La cançó de Serrat diu: “*los muertos no nos dejan salir del cementerio*”, i té raó. Els vius, d'alguna manera o altra sempre estan pendents dels seus morts, els cuiden i demostren el seu afecte en funcions periòdiques de dol, encara que només sigui per dissuadir-los que no tornin a reclamar cap bé terrenal.

En el seu llibre *Les arrels llegendàries de Catalunya* (Ed. La Magrana, Barcelona 1987) Xavier Fàbregas recull (plana 283) el vell principi que la vida i la mort constitueixen,

Els focs follets dels cementiris eren, segons les creences populars, l'ànima dels morts.

comptat i debatut, dos estadis de la consciència de l'ésser, i ofereix exemples ben significatius de la interrelació dels dos estats:

“...a algunes cases de Barcelona, el dia de Tots Sants hom posava un plat a taula perquè el difunt en pogués menjar. I li parava el llit per si volia jeure una mica. A més, com a precaució, ningú no sortia al carrer després del toc d'oració, a fi de respectar el lleuger fregadís de les ànimes que, del fossar estant, s'encaminaven a les llars per tal de passar-hi les hores de permís que els havien estat concedides. La ronda interceptava els vianants i els feia tornar ràpidament a casa si no podien al·legar una causa justificada i urgent. També eren posades cadenes a les cruïlles dels carrers a fi d'impedir el trànsit de carruatges”.

*Segons la mitologia,
Caront ja feia pagar
per conduir amb
garanties un difunt a
l'altre món, amb la
seva barca.*

Sobretot al costat d'un cementiri, quan, imbuïts de creences sobrenaturals, han confós la lluminiscència de la matèria orgànica en descomposició –els focs follets– pel bellugament dels morts. I també, enmig la boscúria, quan la claror era produïda per un podrigall de roure, han fugit aterrits per la presència del més enllà.

D'altra banda el deure és el deure, i no complir-lo pot frustrar el repòs etern. Si la llegenda recull les trifulgues del rector que per salvar la seva ànima torna de l'altre món a celebrar una missa de què s'havia escaquejat en vida, en alguns pobles de la vall de Ribes, a Planoles i a Navà principalment, s'explica la història del capellà sense cap que tanta gent s'ha trobat per aquells boscos de roures i pins. O això diuen els més vells. Conten que, d'antic, quan Planers es va quedar sense capellà, el de Navà i el de Planoles es disputaven el dret a exercir-hi el seu ofici. No es posaven d'acord i van optar per una juguesca: el primer que arribés a dir la missa a Planers s'adjudicaria la parròquia. En ser Planers i Planoles a molt poca distància una de l'altra, el mossèn de Navà va pensar que el seu contrincant sortia amb avantatge i, per contrarestar-lo, va anar a fer nit al Torrent de les Muntades, a dues passes de Planers. Lògicament va guanyar. Però Déu no es deixa estafar impunement –i la imaginació popular encara menys– i el rector trampós va ser condemnat, ell i els seus escolans, a errar permanentment decapitats per les muntanyes, i espantar, de passada, aquells veïns de la contrada que es vulguin deixar espantar.

Aquests entreteniments tenien sentit perquè fins a mitjan segle passat era creença estesa que la nit de Tots Sants les ànimes dels difunts que cremaven al purgatori tenien autorització per acostar-se a saludar els parents.

En general l'Església s'ha manifestat, dintre d'un ordre, a favor del retorn d'algunes ànimes. Un esperit gloriós com els dels sants, per exemple, és susceptible de donar bons consells als qui estan exposats als pecats del món. Així mateix, l'aparició de les ànimes del purgatori també serveix d'avertiment d'allò que espera a aquells que no abastin el perdó de Déu Pare. Passar una mica de por en vida pot evitar el turment etern, sembla ser la moralitat. I no hi ha dubte que, de por, alguns vius n'han tingut.

EL PAS DE L'AIGUA I LA SAL

6

manté la tradició, moguda més per un propòsit terapèutic que no pas per devoció religiosa: "Va molt bé –assegura–; si un dia tens una cosa que no acaba d'anar a l'hora, si no et trobes catòlica, beus una mica d'aigua beneïta i no et farà cap mal, més aviat t'ajudarà a guarir-te".

L'aigua, un dels tresors més preuats –per imprescindible– de la humanitat, compta realment amb propietats beneficioses per a la salut. Però, a més, en moltes cultures se li atribueixen

poders màgics, que la faculden per a protegir dels mals esperits. El cristianisme valora molt especialment la seva vessant purificadora. L'acte del bateig, és a dir, submergir-se en l'aigua per a renéixer a una nova vida, és d'una importància cabdal. En el Compendi de Teologia Moral dels pares jesuïtes Ferreres i Mondria, publicat al 1953, s'adverteix que davant d'un part, quan "no hi ha esperança probable" que el nadó visqui per ser batejat un cop extret del claustre matern, s'ha de procedir a trencar la placenta i fer arribar

24

La Maria Verdaguer d'Albanyà va aprendre del seu sogre, Joan Puigmal, a confiar en les virtuts reparadores, tant per al cos com per a l'esperit, de l'aigua. Havia estat un vell costum de la família, el de guardar una part del líquid element, degudament beneït pel mossèn, i tenir-lo a punt per un cas de necessitat. I a hores d'ara la Maria encara

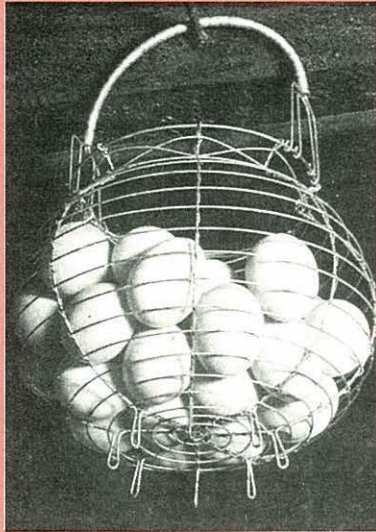
L'aigua, la sal i els ous, segons la litúrgia del salpàs.

Ous als ous

Aquesta cançó, recollida per Cels Gomis al principi de segle, mostra prou clarament quins eren, a criteri de la gent, els enemics:

Ous als ous,
bones pasqües, bons dijous.
Ous al ponedor,
bastonades al rector!
Ous a l'armari,
bastonades al vicari!
Ous a la pallissa,
bastonades a la justícia!

Gomis, Cels: *La bruixa catalana*.
Editorial Alta Fulla. Barcelona 1987,
p. 121.

Vaticà II prohibí la retribució de determinats serveis eclesiàstics, la pràctica del salpàs decaigué progressivament fins a desaparèixer de les parròquies. Ni aleshores ni ara Jaume Morera de Pardines no és d'aquells que com la Maria creu en les virtuts especials de l'aigua beneïda: "El salpàs servia perquè els capellans poguessin arregar un gratat de bons ous, no deien mai que no en volien... Nosaltres, a casa, no hem notat res de diferent des que no es fa, ni ens apareixen esperits, ni s'emmalalteix el bestiar... El curiós és que quan es feia el salpàs només se sentia a dir que hi havia bruixes i màgiques a les cases, es va deixar de fer i es van haver acabat aquestes coses, he, he...".

A Joan de can Puic de Joanetes li agrada tocar de peus a terra. El que s'ha de fer, es fa, i no val la pena parlar-ne gaire: "Què vols que et digui? Ara pago 2.000 pessetes al capellà i no tira sal ni beneeix, però per a mi encara millor, perquè abans quan acabava de fer l'empastifada havies de córrer a passar l'escombra perquè la sal rosega i fa malbé la pedra... I a casa ni abans ni ara n'han sortit mai, d'esperits!".

l'aigua al cos, abans que mori sense rebre el primer dels sagraments que li franquejarà les portes del cel.

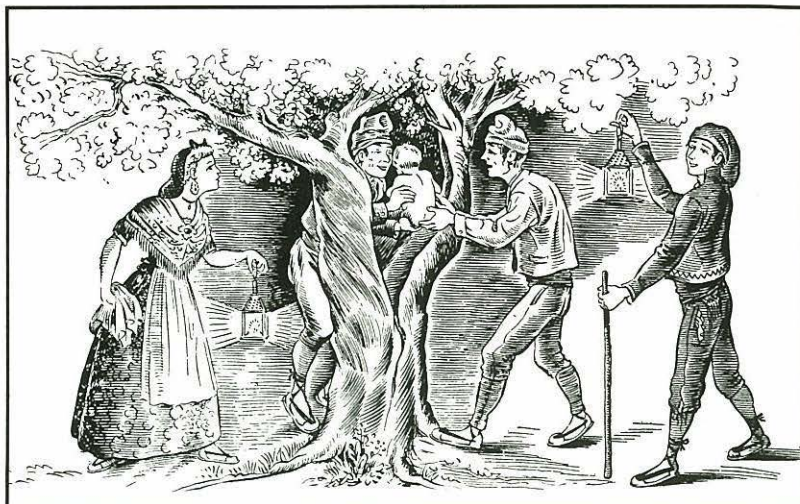
És de creure que a hores d'ara quan es presenta una situació d'aquest tipus, els metges estan més atents a salvar la vida del petit –i de la mare– que no pas la seva ànima intrauterina. Una altra funció de l'aigua, actualment en desús però del tot generalitzada fins fa un quart de segle, és la de preservar dels mals esperits, les bruixes, els llamps i les malures d'acord amb la vella celebració del salpàs, que es duia a terme durant el període

pasqual. El mossèn, acompanyat dels escolans, es desplaçava a les cases i allí elaborava i beneïa un emplastre d'aigua i sal que després espargia per totes les obertures de la casa –portes i finestres– i de les quadres del bestiar. Als animals, se'ls solia fer menjar la sal i a la mainada, beure l'aigua. Els fidels compensaven el capellà de l'esforç amb l'obsequi d'alguna dotzena d'ous, segons les disponibilitats i la voluntat de cadascú.

Molts pagesos no pagaven de bon grat el tribut, tot i que se'n sentien obligats. Passats els anys, quan el Concili

PER NO ANAR A MISSA

7

*Les supersticions
s'estenien més enllà
de les pors i les
màgiques i arribaven
al món de la salut.
Es creia, per
exemple, que els
nens trencats es
curaven fent-los
passar pel tronc d'un
roure esberlat.*

26

De vespre, en Martí Torras de can Martí de l'Esparra (Riudarenes) anava a ofici amb mossèn Norat. Al menys quatre lletres i quatre números per no tenir les orelles llargues, li deia Carme Róca, la mare, però el nen –tenia vuit anys– estava poc disposat a aprendre després de tot un dia darrera el bestiar. Una vegada el capellà els preguntà, a ell i al seu germà Joan: “No us surt res a casa vostra? No us heu trobat amb un conillet que va passant per la paret?”. Ells es quedaren esglaiats. Com ho podia saber? Això era exactament el que veien cada nit, una llum en forma de rata, o de conill, que travessava d'un costat a l'altre de

l'habitació. I el pare no els volia fer cas! En canvi mossèn Norat els sabé donar bona raó: “Això us passa perquè de la vostra família ningú no va a missa”.

Martí té avui 69 i ja no l'espanta cap misteri, ni creu que els llodrigons s'entretinguin a passejar-se pels dormitoris. Al contrari, ara sosté la mateixa opinió que mostrà aleshores el seu pare, Josep Torras: “Ens feien la rateta, si no, no s'entén... El capellà es va ben descobrir en demanar-nos si vèiem coses rares. El pare va dir que era ell el que ens volia perjudicar i que nosaltres no li féssim cas, que ja se'n cansaria... i així va ser. A

missa, poc hi vam anar, prou feina teníem amb les vaques i els porcs...!”.

Fallar de manera sistemàtica en l'acompliment dels preceptes religiosos era, segons s'explica, com comprar tots els números per la rifa de la màgica. Què hi ha de veritat, de suggestió o de pura i deliberada mentida en les històries que es narren, és difícil de determinar, però el

L'aparició d'ombres i llums a les cases i als boscos era atribuïda ben sovint al poder de fer màgica dels capellans.

cert és que molta gent considerava el rector com una persona sempre a l'aguait que cap ovella no s'escapés del ramat. I si ho provava, ja es podia calçar. Com la Teresa Durbau i en Ramon Arquer de can Carnestoltes de Massanes, un matrimoni d'allò més pietós que al principi de segle va perdre la fe quan, malgrat les innumerables pregàries i prometençes aixecades a l'Altíssim, aquest no va impedir la mort de la seva filla Maria. La dona va deixar de confiar en un Déu que no se l'havia escoltat i un cop refeta

físicament de la desgràcia es va proposar amb voluntat de ferro no tornar a trepitjar l'església. Llavors vingué el pànic. En una perola col·locada damunt el sòl de la quadra perquè les gallines hi ponguessin, s'hi sentia sovint un soroll de rocs, un croc-croc que no tenia cap explicació natural. Àngela Guix, que més endavant es casà amb un fill de la casa, conserva en la memòria les paraules de Teresa Durbau: "No vivien de la por! anaven a veure què passava i en la perola no hi havia res. El mossèn els va dir que

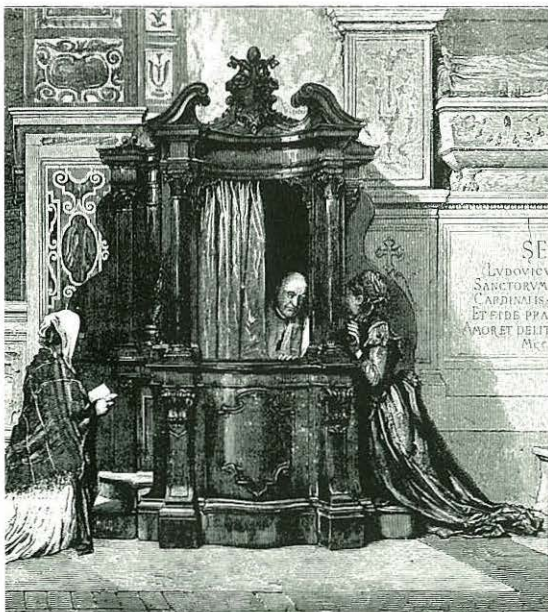
encarreguessin misses, que era un càstig de Déu, però no crec que la meva sogra se l'escoltés, amb el disgust que havia passat".

A més de desafiar el Totpoderós, tampoc no era recomanable, en temps de la màgica, fer enfadar el capellà. L'Enric Barnés de can Barceló de Caldes de Malavella s'hi atreví, poc abans de la guerra, i ja li'n passaren les ganes. El dia de la Puríssima va preferir anar a buscar bolets en lloc d'atendre les seves obligacions d'escolà. Quan ja havia omplert mig cistell, se li presentà un animal desconegut que sense miraments li trepitjava els pinetells abans que els pogués collir. L'Enric es va arrencar a córrer fins a casa, convençut que aquella cosa el perseguia, i l'espant l'acompanyà durant tota la infantesa: "Tenia uns deu anys —recorda el seu germà Esteve— i als vespres, quan anàvem a estudi, sempre caminava enganxat al meu braç i tremolant... li va costar molt de recuperar-se! Aleshores es va dir de tot, que si era el capellà, que si eren les bruixes. Les monges opinaven que havia estat el dimoni... vés a saber! També s'ho podria haver imaginat ell, tot plegat. En aquell temps la gent s'espantava per res".

L'ASE DE TOTS ELS COPS

8

28

La imatge d'un rector gasiu, sempre disposat a parar la mà a canvi de la prestació dels serveis religiosos, calà fons en una població rural avesada a treballar amb l'esquena vinclada damunt la terra. Però el sacerdot destinat a les petites parròquies tampoc no tenia la vida tan fàcil, amb un sou modest que l'apartava d'aquella estampa clàssica del capellà gras i rellent, convidat a àpats pantagruèlics en castells i

cases de bé, al costat de donzelles de virtut poc pia. El mossèn de les històries de por és en realitat un personatge allunyat dels grans centres de poder eclesiàstic, enviat a salvar les ànimes d'una comunitat ocupada abans que res a salvar-se a si mateixa de la misèria. La dita "primer fangar, després anar a veure

El confessionari era lloc de consulta obligada dels temors populars que propiciaven visions i aparicions.

el capellà" és prou il·lustrativa del que convenia a la comunitat. Sovint no hi havia res personal contra el pastor de l'Església; es tractava senzillament d'una postura pràctica. Mentrestant, els feligresos més adinerats o més devots contribuïen a alleugerir despeses amb la donació de patates, ous, pollastres, amb motiu d'algun ofici o com a senyal de reconeixement. El beneficiari no rebutjava, naturalment, unes caritats que li permetien un marge de folgança en la seva existència ascètica.

De la mateixa manera que la llegenda ha poblat les contrades de capellans bondadosos i despresos,

Entre cunyats

Un capellà reclama a un pagès els diners corresponents a uns funerals.

–No puc pagar. La meva germana ha marxat per aquests mons de Déu i s'ho ha endut tot.

–Per quins mons dius?

–És que s'ha fet monja.

–Això no és cap mal. Ara està casada amb Déu Nostre Senyor.

–Ah sí? Doncs que us pagui el meu cunyat!

Acudit recollit per l'autora a Molló

també ha forjat el retrat del clergue filisteu, capficat pel regne d'aquest món, de poder ser, seu. A pagès, una bona manera d'iniciar l'imperi era mitjançant un camp, com per exemple el que va deixar en testament un avantpassat de ca l'Amargant de Caldes de Malavella a canvi d'un racó privilegiat al cel.

Contràriament, la Francisca Gibert de can Carbonell de Vallcanera (veïnat de Sils) era menys confiada i, segons explica un seu fill, advertí a mossèn Tomàs quan aquest l'obligava a sortir de l'habitació del sogre moribund: "No hi teniu res a fer, ja està tot ben firmat".

Amb més o menys raó, el rector es convertí durant una època en l'ase de tots els cops, motiu de befa a causa, principalment, de les seves qualitats diferenciadores. És típica l'expressió: "al cap i a la fi són homes com els altres", referint-se als vots de castedat. El celibat era considerat una mena de contrasentit en un entorn vital on la naturalesa proporcionava, sense entrebancs morals, mil formes de relació i de reproducció. I així naixien els acudits i les escenes d'humor que presentaven, entre altres, un capellà de Camprodon enganxat a una ratera que li

parà, a través del forat gatoner de la porta forana, el germà de les noies amb qui s'entretenia de nits. O un mossèn de Ventolà que es veié en la necessitat de portar la majordona a desocupar a Ripoll, tot i que es trobava en *etate propecta*, és a dir, tenia més de 40 anys. Aquest clergue fou objecte també d'un ban jocós quan se li escapà un marrà: "Per ordre del senyor alcalde es fa saber que s'ha perdut el porc del senyor rector...".

Els garrins s'associaven sovint a la figura de l'eclesiàstic, sobretot per a palesar un sentiment d'irreverència. S'explica a molts pobles la facècia del que va a buscar el rector perquè n'assisteixi un a qui li queda poca vida. I en arribar a la casa és conduït davant del porc que l'endemà serà sacrificat. Es tractava de fer més passadora la vida. O d'alliberar-se d'una situació poc conforme, com la de la quarentena que s'obligava a passar a les dones que havien infantat. Considerades impures, no podien sortir fora de casa fins que el capellà els havia dit missa. Com que a pagès hi havia molta feina, es col·locaven una teula damunt del cap i continuaven, laboriosament, amb les seves tasques.

El primer que va fer el mossèn quan va arribar al poble va ser interessar-se per la gent senzilla. Es passejà per masies i camps i boscos cercant els pagesos i llenyataires de la contrada, als quals oferí el seu ajut per tots aquells afers espirituals i materials que els convinguessin i estiguessin a la seva mà. Aviat tothom parlava d'ell i destacava el seu tarannà bondadós i afable. Tothom menys la senyora del castell, una comtessa distant i orgullosa que considerava que el capellà es preocupava en excés del benestar dels feligresos. Un dia fou cridat a la capital, davant la presència del bisbe. Aquest lloà la seva gran i generosa vocació però li retragué cert idealisme juvenil que li impedia comprendre de forma precisa quin era el seu lloc i què s'esperava d'ell. Per a solucionar el problema, i sota indicació de l'Esperit Sant, monsenyor li comunicà que havia pensat de canviar-lo de parròquia. Però ell li contestà decidit: "L'Esperit Sant, diu? Ah sí! Ara mateix l'he vist que baixava les escales en forma de comtessa...!".

Aquesta és una d'aquelles anècdotes que no tenen protagonistes conservats en la memòria, ni tampoc una localitat concreta on ubicar-se. Depassant qualsevol circumstància conjuntural, esdevé una al·legoria de les pressions socials que exercia el poder feudal damunt l'Església. O almenys així ho entén qui l'explica, mossèn Pere Ribot, rector de Riells, poeta i recopilador entusiasta dels costums, les creences i la vida dels pobles del Montseny. Mossèn Pere reconeix que anteriorment l'exercici pastoral es trobava de vegades entre dos focs:

"S'havia d'atendre, per dir-ho d'alguna manera, el front aristocràtic i el front dels pobres, i això podia generar conflictes. Es diu que el capellà sempre es posava al costat dels rics... potser alguns sí, però en termes generals el que passava era que el mossèn, que era una persona culta en aquella societat gairebé analfabeta, apreciava poder conversar amb

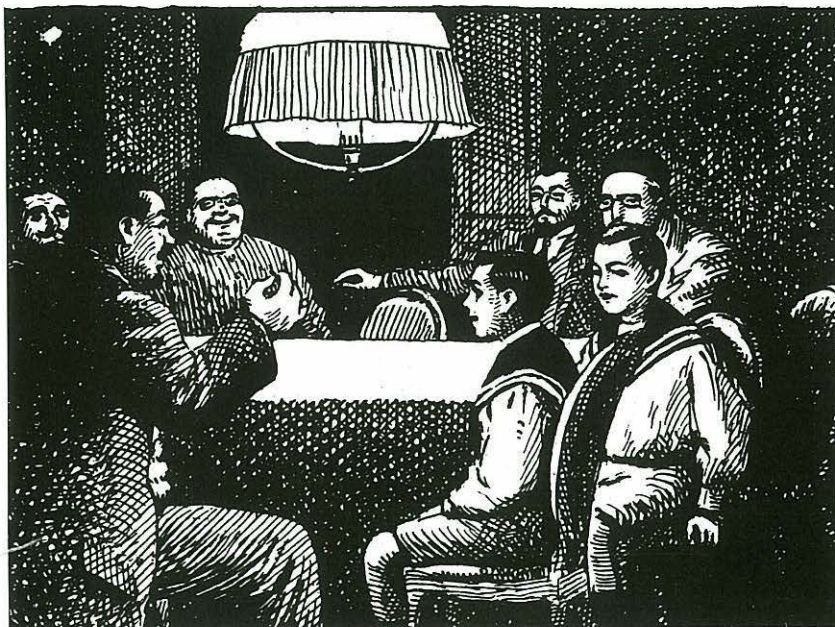
algú que estigués a la seva altura i per desgràcia aleshores només tenia cultura la gent benestant... això no vol dir, però, que la seva obligació no fos cuidar i ajudar els més desvalguts, perquè així ho diu l'Evangeli. I la gent del poble, si veien que el mossèn els estimava, se sentien més protegits i confortats".

Durant la seva dilatada experiència sacerdotal, iniciada el 1933 a Cabrera (Mataró) i desenvolupada a més a més a Capellades, a Sant Adrià de Besós i des de 1941 a Riells de Montseny, Pere Ribot, ha comprovat que a part de la ignorància el factor determinant de la superstició en les zones rurals ha estat la solitud:

"L'aïllament de cases molt separades una

*Mossèn Pere Ribot,
de Riells del
Montseny, opina que
la ignorància i
l'aïllament de la
vida a pagès era la
causa principal de
pors i supersticions, i
no creu que tinguin
fonament les coses
que es diuen sobre
capellans que feien
màgica.*

La imatge del capellà aficionat a freqüentar les cases de famílies de propietaris rurals ha propiciat que se li atribuïssin actuacions màgiques favorables als interessos d'aquests.

31

de l'altra, una vida abocada al treball, dones soles i amargades, gent sense defenses ni gairebé un tracte humà que els pogués ajudar... tot plegat alimentava el mite i la població s'obsessionava amb encanteris i altres fórmules... de vegades arribava a l'extrem que havies de convèncer-los que aquella ombra que veien a la paret era la d'una moŝca al voltant del llum, o calia que els beneïssis el bestiar, com si el sacerdot fos un fetiller, però així es quedaven més tranquils. I és cert que la gent que sollicitava més aquest tipus de serveis eren els menys creients”.

Mossèn Pere, que advoca pel Crist de l'amor més que pel Déu dels exèrcits i de les venjances, recorda aquell temps en què “la gent anava a missa per por, no del capellà sinó de l'amo, per quedar bé amb ell”, i atribueix

aquest comportament a reminiscències feudals, de les quals tampoc no s'escapava en cert sentit l'Església:

“Sense que ho volgués el mossèn, es queia en una estructura feudal perquè els feligresos havien de pagar delmes que servien per fer obres, reparar el teulat, però és clar, això de vegades no era ben acceptat per la gent humil”.

El rector de Riells no creu, de tota manera, que estigui justificada la creença que els capellans espantaven el poble per treure's beneficis materials:

“A això, no s'hi dedicaven, perquè hagués estat abusar de la ignorància i la misèria de la gent, i si mai algun ho va fer, molt mal fet! Els que sí que s'aprofitaven dels pagesos eren els mestres, que els demanaven vianda a canvi d'ensenyar el fills”.

VÉS-TE'N, MALEÏDA MÀGICA

9

32

Lorenç Prats de can Samarra de Beget era matador de porcs i moltes vegades s'encarregava ell mateix de transportar amb el seu matxo la carn a Camprodon. Un dia al vespre, quan tornava a casa, es va trobar que la por l'agafà pel cap. Passava a l'altura del Pont Nou, allà al mig de la carretera vella de Rocabrana, a Beget, un camí angost i ensotat, i, per més estrebades que donà, no aconseguí deslliurar-se d'aquell ganxo invisible que el tenia ben lligat. Pensant abans que res a salvar la pell, abandonà l'animal i la gorra i arrencà a córrer cap al poble, cridant que li feien màgica per robar-li els diners de la venda

Una peça de roba enganxada en una bardissa podia donar peu a tota una història de màgica, com va passar amb el vell Samarra, de Beget.

del garrí. L'endemà, de clar, la Guàrdia Civil i alguns voluntaris sortiren de batuda pels boscos i descobriren la caperutxa del vell Samarra enredada en una bardissa. A Beget encara riuen.

No totes les històries relacionades amb fenòmens d'aparença sobrenatural es movien al voltant del capellà. Aquest podia fer de més o de menys per convèncer l'infidel que les ànimes demanaven misses o per exposar els turments que partiren *in eternis* els condemnats, però, a més a més, existia una notable predisposició per part de molta gent a creure en follets, mamaragues, ferums i altres aparicions. S'havia instal·lat en el quefer diari una espècie de psicosi de por, un sentiment fatalista alimentat per la solitud, la ignorància i per alguna mà negra que actuava amb tota la intenció

del món. Es naixia, es creixia i es moria essent sempre conscient que en qualsevol moment es podia presentar "una mala cosa que no portava res de bo", i fins les criatures eren atemorides per la vinguda d'aquesta presència esfereïdora, en una versió semblant a la de l'home del sac. El llenguatge és de per si prou revelador, i en aquest sentit, en l'ambient rural es personalitzava la por i els seus derivats: es tenia por, però també es deia que hi havia la por, incorporada com un element més de la vida quotidiana.

Sovint l'últim que es buscava era una explicació natural i, en ser-hi, es produïen autèntics

gags de pantalla. Si Llorenç Prats va perdre la gorra en mans d'una romeguera, Pere Muxons de Rocabruna no va tenir més remei que deixar la faixa en les fulles d'un auro que no reaccionà davant les seves imprecacions: "Vés-te'n, maleïda màgica, vés-te'n". I no foren els únics a representar escenes còmiques. Jaume Vilanova de Molló, quan treballava de guardià a Rocabruna, va veure unes llums que no li semblaren del cas, els ventà cop de pedra i li obrí el cap a un caminant proveït de llanterna. Jepet Bosch del Molí de Surroca de Beget també guimbà de valent per escapar-se de la por que

l'empaitava fins que s'adonà que tot venia de la faixa, que se li havia descordat i fregava amb les herbes seques.

Joan Bosch de can Costejà d'Oix i altres dos companys no sabien què fer davant una figura blanca que sel's va aparèixer al marge: "La primera reacció va ser tornar enrera, però ens vam decidir a passar i resulta que era un secall d'heura vella, un podrigall". I Jaume Morera de Pardines va protagonitzar, de petit, un episodi prou suggestiu. Ell i el seu germà Ramon es van quedar amb el ramat a passar la nit a la muntanya, a coll de Bac. Una ovella va començar a

passejar-se pel costat del gos ja lligat i aquest la bordava. Ells, en sentir el ronquet del ca van creure que havia arribat la por: "Vam marxar com un llamp, nosaltres i els xais, que no sé com no se'n va estimbar cap, avall cap a Pardines, i a l'endemà tothom deia que mossèn Ramon ens havia fet màgica. Ja pots comptar!".

Si una persona vivia sempre amb la por al cos, era Joan Joanola de can Pardal de Beget. Petit, nerviüt, sense estudis, era dels que no podien anar sols pel bosc, ni gairebé per enlloc. Es queixava sempre que li feien màgica. Veia llums al pla d'en Rama, sentia els plats capgirellar per la cuina i assegurava que l'apedregaven de l'altre món. Pere Sala es recorda bé d'en Nola: "És l'home més espantadís que he conegut mai, crec que molta gent es va fer un tip de riure a la seva salut. S'explica que un dia li feien córrer amunt i avall una armilla que tenia sobre la taula. Desesperat, en veure que allò no s'acabava, va començar a gemegar: "minus no em trenqueu el rellotge, minus no em trenqueu el rellotge...".

Fantasma, o bisarma, segons la capçalera d'un ventall vuitcentista.

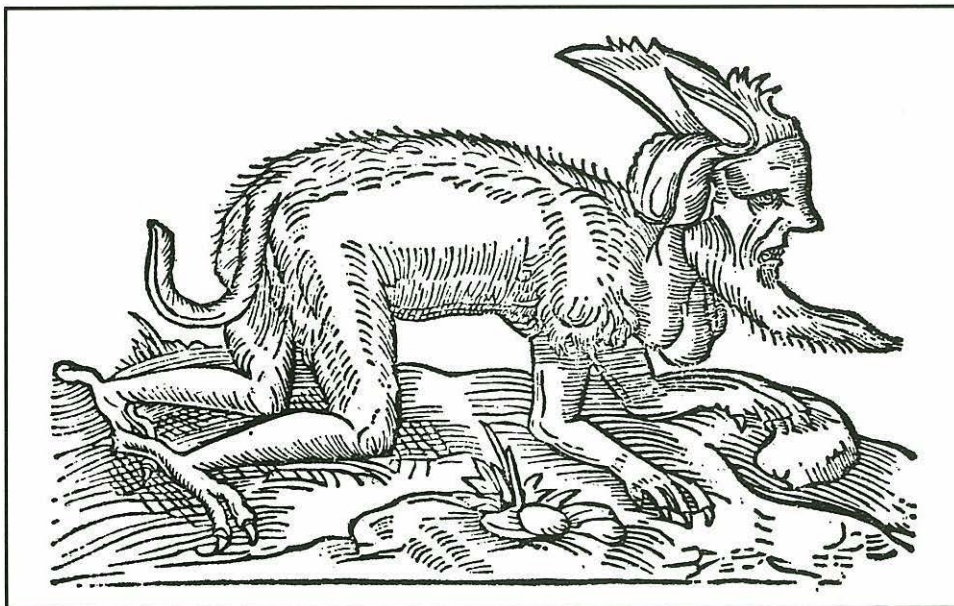

EL DIABLE COM UN TEIXÓ

10

Si es té en compte l'experiència viscuda per Serafí Font, masover del Macià de Sant Privat, Llucifer s'assembla a un teixó. O a un gos. Cal no deixar-se enganyar pels recursos d'aquest àngel caigut encara que, executant una hàbil maniobra de distracció, s'aparegui amb la cua més curta del que és habitual en la seva anatomia. Serafí i quatre companys més vetllaven, durant la guerra, el cos d'un membre del Comitè de Santa Pau abatut per uns emboscats. A la nit, un animal sorgí de l'espessor de

l'arbreda i s'acostà, calmos, al grup. Donà la volta al cadàver, l'ensumà, i quan ho considerà convenient s'hi compixà, sense que cap dels congregats s'atrevis a esquivar-lo, tan convençuts estaven que es tractava del diable que venia a emportar-se l'ànima del difunt. Per alguna cosa no havia estat ni confessat ni combregat. El fill de Serafí, Josep, assegura que el seu pare mai no va canviar de idea: "Si li insinuava que allò era un gos, em contestava que jo no sabia res de res del que hi ha al món... Me'n faig

Per evitar desgràcies

Els costumaris recullen gran nombre de creences populars que avui són col·locades al sac de la superstició. Sense conèixer en moltes ocasions el seu significat originari, la gent més gran de les comarques rurals encara respecta i segueix certes regles d'or que els eviten desgràcies. Aquesta n'és una reduïdíssima mostra:

Són signe de malastrugança: els gats negres, les aranyes negres, les estidores obertes, 13 persones a taula, que el porró t'assenyali (al cap d'un any serà mort el més vell o el més

jove dels reunits), un quadre tort, trencar un mirall...

Si es fa voleiar un paraigua obert dintre la casa, ocasionarà obliis i distraccions. Si es mira fixament una criatura petita, se li dona mal d'ull. Si es somnia amb un tren, arriba carta. Si es deixa el pa trabucat a taula, les ànimes pateixen. Si s'escombra els dies que Déu Nostre Senyor és mort, s'omple la casa de formigues i escarabats. Si es trenca un objecte, cal trencar-ne tres. Segons de quina manera un gat es renti la cara, vindran visites d'un costat o altre.

creus que cinc homes com aquells, drets i fets, armats com anaven, acostumats a pagès, veiessin un simple teixó, o un gos, i pensessin que era el dimoni!”.

D'altres anaven pel bosc i quan la llum baixava, miraven constantment davant i darrera seu per assegurar-se que no els feien màgica. O com Josep Mateu de Fonteta, que als 14 anys va perdre la seva primera feina en no gosar engegar tot sol les vaques perquè a la barberia de Palau-sator escoltà que per aquells indrets sortien llums misterioses. O com l'esglai que patiren la Margarida Molas de Setcases i la seva àvia Pepeta quan a la cambra

que compartien se'ls presentà una vella amb mocador al coll i un pal carregat a l'esquena del qual penjaven dues galledes, un espectre que es féu fonedís al cap d'un moment.

L'àvia cridà la seva filla, que dormia en una altra habitació, i en tenir-la davant es tranquil·litzà: “Ai Doloras, quin susto, ha vingut una dona a fer senyals i em pensava que eres morta”.

Davant la fe cega en l'existència de fets prodigiosos de tot tipus, era enormement fàcil provocar recels i enfrontaments entre els habitants d'un poble. Algú

va assegurar a la Mercè de ca l'Avi de Setcases que li havien donat mal i que la primera persona que passés per la font era l'autora del sortilegi. La Maria de can Bóta, la seva veïna, va anar a buscar aigua i ja fou titllada de bruixa. Es conta que els marits arribaren a les mans i que la Guàrdia Civil hagué d'intervenir per pacificar els ànims. Un cas semblant succeí a Brunyola, al principi de segle, quan després de consultar unes sonàmbules de Santa Coloma de Farners, la gent de can Pla creieren que els de la Casanova eren els culpables de l'emmalaltiment del bestiar i de les

pedregades. I a Riudellots de la Selva, fa aproximadament uns dotze anys, una deficient mental se salvà per atzar de rebre un tret: “Jo llaurava un camp que hi a prop de l'escorxador —explica Quimet Tausà de can Buixadò— i quan arribava al final del tros i girava el tractor em sortia una dona estranya... i això em passà més d'un dia. Li vaig comentar a un amic, que em digué: et deuen voler fer por, agafarem l'escopeta i ja veuràs si sortiran més fantasmes! Però ja no vam veure més la figura. Després em vaig assabentar que s'havia escapat una pertorbada i que aquells dies corria per allà”.

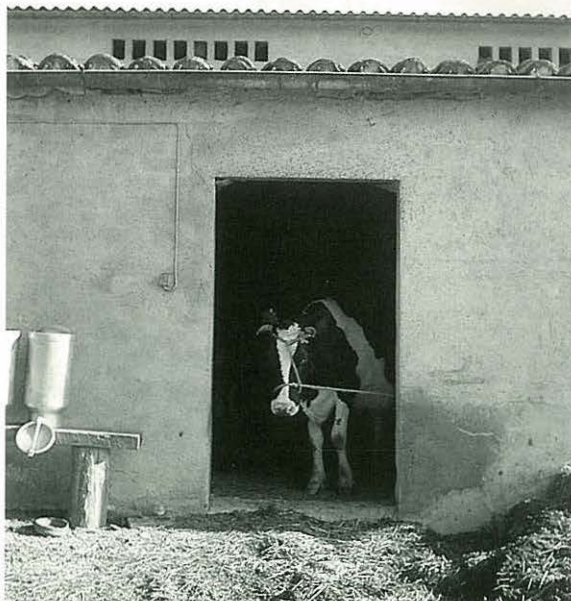
NI UNA GOTGA DE SANG

11

Els més vells de Mont-ras recorden que a can Martorell un any, quan van matar el porc, l'animal no va sagnar ni una gota i no es van poder fer botifarres. Tot era culpa, es creia, de les males arts d'un vell bruixot. El garrí, una de les bèsties de cor més sensible, capaç de sucumbir davant l'enrenou del transport o mentre munta femella, se sobresalta, lògicament, quan es veu el ganivet al coll i moltes vegades agonitza de por moments abans de ser degollat. Aleshores s'ha de

ser molt hàbil per aconseguir que doni bé la sang, és a dir, per a buidar totes les artèries i venes del suc vital i impedir l'aparició de bacteris, que corrompen la carn.

Els animals domèstics i de cria han estat, des que l'home es féu sedentari, elements valuosíssims per a la subsistència. A les zones rurals s'ha procurat per la seva salut amb atenció sol·lícita, ja que les mortaldats massives de peces arruinaven molts anys de treball. En temps anteriors a la penicilina, les epidèmies ocasionaven estralls a les quadres i, davant la impossibilitat d'antídots eficaços, els pagesos se les enginyaven com podien per vèncer les malalties: o utilitzant remeis encertats, o, també, assajant fórmules supersticioses sense cap ni peus. Joaquim Roca, veterinari, que estrenà professió al final dels 40 a Arbúcies, explica que molta gent lligava l'herba tei sota la cua dels xais per tallar-los la diarrea: "Si aquesta era de tipus alimentari, es curava de la mateixa manera que s'hagués curat sense l'herba; ara bé, si tenia origen microbià, no servia per a res". El cas contrari, el restrenyiment, es tractava amb la ingestió d'un grapat

A can Dalmau de Cartellà, les vaques s'engagaven soles.

de perdigons que dintre l'organisme actuaven com a element estrany, i si l'astringència no era massa dura feien el seu efecte.

En ocasions era pitjor el remei que la malaltia. Sobretot si un porc agafava el mal roig, més conegut per fogal, una malaltia que si no esdevenia cardíaca es solia guarir. Però existia la convicció que el fogal tenia relació amb les glàndules (els sortien grans, es deia) i aleshores es procedia a l'extirpació amb mètodes poc refinats. Segons Roca, a més de no solucionar res, hi havia el risc afegit que la sang provocada per la intervenció passés als pulmons.

Si els animals constituïen un bé preuat per a les activitats agrícoles, també participaven, a causa de la seva relació directa amb els humans, dels misteris i sortilegis de la màgica. A can Dalmau de Cartellà tenien grans dificultats per fermar el bestiar. L'acabaven d'entrar a la quadra i poc després el veien engegat a fora, tot i que ningú els franquejava el pas. En Janot Armengol de cal Ferrer Pagès de Canet d'Adri es feia un tip d'anar a trobar el capellà perquè li curés dues vaques braves que cada nit quedaven pelades de tota l'esquena i

una part del cap. I en Pep Suburós de Sales de Llierca no era capaç de fer treballar els bous, una parella ben manyaga que quan era guarnida per anar al camp s'enfurismava i potejava de valent.

En realitat esverar els animals costa poc; la més petita irregularitat en els àpats o la presència d'un ésser foraster a l'estable pot variar el seu comportament. Si mengen rodó, és fàcil que s'emborratxin i s'adormin, i això no vol dir, naturalment, que hagin mort i ressuscitat. D'altra banda, les passes eren les responsables de les destrosses en les quadres, i no les bruixes. I les egues tenien tendència a embolicar la cua en les regnes, sense necessitat que el follet vingués a trenar-les.

Els pagesos cercaven tota mena de remeis per guarir les malalties del bestiar. Els secrets que donava el llibre de fra Miquel Agustí de Banyoles es van anar transmetent oralment i, deformats, s'aplicaven sovint amb fe supersticiosa.

Un quadrúpede molt mal considerat en la comunitat rural ha estat el gat negre, que més que com a gat se l'ha vist com a bruixa o com el mateix diable. Pere Serrat, propietari de can Coix de Batet de la Serra, hagué d'ajudar el seu masover en un espinós assumpte. Al pobre home se li desfermaven cada nit totes les vaques, els porcs i les cabres i volia marxar de casa de por que passava. Finalment una sonàmbula de Barcelona els donà la solució: "Heu d'anar una colla de gent valenta a un lloc on hi hagi set camins. Allà trobareu un gat negre, mateu-lo i poseu el seu fetge a coure en una paella amb oli roent. Quan li tireu, us començaran a sortir centenars de gats; mateu-los tots a cops de bastons. Si un d'ells us prengué el fetge, moriríeu". Així es va fer, segons s'explica —la història se situa al voltant del 1870—, i s'acabà l'embruïament.

En moltes històries de por, els animals adquireixen un gran protagonisme. Hi ha dones malèfiques que es converteixen en gallina per perpetrar el seus sortilegis. Hi ha xais embruixats. I ombres terribles amb aparença de quadrúpede, tot i que els que les han presenciat no són capaços de determinar exactament a què es retiren. També es troba qui tem els gats negres i qui té per amulet un be blanc. La relació entre les persones i les bèsties ha estat complexa des dels orígens i ha conegut diversos estadis. En èpoques remotes l'home s'inclinava davant éssers de quatre potes o alats i els adorava com a amos i senyors de la naturalesa. Del culte antiquíssim de la zoolatria no es van escapar ni tan sols tres dels biògrafs de Jesucrist: en més d'una pintura romànica els evangelistes sant Marc, sant Joan i sant Lluc són plasmats en forma de lleó, àguila i bou, respectivament, i la mateixa segona persona de la Santíssima Trinitat no deixa de ser un anyell.

Tot i que abans del cristianisme ja s'havien incorporat les imatges humanes en el rànquing de divinitats, fou l'Església catòlica l'estament que més habilitat mostrà a l'hora de dominar i domesticar les bèsties i posar fi a la seva influència i poder sobre els fidels. La campanya de descrèdit durà segles i fou orquestrada en moltes esferes: des de l'emmotllament de formes arquitectòniques espantoses, com les gàrgoles, que en les façanes de les catedrals gòtiques signifiquen que els mals esperits no habiten a l'interior del recinte, fins a l'associació de determinades espècies amb el Maligne i tota la corrua de dissorts que comporta la seva presència.

L'entestament de la nova religió a instituir un únic Déu vertader s'inserí en una societat addicta a ritus ancestrals, com el de la fecunditat, directament relacionats amb l'hàbitat i les condicions naturals de vida. I el resultat fou de vegades tràgic per a persones i

per a animals. El cristianisme assajà de guanyar adeptes fomentant el temor al Pare i, molt especialment, posant de manifest el càstig horrorós que esperava a l'infern per aquells que no salvessin l'ànima. Des del púlpit i des de les parets de les esglésies, al creient se li narrava un univers poblat de patiments, enforquillades i cremades eternes que indubtablement li ocasionaven malsons. Els capellans també elucubraven amb l'habilitat de Llucifer de transformar la seva fesomia en boc i seduir mullers de poca fe que en nits assenyalades s'entretenien a idolatrar les seves parts genitals enmig de cerimònies orgiàstiques. Després venien les malastrugances, les pedregades, les epidèmies i tota classe de desgràcies. Aquestes trifulgues no es quedaren en pura matèria literària per convèncer els més ferrucs, sinó que cristal·litzaren en un fenomen ben organitzat i àmpliament difós a Europa: la Inquisició.

Si moltes dones foren carn de foguera, també les bèsties en sortiren malparades. En una societat medieval en la qual perviuen velles creences profanes, la constant referència a actes diabòlics va fer que molta gent intentés protegir-se de la millor manera que sabia contra els mals esperits. I així, si en l'olla de la bruixa hi han bullit sargantanes, gripaus i serps, però, per un altre costat també ha estat freqüent fregir gats per foragitar les forces malignes. No és estrany que el gat escaldat de l'aigua tèbia fugi, tal i com indica la dita. Però la utilització cruenta d'animals no és exclusiva d'aquesta època. En els pobles mediterranis pre-cristians ja era costum sacrificar quadrúpedes de color negre, a la salut, per posar un exemple, dels herois grecs.

El cert és que d'una manera o altra l'home ha aconseguit que l'animal li sigui útil. En les cultures primitives apareix com a tòtem i encarna tota una sèrie de virtuts molt preuades: l'agilitat del tigre, la força del lleó... Per

*El gat negre
s'emporta, dintre del
context de les
supersticions, una de
les pitjors fames.*

obtenir aquestes qualitats ha de ser sacrificat d'acord a uns ritus precisos i menjat amb agraïment i reverència en una posada en escena que els costumistes comparen amb la matança del porc. En l'etapa nòmada, el caçador conjurava la presència de la bèstia reproduint-la en imatges a les coves, i posteriorment, amb l'assentament de l'agricultura, passà a convertir-se en eina de

treball, de cria i d'aliment. Els animals que pogueren ser domesticats –vaques, xais, gossos, gallines...– entraren a formar part de l'estructura familiar, i els que es mantingueren rebels –llops, ossos, guilles...– romangueren als confins del bosc, on també se'ls anà a empaitar.

Algunes espècies s'establiren en palaus i castells de sobirans, nobles i bisbes, que així s'apoderaven dels seus atributs segons el codi totèmic. Les col·leccions de lleons, tigres, cignes, mussols, voltors, àligues, estruços... complien la funció de demostrar el poder dels posseïdors, fins i tot damunt de la selva. Simbòlicament, ser amo d'un lleó, el rei per excel·lència, ja ho diu tot.

Canviaren els temps. Els monarques absoluts passaren a la història i les bèsties salvatges als zoos, que és allà on, igualment arrencats del seu medi i captius, el poble els posseeix de forma més democràtica. Mentrestant a les cases –i no solament a pagès, on tenen una funció diferent– s'ha estès el costum de colleccionar animals de companyia, gossos, gats, ocells, peixos, i també el que s'anomena espècies exòtiques, en la mateixa dèria, potser inconscient, de controlar i engabiar les forces de la naturalesa. D'altra banda, actualment en les zones rurals ja no és habitual associar els éssers de quatre potes amb les pràctiques de la bruixeria, però en algunes persones encara hi resten els tornaveus d'un passat no tan llunyà. Hi ha qui continua tallant les orelles i escapçant la cua dels gats, per a disminuir els seus poders, i qui s'aparta d'un gat negre com de la pesta.

CORREN LES LLUMS

12

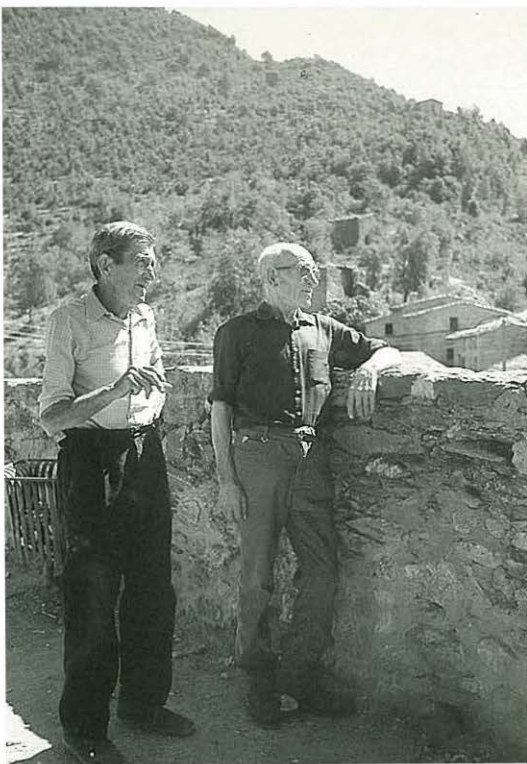
Mai en un poble com Beget, enclavat en un fondal i separat de la civilització per una carretera que sempre ha estat sinuosa i insuficient, no havien corregut tantes llums a les nits. Durant anys va ser un espant continu i encara ara, quan segons es diu "això de la màgica sembla que s'ha calmat", hi ha qui no s'atreveix a temptar la sort i fer via de fosc per uns indrets poc recomanables.

Jaume Coma, més conegut per Met Boliga, és un dels que als seus 73 anys no s'arrisca a passar per l'anomeñat clot de la por, "un cony de sot que fa basarda", a poca distància de la vila, en direcció a Sant Aniol, del qual s'explica que una noia hi va morir en estimar-se-li el burro aterrit per una visió horripilant. Ha estat aquest un

paratge propens a les aparicions, en especial llums de naturalesa bellugadissa, d'aquelles de què s'assegura que cap home no podia governar. També s'han conegut pedregams de rocs que no han lesionat mai ningú. Algú es va trobar amb una colla d'ànecs que el seguien en ramat i un pastor d'imaginació desbordant hi veié una meravellosa femella rossa damunt d'un cavall blanc al trot, la descripció de la qual coincideix amb la Margit Kokcis, la nena Terry que vivia a Argelaguer.

El músic Pere Sala coneix bé els camins, acostumat a desplaçar-se d'un poble a l'altre a amenitzar balls, i ha estat sempre partidari de buscar una causa racional a allò que en un primer moment pot semblar misteriós. Una vegada se li atansà una ombra frenèticament disposada a arrambar-lo: "hagués pogut marxar corrents i començar a explicar que la por em perseguia, però en realitat era una persona de Beget que portava un gat dels que fan època i que en veure'm em volia abraçar". Pere ha arribat a la conclusió que ben experimentades les pors no són res de l'altre món. I menys en una zona fronterera, ruta del contraban i punt d'amagatall de maquis i

En Met Boliga i en Pere Sala, de Beget, representen dues actituds oposades davant la màgica: el primer s'hi enfronta amb molt de respecte, i el segon amb força sentit de l'humor.

La recerca de la mítica olla d'or enterrada a l'època dels carlins també ha provocat més d'un ensurt.

lladres. És a dir, que darrera d'una llum s'hi pot trobar un vianant amb fanal, o la lluna que reflecteix sobre la llaua d'una arada, o un animal en descomposició. I quan se senten sorolls de pedres i remors insòlites, el més atinat és pensar que hi poden haver-hi cabres o un salt d'aigua.

Sovint allò més natural no és el que acceptava com a verídric una comunitat acostumada per exemple a

consultar les sonàmbules d'Arles-Sur-Tec quan es patia alguna modalitat d'embruixament. Era un temps que en moltes masies subsistia la figura de l'onclet –el “tonto” de la casa– aquell germà de l'hereu mig encaterinat i poruc incapaç gairebé de parlar amb la gent però que solia ser una barata i eficaç mà d'obra als camps. I per aquests indrets es recorda com un esgarrifós símbol de l'embrutiment humà el cas del noi de Subí, que poc després de la guerra la Guàrdia Civil de Besalú va descobrir tancat en una gàbia. Tenia més de vint anys i no constava en cap registre.

Quan es va descobrir es comportà com una fera, despullat i rebolcant-se enmig del bullit dels porcs, que ell també menjava, i enmig dels seus propis excrements. La seva mare, plorosa i turmentada, repetia: “no l'hem declarat enlloc perquè vam veure que ens havia sortit una cosa estranya... mai no ha parlat... De quina manera el volies tenir?”.

I mentre uns, atrapats en el pou obscur de la pobresa, esdevenien víctimes crèdules d'absurdes històries de por, d'altres més astuts o provistos de més recursos sabien treure profit de les temences populars, com els contrabandistes, que per raons òbvies procuraven esclarir de gent corriols i dreceres. També fou considerable durant un temps l'activitat nocturna que s'organitzà al voltant de les mítiques olles d'or enterrades durant les guerres carlines. En el veïnat de Llebrú de Vilallonga de Ter, al Puig de San Sió de Lliurona i al bac del Carig, també de Lliurona, es digué que hi sortien pors i màgiques, però passats uns anys i amb la distància pel mig, es creu que més d'un espavilat pretenia conquerir les nits per no repartir amb ningú el seu particular “El Dorado”.

LA RESPLENDOR DE SALARSA

13

42

Asseguts a l'entrada, espellonant blat de moro o parant la fresca, no era gens estrany aixecar el cap i mirar enfora, cap als camps o cap als boscos. Llavors inevitablement, més tard o més aviat, acabava apareixent la llum. "El pare sempre ens deia —explica l'Antoni de ca l'Artau de Caldes de Malavella—: guaitau allà davant què es veu... hi ha màgica! Vés a saber què era. Res, de ben segur. Només que de tant mirar, tant mirar, sempre acabaves veient alguna cosa".

En una comunitat mancada d'energia elèctrica, però que

naturalment utilitzava espelmatoris, fanals, llums d'oli i llums de carbur, tot el que emanava claror mereixia un gran respecte. Potser perquè s'associava inconscientment amb els signes fluorescents del firmament, que durant tants anys van constituir un enigma per la humanitat, o, en un sentit contrari, perquè feia pensar en el foc de l'infern, que també ha esdevingut un mite —d'espant i coerció— en la cultura cristiana. A mesura que va augmentar el grau d'alfabetisme i van millorar les condicions de vida, s'anà perdent progressivament la por a les celesties nocturnes i la gent s'atreví a enfrontar-se amb la llum, que ja no era considerada un fenomen màgic. "Si em tornes a seguir, et fotré un tret", se li deia, i s'obtenien excel·lents resultats dissuasius, perquè un cop pronunciada l'amenaça generalment no tornava a aparèixer.

Però abans d'arribar a aquest punt s'havia patit molta basarda. Sobretot en zones aïllades i de vegetació espessa, com allà sota la muntanya de Roca Negra, a l'altura del camí que uneix Santa Pau amb el veïnat de les Fages. La majoria dels habitants de les cases d'aquest barri, can Madró, la

Planella, la Grabuleda, la Mesquera, Collermí... asseguraven, fa uns seixanta anys, haver presenciats la llum de la por ballant enmig de roures i fagedes. També es narren visions de resplendors a can Màxims de Besalú, a la Font d'en Colomer de Vidreres i a la Torre d'Osor.

Si es valora la continuïtat en el temps, és la llum de Salarsa (veïnat de Beget) la que es mereix la medalla de la perseverància, ja que a hores d'ara encara no ha desaparegut del tot. Simon Sala i el seu company Pere Roca foren dels primers que s'esglaiaren davant del singular llambrec, quan, al final dels 40, treballaven de mossos a la casa Berç, en la qual s'estava de masover Martí Noguer. Simon manté fresca la memòria: "Ens vam decidir a seguir-la, ens va portar fins a l'obaga d'en Surroca, vam donar un parell de voltes a una antiga rajoleria en runes, vam travessar la riera i vam arribar fins a l'hort d'en Morató. A la que vam ser-hi a 25 metres, es va enfil·lar a un pruner i va desaparèixer". Llavors es va dir que algú feia màgica per treure Martí de la casa: "El pobre home estava ben amoïnat, amb tantes mandangues no el deixaven dormir. Al poble no es

parlava de res més. Després va començar a córrer que es dispararia contra la por i va deixar de sortir”.

Però no per sempre. Periòdicament, en els últims 40 anys, la llum de Salarsa ha estat vista o imaginada per molts habitants de Beget. L'últim, segurament, Jordi Seguí, masover de la Teuleria, que un vespre quan anava al Tubert a celebrar la matança del porc, se la trobà cara a cara: “Aquella claror va sortir

del clot del Mulladà i va explotar com un foc artificial. Vaig pensar, altra vegada aquesta comèdia de Salarsa, i em vaig arrencar a córrer; aquestes coses no fan cap gràcia, i menys de fosc. Es diu que també podria ser un ovni, no ho sé”. La possible visita, sempre inquietant, d'éssers d'altres galàxies, serveix actualment per explicar resplendors nocturnes com les que en els últims anys s'han vist a Caldes de Malavella, Molló o

Sant Feliu de Buixalleu, per posar alguns exemples. Mentrestant, els habitants de Planoles i Navà continuen sense identificar la naturalesa de la misteriosa llum que sovint sorgeix per la banda dels Solans.

Jordi Seguí (foto de l'esquerra) és una de les últimes persones de Beget que s'ha topat amb la llum de Salarsa. A la foto de la dreta, amb la família, a la Teuleria, la casa on viu.

ENMIG DE DELIRIS

14

44

Francisco Xanau, el Nanot d'Espinavell, havia practicat durant tota la seva vida la insolència envers els capellans. Republicà d'ideals, propietari petit de terres i bestiar, enemic de misses i altres oficis, li agradava entonar de tant en tant cobles punyents, adobades amb bons tragos d'aiguardent. La dedicatòria era sempre la mateixa: "Cantant el gori-gori/tenen la panxa plena/i el poble passem pena/i ens fan servir de rucs/i ells tenen l'esponja/i ens deixen sense suc (...). En tenen majordona/ per més usar del món/per donar-se gust al jaure/i dormir-ne millor...".

I com aquesta, d'altres de contingut igualment sarcàstic, que alguns habitants d'aquest poble muntanyenc encara canten, 60 anys després de la mort de Nanot. Però llavors, en els últims moments de la seva existència, quan l'alcohol ja l'havia submergit en un estat permanent de frenesi i el cos no se li alçava del llit, algú va voler cobrar-se tants de funerals pendants i castigar, de passada, aquella imperdonable irreverència que havia divertit mig Espinavell. Va ser aleshores quan van començar a aparèixer les ombres a l'habitació del vell malalt, figures sinistres que s'assemblaven a serps, a

homes brandant bastons i fins i tot a la sagristana de Molló, una dona de tracte eixut i remagrida. Francisco, habituat als jocs d'imatges que li proporcionava el delirium tremens, esclatava en riallades quan arribaven les primeres visions i continuava amorrat al porró. Deia: "Ja se'n cansaran, quan vulguin, jo rai, fa tant de temps que en veig, de coses...".

Però com que els fantasmes

Per les parets de can Xanau d'Espinavell es passejaven, ja fa anys, ombres màgiques.

es bellugaven també per la façana de can Xanau, molta gent va començar a pensar que tot plegat no eren cabòries de borratxo, sinó que a la casa hi havia màgica. I que el responsable era mossèn Roura de Molló, que havia comprat a Barcelona una màquina de fer por perquè abans de morir Nanot acceptés de ser confessat. I així, mentre aquest al·lucinava feliç en diversos graus de consciència, mig poble corria espantat.

En Josep Moret de Tregurà fou sorprès per la ferum de cal Frare. A la fotografia, amb la seva esposa.

Actualment es creu que les formes misterioses sorgien ni més ni menys que d'un projector cinematogràfic, un enginy tècnic de què aleshores molta gent desconeixia les possibilitats.

En general, l'aparició d'espectres de contorns variats –amb aparença de persona, d'animal o sense identificar–, en els camins de bosc o en les parets de les cases, s'atribuí primer a les arts de la màgica en abstracte, però en un estadi més elaborat de reflexió es parlà d'una nefanda "màquina de fer por" o "de fer cine" de la qual brotavien tota classe d'horror.

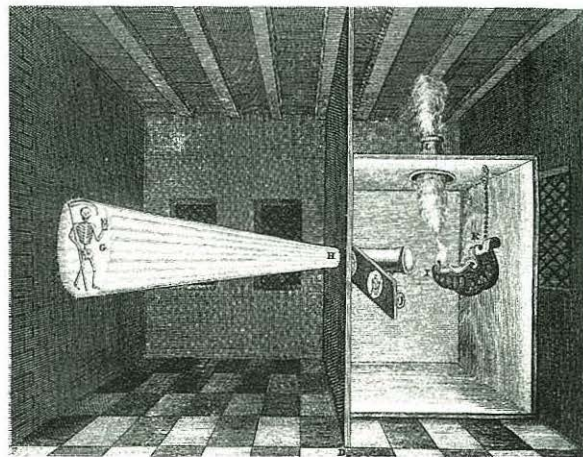
En passar per cal Frare de Tregurà, durant uns anys, molta gent ensopegava amb un ferum que corria com una exhalació. Quan tornava de festejar la Palmira, Llorenç Camps de can Marés sentí un ronquet i es trobà davant aquesta cosa, "que no se què era, un bulto gros com una vaca, però no puc dir quina forma tenia... va travessar la carretera i marxà camí envall". Josep Moret de can Xambra també el veié: "Jo baixava de cal Tec Nou, de sopar, i a l'altura de cal Frare vaig sentir bellugament de pedres. Primer pensava que seria un gos, però quan ho vaig tenir a davant, no vaig pas poder endevinar què venia a ser allò, suposo que una ombra o un ferum... Per antic se n'havien dit tantes de cal Frare, que val més no remenar-ho, perquè no saps pas què hi vas a buscar!".

Independentment dels recursos tècnics de què es disposés per fer aparèixer màgica, la suggestió treballava sovint pel seu compte. A l'Esparra, després de la guerra s'assegurava haver vist l'ós d'en Banyes que corria pels boscos, com si fos l'esperit transmutat d'algun dels germans Hereu (de can Banyes), membres activíssims del Comitè de Resistència Antifeixista.

LA MÀQUINA DE FER POR

15

Molta gent parlava de la màquina de fer por, referint-se, sense saber-ho, a un projector cinematogràfic. No en va el setè art és fill de la llanterna màgica i de les ombres xineses.

explicació d'ordre sobrenatural i deduïen que algú practicava males arts utilitzant una màquina de fer por. La metàfora no és desencertada si es té en

compte que el cinematògraf —al cap i a la fi la imatge en moviment— és fill entre altres enginyers de pares de nom tan revelador com les ombres xineses i la llanterna màgica i que des d'un principi fou

46

Tot i que avui dia el terror és un dels gèneres més cultivats en la indústria cinematogràfica, a ningú no se li acudiria definir de forma genèrica el setè art com la màquina de fer por. I en canvi, així el van jutjar, sense tenir-ne veritable consciència, molta gent que davant l'aparició de figures intangibles o de llums movedisses no es conformaven amb una

A pagès es vivia més que en cap altre lloc la tradició oral i per molta gent era difícil concebre que es pogués veure una imatge que no era físicament davant seu.

Qualsevol moviment d'objectes o soroll s'atribuïa a causes sobrenaturals.

batejat com la fàbrica de somnis, a causa precisament dels seus poders d'artifici i fantasia. Però aquests detalls s'escapaven aleshores de les mans d'una població que no concebia la possibilitat de contemplar fets ocorreguts més enllà de la seva àrea de visió. "Com es pot tenir aquí a davant una cosa de tan lluny?", es preguntaven. Evidentment no pas a través de mètodes naturals, en una societat en què les diverses formes de progrés arribaven amb retard, sinó amb el concurs de sortilegis i encanteris provinents, indistintament, de les altures celestials o de les calderes de Pere Botero. En aquest sentit, la mateixa Església en determinada època va condemnar el cinema com a artefacte del Maligne o

avantsala de l'infern, és a dir, com a antre de perdició per a les ànimes. Consideracions morals a part, el cert és que la il·lusió òptica de les formes en moviment és un descobriment relativament recent que en un moment donat topà contra uns mecanismes de pensament ancestrals als quals els era molt difícil assimilar la nova troballa. Tan difícil com ho tingueren alguns nadius per comprendre que els avions que participaven en la guerra del Pacífic no eren ocells de foc enviats pel cel, o com ho tenen encara avui alguns avis per convèncer-se que l'home ha trepitjat la lluna.

En aquell context d'ignorància generalitzada, les persones que per la seva posició social hegemònica controlaven els ressorts de la tècnica, estaven en condicions d'utilitzar-la per a perpetuar, o almenys allargar, la vella i arrelada estructura de poder. És de sentit comú que el pagès o el pastor que des dels sis o set anys treballava de vaquer, llaurava la terra, pelava suro o conduïa el ramat, no tenia oportunitat de saber –i per tant de

racionalitzar– allò que inventava el món a l'altre costat del seu limitat espai de moviment. Per a ell, una ombra enmig del camí suposava un senyal de mal averany. Contràriament, els fills de propietari que s'instruïen en col·legis de la capital, accedien als coneixements necessaris per a projectar aquesta ombra. Com també els posseïen els capellans, considerats en les zones rurals com el símbol de l'astúcia i la sapiència: "Et venen el cel i et foten un camp", es deia d'ells.

Fa uns anys, van coincidir tres estadis diferents en la història de la comunicació. Hi havia una comunitat humana basada en una forta tradició oral –una manera de pensar i de viure que passava de pares a fills–, que amb prou feines tenia nocions de la cultura escrita –pocs sabien llegir i escriure– i que era atemorida i dominada amb la utilització, entre altres mètodes més antics, dels procediments d'una incipient cultura àudio-visual. Molts dels membres d'aquell grup són encara vius i repeteixen ara que si els avis (els seus) aixequessin el cap i s'instal·lessin davant d'un televisor, fugirien espordits, convençuts que els feien màgica.

PRECISATS DEL FOLLET

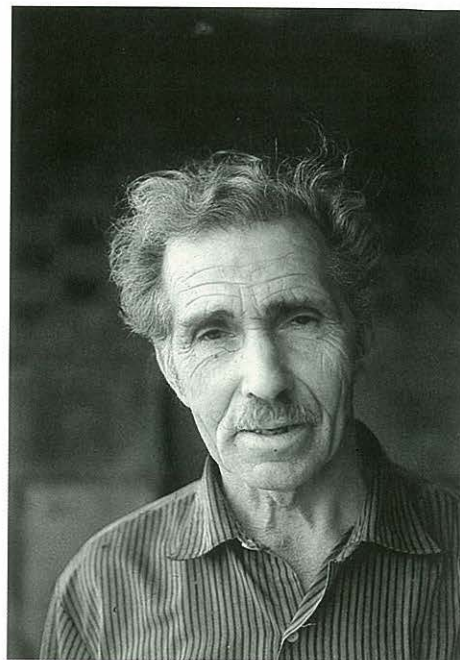
16

48

Hi va haver un temps, quan vivia als Ferrers de Sous (veïnat de Lliurona), que la família de Joan Bosch es va veure molt *precisada* del follet. Sobretot la tia Isabel, que al final no tingué més remei que cobrir-se d'escapolaris per exorcitzar aquella presència nocturna que durant breus instants li llevava l'esma. Quan abandonà el cos d'Isabel, el follet, reconegut per la tradició popular com una mena d'esperit de la casa més enjogassat que no pas malèfic, buscà una nova presa i la trobà en la persona de Joan, que aleshores tenia 20 anys. I especialista com és aquesta espècie de *faram* a

pertorbar el son de la gent, s'entretingué nit darrera nit a oprimir el pit del jove pagès. Quatre dècades després, Joan Bosch no ha oblidat l'enutjosa sensació: "El follet ve quan ets al llit, a punt d'agafar el son. Estàs tan tranquil i quan t'entaliaies, bruuuum, et puja a sobre i et deixa ben atuït. I no podes fer res, mentre és sobre teu, ni moure els braços, ni cridar, ni respirar. Fas, aaa, aaa, aaa –panteix– i et falta l'aire. Igual que ve, marxa. Sort que dura poc, si no, malament... però tampoc s'ha sentit a dir mai que el follet hagi matat algú".

Pel que sembla aquest esperit entremaliat és respectuós

A Joan Bosch, quan tenia 20 anys i vivia a Lliurona, el follet li oprimia el pit cada nit.

amb la consigna divina d'estrènyer però no ofegar. De la mateixa manera que l'Ésser Suprem castiga els homes de poca fe, com en Bartomeu Bosch, que es burlava dels patiments del seu germà i de la tia, fins que una vegada es va quedar a dormir al bosc per vigilar la carbonera. Tot sol dintre la barraca, contemplant el clar de lluna, també fou *precisat* pel follet, que a ell se li presentà lluint forma: la d'un núvol blanquinós. Els efectes foren els habituals: l'asfíxia al pit i el cos travat i enarcat.

Pere Girgas, quan treballava de mosso a la casa Bassols de la Cot, era visitat sovint pel follet.

Un cop es recuperà de la sufocació, inspeccionà les rodalies i no trobà ni petjades ni arbustos masegats que indiquessin el pas d'algun animal.

En els moments de vigília, quan la son es va apoderant lentament de la consciència i adorm els sentits, és més fàcil la suggestió. Però cap de les persones que ha tingut relació amb el follet no accepta la possibilitat d'una mala jugada de la imaginació. O que la debilitat, en aquella època de molt de treball i molta fècula com a aliment, hi tingués res a veure, tot i que reconeixen que aleshores "hi havia molta flaqueza". O que algun trago de vi els fes al·lucinar. Al contrari, tots posen les mans al foc que l'esperit existeix. Joan Bosch el defineix com un *faram* petit, és a dir, un *faramot*. I Pere Girgas adverteix dolgut: "Sí, sí, aneu rient... ara us sembla que no pot ser, però si us hi trobéssiu, ja m'ho sabríeu dir... renoi, quin martiri!".

Al 1934, Pere era molt jove, 17 anys i ja en portava dos treballant de mosso a la casa Bassols, del terme de la Cot, a prop d'Olot; una família molt hisendada i religiosa que no obstant això el mataven de gana, segons ell mateix

explica: "jo només anava bé quan venien els fills de vacances, que em portaven menjar al camp". Per una pesseta diària, un plat de farro, alguna arengada i pa, estassava el bosc, proporcionava la llenya, fangava, llaurava i cuidava les vaques. Al vespre, un àpat frugal, a passar el rosari i a dormir. Era aleshores quan venia el follet: "Puuuuup, se't fotia sobre el pit, i tu creus que el podies treure? de cap manera, si et cuidava ofegar!".

Espantat i enflaquit, Pere volia deixar la casa, però la seva padrina, Xica Maspoc, li trobà el remei que recull la llegenda: "Al follet li agrada remenar tot el que veu. D'altra banda, és endreçat de mena i l'averkonyeix deixar les coses desordenades. Per tant, si se li posa un plat de mill a l'habitació, el vessarà per terra i quan voldrà recollir-lo no podrà, perquè té les mans foradades. Davant del fracàs, optarà per no tornar més". I així ho va fer Pere, encara que en no disposar en aquell moment del gra, comprà perdigons a ca l'Anneta. Es lliurà de l'esperit per sempre, però l'endemà, la Maria minyona es queixava: "Mala feinada m'ha donat, el mosso. Aquesta nit ha fotut una vessada de perdigons per terra i jo vingia a collir-los".

UNA NIT DE NOCES

17

50

El dia que es va casar, allà al principi de segle, Josep Guix no va poder exercir el sagrament amb la seva esposa, Magdalena Masó. No hi havia manera de concentrar-se aquella primera nit a can Salvatgina de Castanyet (Santa Coloma de Farners) mentre retrunyia per tots els racons de la casa un espetec de cops, com si algú, provist d'una força colossal, mugués sacs de patates. En iniciar-se els patapums, en el graner, sota la teulada, Josep saltà del llit, arreplegà l'escopeta i s'afanyà a pujar escales per sorprendre i abatre l'animalot que tan descaradament pertorbava els seus projectes. Però a dalt, els tubèrculs romanien

tranquils enmig de la capa de falguera. Encara no havia tingut temps de refer-se de la sorpresa que sentia, ara sí, amb tota certesa, els sacs de patates que baixaven els esglaons. Una altra falsa alarma: l'avalot s'extingia a mesura que ell s'acostava i començava a fer-se perceptible en un altre indret. La nit de noces es convertí per a l'enfurismat masover en una corredissa contínua amunt i avall de la casa, amb l'arma a punt de disparar, mentre, al llit, la Magdalena s'estremia d'espant.

Si la por ha tingut sempre com a brou de cultiu

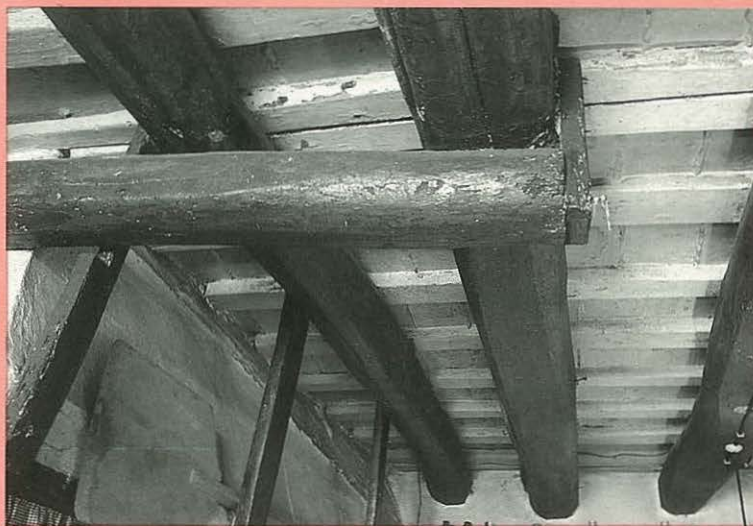
l'aïllament i la frondositat del bosc, els claps de boira envaint la foscor o el dibuix capriciós i *trompe-l'oeil* de la naturalesa (els camps de pedres "màgiques" de Llers, el perfil multiforme de les soques d'olivera, les branques allargades d'un faig, les urpes punxants de la romeguera...), també li ha agradat presentar-se i amagar-se al mateix cor de les llars, ocupant i enterbolint l'espai vital dels seus

Més d'un s'ha passat la nit de noces esporuguit o amb l'escopeta a punt per disparar contra la por.

La fusta sent el temps

En el silenci de la nit, quan la xerinxola diürna s'apaga i els sentits es relaxen, l'orella capta i amplifica la més petita remor. Com, per exemple, aquest repicó insistent en la biga serrallera que alguns consideraven obra d'un difunt cobejós de misses. Però a les bigues no els cal tanta parafernàlia per fer fressa. En tenen prou amb un canvi de temperatura. I es fan notar especialment a l'estiu, quan se sequen de les humitats hivernals mitjançant una mena de badall (moviment) sorollós. Per la mateixa raó tècnica de contracció-retracció, sota els teulats d'emmetxat també es perceben garranyics-garranyecs,

generalment als mesos calorosos i de 10 a 12 de la nit. A aquesta hora el termòmetre baixa, el material

es dilata i en no tenir possibilitats de moure's, peta amb cert estrèpit. És a dir, que sent el temps.

moradors. Per aquesta causa molts homes i dones han patit nits d'espant. Si ja s'havien retirat a l'habitació, els despertava un temperi a la quadra; un cop allí les vaques jeien amb la seva habitual indolència. Aleshores, a la cuina semblava com si tots els plats i els gots saltessin per les estanteries i acabessin la seva frenètica dansa estrellats en el sòl dur, però res no era mai trencat. Tot plegat constituïa un misteri que sovint la gent de pagès, moguda per aquesta amalgama de temor i

prudència tan característica, tampoc no es decidia a esclarir. Fos el que fos, valia més fer com si no hi fos, a veure si així marxava. D'aquest parer era Francesc Solís, de can Bernadic de Tregurà, que l'any en què va emmalaltir la seva mare sentia a les nits tragar patates de dalt a baix i mai no es va atrevir a moure's o donar —davant la màgica— senyals de vida. D'altres pensaven que les fresses esdevenien signes premonitoris. Quan Julià Dalmau de can Janpere de Pardines va sucumbir

d'atac de cor, la seva filla Cisqueta va explicar que uns quants dies abans la desvetllaven repics de martell, com si un artesà de l'altre món fabricqués, amb temps suficient, la caixa del que havia de dinyar-la de forma tan inesperada.

De vegades també succeïa, davant dels sorolls sobrenaturals, que un veí més valent descobria un ratisser sota una bala de palla. Així es diu de la casa Espinauga de Llanars i de can Massagué de Susqueda.

LA CASA ENCANTADA

18

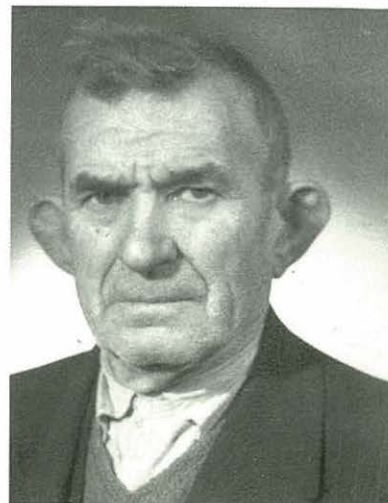
52

Els Horts d'Albanyà van ser, durant uns mesos, una casa encantada. Era allà pel 1920, quan hi vivia la família Cassú, el pare Miquel i els nois, Jaume, Simon, Tomàs i Joan, fugits de França per la guerra europea. Un dia algú —el nom del qual no fou mai revelat— va robar les tres mil pessetes que Jaume i Joan, els dos fills grans, havien estalviat en molts anys de treball, i per si no fos prou desgràcia, la rapinya suposà a més a més l'inici de fenòmens estranys que durant un temps mantingueren espantats els quatre germans.

Joan, el pastor, va ser el primer de caure a les mans

del bromista —ja fos d'aquest o de l'altre món—. Un dia a la nit, quan va anar a dormir, es va trobar el llit desfet i sense llençols, com si algú hagués fet la deguda endreça asèptica en l'habitació d'un mort. Ningú no li sabé donar raó del que havia succeït i la roba no va sortir més. Però els malsons continuaren en forma d'ombres fugisseres que el saludaven des de les parets de qualsevol cambra. Tampoc no les veia ningú més que ell, i els altres nois es burlaven de la seva imaginació. Fins que els encantaments es convertiren en quelcom més greu i preocupant per la salut i l'economia, com aquella vegada en què unes quantes ovelles foren misteriosament degollades pocs instants després que, en una visita rutinària, Jaume s'hagués assegurat de tancar en fort la porta del corral. Aquest també perdé el vestit de mudar, un diumenge al matí que l'havia deixat preparat damunt el llit mentre es rentava i s'afaitava disposat a

*A Jaume Cassú,
quan vivia als Horts
d'Albanyà, li
desapareixien les
mudes de forma
inexplicable.*

passar una estona d'esbarjo a Maçanet de Cabrenys.

La família Cassú, poc creguda en religions i supersticions, no trobava una explicació lògica als fets. Tomàs, el petit, decidí posar distància pel mig entre ell i la màgica i se n'anà a treballar i viure a l'hostal de Pep Pubill, a Tapis, mentre Jaume, més escèptic, adoptava la indiferència com a arma protectora: "Ja se'n cansaran quan vulguin... lo fotut seria que em fessin desaparèixer a mi!". I així va ser. Ningú ni res no va atemptar directament contra els habitants dels Horts i la malastrugança es fongué sola, sense necessitat de benediccions o conjurs. Però

*A cal Ferrer de Navà
van sentir, fa uns
anys, de nit, les
passes d'una tia-àvia
difunta.*

el cas no s'esclarí i durant molts anys la gent de les rodalies cregué que en la casa s'hi havia aposentat un fantasma.

Denigrats per uns i reconeguts per altres, els fenòmens d'encantament depassen les fronteres del món rural i afecten un grup més ampli de població, ja sigui considerats en el seu aspecte subjectiu (com a resultat de l'al·lucinació o de la telepatia), o en la seva vessant objectiva (la manifestació de l'esperit a través d'un mèdiu). Les aparicions i desaparicions d'ordre no natural han nodrit planes d'excel·lent o de pessima literatura i, en un

sentit més pràctic, han arribat a promulgar lleis, com el decret dictat el 1595 pel Parlament de Bordeus que permetia anul·lar la venda de cases habitades per follets venjatiu; o, molt més recentment, el 1952, la sentència del tribunal londinenc de Hammersmith, que establí una rebaixa substancial del lloguer dels habitatges que patissin la visita de fantasmes.

I si alguns escrits sobre espiritisme recullen el testimoni de servents de la Casa Blanca que asseguren haver vist transitar pels passadissos els espectres dels presidents Lincoln i Kennedy, l'Àngela Cirera de

cal Ferrer de Navà i els seus germans pensen que molt probablement una nit es passejà per la casa la seva difunta tia Pepa. Si bé no adoptà figura humana, es féu notar: "La fressa ens va despertar, es sentia com pujava les escales, entrava a la cuina, remenava cassoles, plats...". Pel que sembla la tia-àvia Pepa s'hauria convertit en una ànima en pena: "En els últims moments de la seva vida i quan ja no era a temps de remeiar-ho es penedí de no haver deixat l'herència al seu fill adoptiu i a la seva dona, que només havien tingut atencions cap a ella i l'havien cuidat en la malaltia".

Quan aquella gent tornava de celebrar la festa major es trobaven amb la millor bèstia de la quadra morta de forma misteriosa. No s'ho podien acabar, cada any la mateixa desgràcia: en el moment de sortir de casa, mudats i feliços d'anar al ball, tots els animals jeien tranquils, sense el més petit signe d'indisposició o esverament, però poc després alguna cosa estranya produïa l'estrall. Fins que un dia l'home va voler esbrinar què succeïa. Envià la família cap al poble i ell es quedà, amagat i silenciós, darrera l'estable. Així observà com una gallina traspassava la porta tancada i arrencava el vol damunt el llom del quadrúpede més ufanós. Un cop de bec al cap i la víctima queia inerm. L'indignat masover matà d'un tret certer l'au assassina, que no deixà ni una ploma de rastre. L'endemà al matí descobrí, estirat al llit, el cadàver de la seva mare amb una bala al cor.

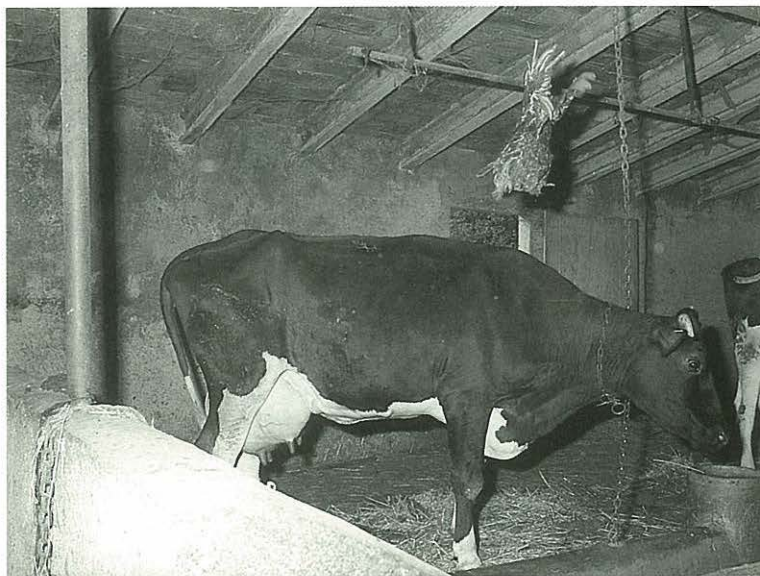
De la mateixa manera que el pagès tingué necessitat de representar-se com a autor de l'extermini simbòlic del capellà i de l'amo, també li calgué en un moment donat dirigir l'arma contra la bruixa i posar fi als seus poders. La mort de la fetillera constitueix una altra important fantasia d'alliberament en el món camperol, la manera d'esquivar tot un seguit de catàstrofes i desventures que, segons la tradició catòlica, provocava aquesta dona de males arts: bàsicament destruir els sembrats, empioçar el bestiar i donar mal en el sentit més complet del terme. Se la considerava especialista, molt significativament, a perjudicar la salut i atemptar contra els eixos fonamentals de l'economia rural: les collites i els animals.

La bruixa ha format part en els últims segles de la vida quotidiana de cases i pobles. Més que la fetillera abstracta i llunyana en el temps que cremà a la foguera, els pagesos tenien present aquell ésser palpable i pròxim –generalment veí– que per enveja, per

interessos o per dolenteria innata, era capaç d'ocasionar greus calamitats utilitzant les seves dots malignes. És a dir, més que la bruixa, la mala bruixa. Camps, turons, salts d'aigua... conserven avui el seu nom, com a prova de fins a quin punt es reconeixien i temien els seus poders.

Alguns exemples recollits en diferents pobles de la muntanya i de la plana són prou expressius de les malvestats que s'atribuïen a unes femelles, generalment les més marginades de la comunitat, que eren considerades filles directes d'aquelles que, després de la Contrareforma, s'acusava d'entendre's amb el diable: Miquel Plujà, de petit, jugava amb altres companys de Lliurona quan veié una dona d'Albanyà que amb un pal colpejava l'aigua d'una bassa; pocs instants després núvols de pedregada trencaren la quietud d'un cel serè. Dintre el mateix apartat atmosfèric, uns carboners explicaven que un dia de molts de ruixats se'ls va aparèixer, totalment eixuta, la Filomena del Serrat de Joanetes. La Teresa de can Broc de Vilarig, pel que es diu, ensenyà a la gent de can Pau d'Avinyonet a no menysprear la seva filla que festejava amb un noi d'aquesta casa: va corsecar el xicot i va eixorcar les vaques fins que el capellà va desfer el sortilegi. Quan la Maria de can Triadó de l'Esparra (Riudarenes) anava a buscar aigua a la font, de dalt d'un suro gros se li atansava, peluda i xiulant, una serp gruixuda com un braç que feia aparèixer la seva sogra morta.

Si bé suggestius i literàriament apassionants, els embruixaments de l'últim segle han perdut el braó d'aquella època tràgica en què un molt catòlic Tribunal del Santo Oficio (dintre el qual destacà per la seva duresa el dominic gironí Nicolau Eimeric), inquiria i perseguia, sota turment, suposats pactes satànics. Però, passats els anys del més cruent obscurantisme religiós, el mite de la bruixeria continuà bevent de la font del dualisme cristià que confronta el

Una creença molt estesa era que la bruixa es convertia en gallina i matava la millor bèstia de la cort. Sovint, la fantasia popular se destruïda per les seves males arts.

Bé i el Mal. S'ordí, purament i senzilla, una història de bons i dolents, tan simple com simple pretén ser la bisecció entre un Creador tot virtuts i un Àngel caigut per l'arrogància dels seus vicis. Dos móns oposats que, malgrat que alguna vegada han cohabitat diplomàticament –a la vall de Ribes es diu que el Dimoni inventà el tro i Déu el llamp–, es mantenen en peu de guerra.

I enmig de la batalla, com sempre, una comunitat desprovista de recursos –culturals–

per a desenvolupar el seu raciocini, a la qual no es pot censurar que hagi donat crèdit a fets meravellosos mentre se li exigia, des del púlpit, confiança cega en els miracles. Si les oracions dels Pares de l'Església curaven sense necessitat d'intervenció mèdica, per què els remeis d'una sonàmbula no podien també proporcionar bons resultats? I si una tamborinada o qualsevol altre fenomen meteorològic es presentaven com un càstig diví, no era tan estrany que per l'altre costat fossin considerats obra de la màgia laica. Tot era qüestió de fe. En un sentit o en l'altre.

En aquest context, el pagès que matava la bruixa –que solia ser la mare, l'àvia o una veïna vella– protagonitzava una espècie d'enfrontament generacional *avant-la-lettre*: amb l'eina de progrés que per a ell constituïa l'escopeta –un instrument material, tangible– disparava contra un passat d'ignorància i superstició.

FER PATIR LA FRANCISCA

19

Una altra de les històries que se sent explicar arreu amb diferents variants és la d'una noia molt balladora i de la broma que, tot d'una, fou víctima d'un desfici atribuït a causes màgiques. Aquest cas es diu, per exemple, de la Francisca, de can Vim de Lliurona.

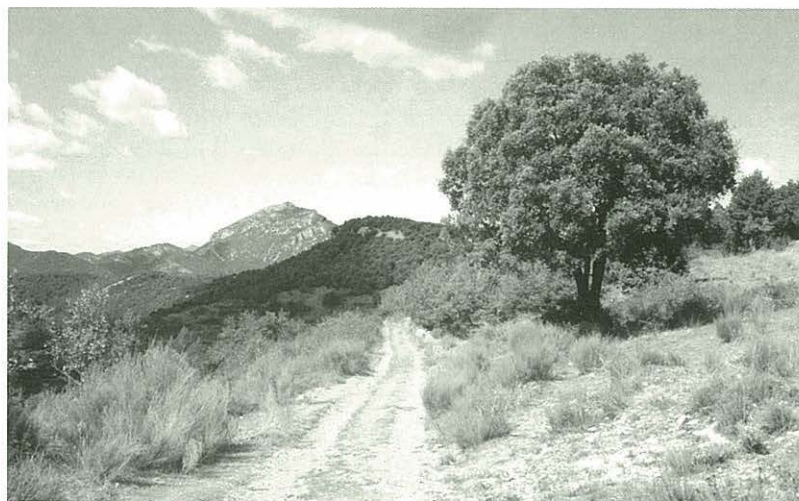
56

La Francisca Plujà de can Vim de Lliurona començà a penar una nit que mai no s'esborrarà de la seva memòria. Era molt jove aleshores, divuit anys, i aquell dia havia ajudat la Talena de cal Gall de Corsavell en les feines de la matança del porc. Quan s'enllità, disposada a començar el cos de moltes hores de tragí, sentí els primers símptomes: un dolor punyent a les cames, calfreds i tremolors i un desassossec creixent. Segons les seves paraules, "no podia dormir de cap manera, semblava com si em consumís en un barder de foc... no estava bé enlloc, ni dreta ni asseguda, ni ajaguda, sempre amb aquell desfici a sobre. Només em venia per moure'm, per caminar, però

tampoc així em trobava bé". En un poble petit com Lliurona, allotjat en les serres del pre-Pirineu, tothom es coneixia –llavors, acabada la guerra, tenia 200 habitants– i tot se sabia. Aviat es digué que algú feia patir la noia de can Vim utilitzant males arts i que el metge de Figueres que l'examinà –tres hores de camí de bosc damunt la mula fins a Albanyà, d'on sortia el cotxe de línia– no li trobà remei. I mentrestant, la Francisca es neguitejava i s'afeblia per moments. El seu germà Miquel recorda: "No tenia febre ni estava engripada, res de tot això, sinó un desafuero que no es calmava mai. Feia uns crits i uns gemecs...! nosaltres estàvem molt preocupats perquè el doctor

ens va dir que tenia un nerviós, però poc ho era allò, un nerviós. Només millorava quan la portàvem a passar uns dies a ca la nostra germana Corona".

La Corona s'havia casat a la Cirera, una masia de Cabanelles, i el fet que allí la xicota s'alleguerís de l'angoixa acabà de confirmar el que molts veïns sospitaven: estava embruixada, perquè tal i com succeeix en aquests casos, l'encanteri no era eficaç fora del terme municipal. De tota manera, existien altres opinions. Hi havia qui assegurava que el que li feia mal a la noia era la dentadura, d'altres comentaven que els desespers eren fogots d'amor

A l'Hostal de Lliurona (foto de dalt), hi vivia la Petronila, que va ser acusada de bruixa i es va penjar al Puig d'en Sió (foto de baix, al fons).

per un guàrdia civil, i algun de més escèptic pensava que si a la Cirera se sentia refeta era perquè no hi havia de treballar

tant. Al cap i a la fi, la Francisca, que per la seva simpatia i dots de balladora enamorava tothom, suportava un trist panorama a can Vim: els pares impossibilitats i uns germans als quals també havia d'atendre. Un dia es va desfogar amb un amic: "Estic avorrida de la vida. Fotrè el camp a les Castilles i no em veureu mai més".

Però no es va moure de casa seva i esdevingueren els patiments. Passaven els dies i els lliuronencs es convencien que algú li havia donat mal. I a l'hora de buscar culpable no faltaven candidates per escollir entre les quatre dones que per aquelles contrades tenien anomenada de bruixes. Quatre dones que per alguna o altra circumstància presentaven trets diferenciadors de la resta de la comunitat: la Marieta de l'Espinau s'havia espavilat a cuidar uns oncles que li deixaren part de la seva fortuna; la Talena de cal Gall s'havia casat, separat i tornat a ajuntar; la Maria de la rectoria era majordona, soltera i ransumada; i la Petronila de l'hostal, una morta de gana que no aixecava el cap de la misèria. Aquesta, amargada i sense perspectives, no sobrevisqué al pes de les acusacions: acabà penjada d'una alzina sota el Puig d'en Sió.

Finalment, Salvador, germà de Francisca, acudí a una altra dona tinguda per bruixa, la Sàlvia de Vilarig, que en veure la malalta s'exclamà: "Valga'm Déu, pobra noia, que malament que està!". Es conta que li féu les defenses –li dóna a prendre caldo de gat mort– i aconseguí deslliurar-la dels patiments.

QUI FA EL BÉ POT FER EL MAL

20

58

De la Sàlvia de Vilarig, la sonàmbula que va arrencar els patiments del cos de la Francisca de can Vim, es deia que tant podia fer el bé com el mal, i, davant d'aquesta doble habilitat, era tractada amb respecte, temor i certa animadversió.

Actuava, abans i després de la guerra, en els pobles i masies de muntanya que marquen la línia divisòria de la Garrotxa i l'Empordà. Allí s'havia fet amb una bona

Algunes curanderes, com la Sàlvia de Vilarig, no volien anar mai soles pels camins de bosc per por que algú, estafat pels seus remeis, li donés un bon ensurt.

clientela, entre devota i espantada, que si bé hi acudien per *desencordar* un home poc complidor, també és cert que amagaven les criatures al seu pas. En realitat es tenia fe en els poders d'aquesta dona —bruixa per a molts—, que mai no transitava sola pels camins de bosc, per si de cas algú, descontent dels seus serveis, es decidia a clavar-li un ensurt o una garrotada.

La prudència, en el seu cas, no estava pas de més. S'explicava que en una ocasió va tenir feina per escapar-se d'un pare de família

convençut, a la fi, que era ella qui donava el mal al seu fill per cobrar les cures. I que, un altre dia, després d'administrar el remei pertinent, advertí que l'esperit sortiria, amb un patatim-patatam esfereïdor, de darrera unes romegueres. Però algú de la casa la va sorprendre a ella mateixa llançant pedres per simular l'enuig del mal que fugia, i frustrà així la seva senzilla i eficaç representació.

La Sàlvia, tant si era bruixa o una dona amb recursos per vèncer el fantasma de la gana, no era l'única que havia

Hi hagué una època en què s'acudia a les curanderes per tota mena de malalties atribuïdes a encanteris i que, en realitat, no tenien altra causa sinò la flaqueza.

La Creu de Caravaca

Ritual en què s'invoca Déu per a dur a terme una revenja extret d'un text religiós-profà d'ampla circulació:

“Dios y Señor Mío, acuérdate de mi y vuélveme, Dios Mío, antiguas fuerzas para que yo pueda vengarme de mis enemigos. Con la mano izquierda se toma un limón y se dice lo siguiente:

Limón, has de saber que ningún mágico se ha puesto contra mí porque el rey Saday, éste es el mágico conjurado desde el fondo de Anereoraene, pues en todos éstos puede pedir homenaje. Esto se hace nueve días seguidos y luego el limón se tira al fuego, y si se hace al dar la medianoche es mejor, y cuando se tiene el limón y se dice las palabras, siempre se mira al limón”.

Tesoro de Milagros y oraciones de la cruz de Caravaca. Editorial Kier. Buenos Aires, 1975, pp. 46 i 47.

apès a treure diners de la superstició. Al veïnat de Vallcanera (Sils), un parell d'eixerits tenien muntat un negoci que consistia, segons els vilatans, que un feia el mal i l'altre la medicina, fins que la mort —precisament del que guaria— acabà amb la lucrativa societat.

La creença popular de “qui pot fer el bé també pot fer el mal”, a la qual no manca lògica, cobra sentit en una comunitat plena de curanderos, bruixes, saludadors, santes, senyadors, sonàmbules... que empraven com a instrumental mèdic tot tipus de conjurs, oracions i remeis, que tant servien per a deslliurar d'un mal donat, com per curar, entre altres afeccions, catarros, coragres, enyoraments, erisipeles, esllomadures, tumors, brians, migranyes, furúncols, dolors

Pel bigoti de dona

Un dels remeis que usava el senyor Vehí, pagès de la Pera, i que va deixar copiar a l'apotecari de Corsà:

“Remey per tráurer les pels y bigoti á una Dona per lletja que sia:

Pendrás tres claras de ous del dia, posadas en un plat, se debatran posanhi vuit unsas de cals viva, una unsa de or piment tot fet polvos ab una porció de llexiu que quedia com una salsa clara, untant als bigotis ab una ploma se dexará estar mitja hora, y despues se rentará ab aigua calenta, dat lo cas que los pels no saltássen, se tornarà untar de la mateixa manera, y después de caigut se untará per alguns dias ab oli rosat, y quedará la pell llisa com un porró”.

De alguns remeis que usaba lo célebre señor Vehí de la Pera. Imprenta de Valentí Torras. Barcelona, 1845, pág. 5.

de part, nafres, ronya de gossos o mal de pedra. Tot i la desconfiança que despertaven, bruixots i curanderos eren pràcticament reconeguts com els únics doctors de la zona. I l'Església, per la seva part, tampoc no s'enfadava perquè s'utilitzés el nom de Jesucrist —de vegades en va— per a combatre alguna indisposició.

PODER DE DONA

21

60

Si bé el capellà llegia un llibre per fer la màgica, i l'amo –dominador però menys ensenyat– havia de recórrer al mètode de col·locar-se un llençol damunt l'esquena i sortir personalment a espantar pels camins, a la bruixa, en canvi, no li calien estudis ni procediments tan expeditius per a realitzar els seus sortilegis. En contraposició al poder espiritual i físic que detenien els altres dos personatges, la imaginació popular la representava a ella imbuïda de poders. És a dir, d'una espècie de ciència misteriosa, de vegades benefactora, de vegades malèvola, que li venia

De les bruixes es deia que el dimoni els proporcionava poder per fer mal.

atorgada en gran mesura per la seva pròpia condició femenina. La geografia catalana –i europea en general– està poblada de les peripècies de dones analfabetes però “sàvies”, coneixedores de cures –i també de malefics– experimentades durant segles de pràctica i transmeses de generació en generació.

Tot i ser important, a la figura del bruixot no se li ha concedit a través de la història la mateixa envergadura, ni numèrica ni qualitativa, que a la bruixa. Hi ha pobles com Llers,

Arbúcies, Ventalló... en els quals totes les nounades posseïen, per naturalesa i no per adquisició, el do de les males arts. I tampoc no és casualitat que en aquells anys atziacs de la Inquisició el 85% dels condemnats a la foguera fossin dones que, segons els seus religiosos botxins, tenien ordres de Satan d'heretgitzar el món (versió apropiada pels pares de l'Església) i de donar i fer tot tipus de mal (versió per a consum de la plebs).

Superant els esculls del temps i del raciocini, aquest corrent d'opinió ha arribat als

Eva va ser temptada a adquirir més coneixements, i aquest episodi bíblic s'ha perpetuat en el convenciment que les dones estableixen més fàcilment pactes amb el dimoni o li serveixen d'instrument per temptar l'home.

Sprenger, autèntic catecisme dels inquisidors.

I per si de cas curava a algú, també era mal fet, segons opinió d'un caçador de bruixes anglès, recollida per les historiadores B. Ehrrenreich i D. English: "Incloem també les bruixes bones, que no fan el mal sinó el bé, que no porten ruïna i destrucció, sinó salvació i auxili. Seria millor que desapareguessin, en particular les bruixes bones".

No solament per suposar una competència per a la professió mèdica que en els segles XIII i XIV inicià una fase de desenvolupament, sinó també perquè amb els seus remeis alleugerien els sofriments de la població camperola i contradeien, per tant, la teoria bíblica de la submissió, la que recomana paciència perquè els mals d'aquest món són voluntat divina.

nostres dies. Es pot reconèixer en l'actitud de qui utilitza determinats poders (els atributs sexuals) per a seduir el poder en majúscules i obtenir un lloc, ja sigui laboral o domèstic. O en la frase irònica de l'avi que ja està de tornada de qualsevol esglai: "Diuen que les bruixes són velles i lletges, però no és veritat, les que jo conec tenen disset anys". Aquesta sentència ve acompanyada invariablement de detalls jocosos sobre el cas del "pobre pagès" o del "pobre pastor" a qui una "mala bruixa" —sovint la seva pròpia muller— li xuclà fins la melsa.

El gruix de les elucubracions sobre la perversitat inherent a la dona es deu bàsicament a la tradició judeo-cristiana, que durant molts anys dubtà si tenia o no ànima.

Contràriament al consell frustrat de la serp ent a Eva —menjar de la poma per adquirir coneixements—, l'Església apel·lava al dogma de fe i es malfiava de les que gosaven defensar criteri propi: "Si una dona pensa sola, tindrà mals pensaments", era una de les ensenyances contingudes en el manual sàdico-morbós *Malleus Maleficarum*, obra dels reverends Kramer i

PALS A LES MÉS POBRES

22

62

Hi va haver un temps, entre els anys 10 i 20 d'aquest segle, que els pagesos de Sant Miquel de Pera i d'Oix sortien a les nits a matar la bruixa. S'amagaven enmig del bosc, a prop de la font on sortia la llum i esperaven quiets, callats i amb l'escopeta a punt. Quan es presentava, tot era tirar-hi trets i cops de roc i, tant si l'encertaven com si no, s'afanyaven a arribar a la casa Galí, dalt del serrat, per comprovar si havien tocat la Pepeta Vila, si li havien trencat un braç o una cama o li havien causat ferides més greus.

Les regles de la màgica estableixen que si algú

dispara contra la llum, pot acabar amb la malànima que la fa aparèixer. Per l'abundosa constància verbal que queda del cas, mai ningú no va veure la Galina nafrada o esbatussada, la qual cosa no ha impedit, però, que aquesta dona hagi passat a la història com una bruixa cèlebre. Tant se li atribueixen resplendors, com gats de color encès, com figures de malastrugança, com les pitjors tempestes.

La Galina actuava aleshores com a boc expiatori d'una societat ignorant que, incapaç de comprendre les causes reals de molts fenòmens,

necessitava un culpable per descarregar la frustració. S'assegurava, per exemple, que la calamarsada la portava la bruixa si les pedres queien tacades (amb un pèl de cabra a dins, es deia) i si davant dels núvols s'hi veia un ocell, que no era altra cosa, segons creença popular, que la mateixa fetillera. No es tenia

Entorn de la bruixeria, la imaginació popular hi ha teixit tot un seguit de símbols i llegendes que es troben en el subconscient i expliquen moltes de les històries de pors a la vida rural.

en compte, en canvi, que l'aigua recull brutícia de l'atmosfera per formar un nucli de condensació i precipitar-se com a pedra, i que moltes aus voleien davant la turbonada per jugar, per atrapar insectes o senzillament per fugir-ne.

Si la literatura ha proporcionat un bon nombre de Fausts que es venen l'ànima al diable per ambició o per beure del manantial de l'eterna joventut, les dones que pactaven amb Llucifer (les bruixes) no obtenien prerrogatives de tanta magnitud. Al cap i a la fi

la seva màxima ambició se centrava en omplir el pap, essent com eren, generalment, les més pobres, solitàries i amargades (no sempre velles i desdentades) de la comunitat.

D'acord amb la dita "d'arbre caigut, tothom en fa estella", havien de suportar el menyspreu, les mofes i alguns cops de pal, de part d'uns veïns que sovint s'investien de crueltat per consolar-se, amb la desgràcia aliena, dels propis maldecaps. Francisca Cufí, soltera i "esquerpa com un isard",

vivia amb el seu germà i la cunyada a la Gabarra, una casota petita i de poca vida, de Maçanet de Cabrenys.

Menava el bestiar, parava lloses per enganxar tords i treballava com un mula. Un xic feliu i carregada de misèria, quan s'acostava al poble a mendicar rosegons de pa, els nens s'amagaven i l'escarnien tot cridant: "la bruixa, la bruixa", i els més grans contaven que l'havien sorprès al riu tirant-se aigua entre cames i gemegant: "ja que no pots menjar, beu". Mai ningú no es va queixar, però, que la Francisca de la Gabarra li hagués donat mal.

La ignorància i la manca de recursos per obtenir explicacions racionals creava moltes creences màgiques, com que la bruixa, amb les seves males arts, conduïa la pedregada damunt dels camps.

A Sant Feliu de Buixalleu, Francisca Vall-llossera de can Barnedes es va salvar per pur atzar de rebre un tret d'un esverat veí que l'acusava de fer passar males nits a la seva asmàtica muller. I a una dona d'Ormoier, quan tingué un accident, ningú no volia acompanyar-la al metge a Oix per por de les seves arts. Joan Casellas d'Hostalric va advertir la bruixa Pepa: "m'has fet perdre un fill, si li passa alguna cosa a l'altre, et mataré". La família Guix de la Panella d'Osor va expulsar de la casa una vaquera de 10 anys que es rebolcava impunement enmig de destrals i arpelles.

AMB CERTA CLASSE

23

*A can Roca, d'Oix,
hi viu l'Anneta, que
assenyalava les
dones de la Muntada
com a capaces de
mil encanteris.*

64

No totes les bruixes de les històries de por són indigents. Al contrari, les llegendes populars recullen un gran nombre de castells habitats per senyores d'estament noble i amb idèntica o pitjor bava que les fetilleres pelacanyes. Caldes, per exemple, deu el seu cognom a una molt mala vella que, segons s'explica, cada dia de festa es menjava el cor d'un fill del poble. Símbol prou revelador de les potestats que els amos tenien, en l'època feudal, sobre els camperols.

Tampoc no feia falta actuar amb tanta brutalitat per ser assenyalat amb el dit. Era suficient, de vegades, mostrar

cert enginy, com el que posseïa l'anomenada bruixa de can Guillaies (Molló), que havia connectat un sistema d'alarma en un cirerer per evitar el robatori de la preuada fruita. Una campana que sonava com si la repiqués el diable, deien els mateixos lladres.

De l'Antònia Llongarriu, filla de la Muntada, tots els habitants d'Oix —o gairebé tots— en narren episodis de màgica i encanteris, forjats des de fa anys en la solitud d'un poble aïllat i que esquitxen també la Marieta, la seva mare. La veu popular les fa responsables —sense aportar més proves que una convicció pertinaç— de, entre

altres avoleses, espantar l'Agustina de ca l'Anica quan el seu marit carrabiner estava de servei; fer baixar mosques per la xemeneia de can Badó; impedir, amb males arts, que Joan Llongarriu (cunyat de la Marieta i oncle de l'Antònia) es casés amb la viuda Cisqueta Costa; sortir al pas, coberta per un llençol, a l'adolescent Ramon de la Rodeja, o fer aparèixer, de nits, una ombra amb forma de gos a Jesús de la Ferreria.

Però qui més se sentia perjudicada per la "mala

bruixa" de l'Antònia en aquesta mena de Fuenteovejuna de la Garrotxa era la seva veïna Anneta de can Roca. I encara se'n ressent, quan recorda que, aprofitant que l'home i el fill eren fora, se li presentava a casa –o pels camins– per fer-li por: "caminava sempre de recules, com fan aquesta classe de gent... l'última vegada va venir tres cops seguits en una nit, jo vingia cridar i plorar! Al final el meu fill, que en pau descansi, va

anar a buscar la Guàrdia Civil i em penso que la van ben escalfar".

Aquesta versió no s'assembla en res a la que ofereix l'Antònia. Als seus setanta-nou anys, conserva les propietats d'Oix, però viu a Sant Joan les Fonts. No per haver tingut problemes al seu poble, sinó "perquè puc anar allà on vull amb els cotxes de línia". Assegura que mai no ha fet mal a ningú, i molt menys a l'Anneta: "ella sí que

un dia em va penjar una pell de conill, ben sagnant, a l'estenedor... el que passava és que la gent abusava de la confiança i sense demanar permís em segaven l'erba dels marges, se m'enduien les eines... i si em queixava, encara s'enfadaven. Però jo no em deixava acoquinar".

Propietària de la Muntada, de ca l'Huet, de can Badó, de camps, boscos i feixes, la Llongarriu era tot una terratinent a Oix. Membre d'una família molt negociant, que no deixava escapar un cèntim, separada del marit, i amb cert orgull de classe –funerals lluits, afecció a objectes artístics–, es va convertir, per contrast, en l'ovella negra d'un poble petit i molt replegat en si mateix, al qual no li agradaven les notes discordants. Un home, que es confessa incrèdul de la màgica, és potser l'única persona que no acusa les mestresses de la Muntada de dedicar-se a espantar els veïns; però sí de saber com enredar la gent: "a un que estava molt adolit li prometeren que el curarien amb un ungüent de serp. Li feien pagar 50 duros i elles l'havien comprat per 15 pessetes a Olot. Li deien: ai, ara sí que estàs bé, has guanyat un cent per cent... ja pots contar! Encara va coix".

Del mas la Muntada, d'Oix, n'era filla Antònia Llongarriu, a qui bona part dels habitants del poble atribuïen episodis de màgica. La por als seus encanteris era tan gran que si per atzar fregava algú amb la mà, aquest la tocava tot seguit dissimuladament per tornar-li el sortilegi que li hagués pogut fer amb la fregada.

MENJAR, TOCAR I BEURE

24

66

Hi ha una dona a Vallcanera que tan aviat està grassa com seca, eixerida o mig morta, i n'hi ha una altra que està convençuda que és bruixa perquè quan no pot fer mal a ningú, els poders es tornen contra ella i llavors emmalalteix. Fa un temps ambdues eren bones amigues, es convidaven a bunyols o s'intercanviaven obsequis d'aniversari, tal i com dicten les normes d'un veïnatge cordial. Però un dia es van enfadar, la dolenta de la història va posar cara d'*enfurrulada*, va fer "Uuuuuuuuu!" i a casa de la bona van començar les desgràcies, o això explica ella: "ens ha matat un vedell,

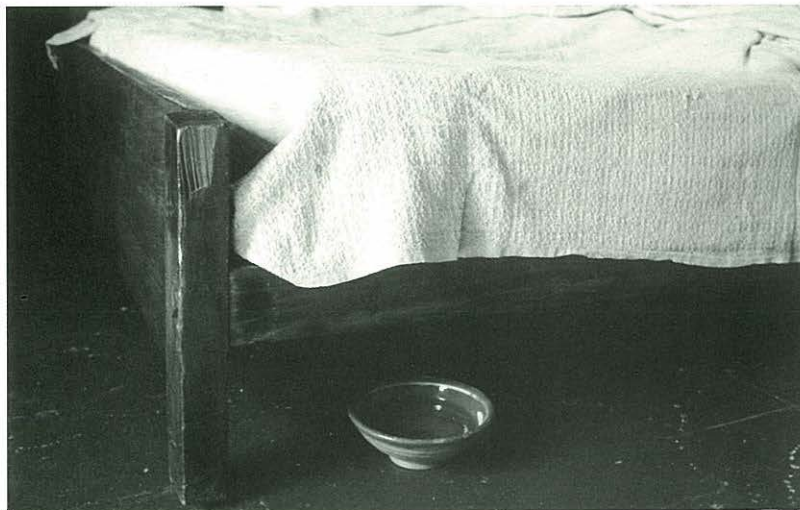
divuit vaques i cent oques i el noi va tenir un accident quan va tornar de la mili".

La víctima dels encanteris va descobrir aviat com aturar l'allau de calamitats que li enviava la "mala bèstia": tenint sempre sota el llit un plat amb sal i vinagre. A hores d'ara solament la preocupa com desprendre's de l'ampolla de licor i de la trituradora que l'altra li va regalar, dos estris que el foc no destrueix de forma absoluta i que no convé llançar a les escombraries o enterrar perquè "si tornen és pitjor".

Aquesta dona, notablement supersticiosa, recull, a fi de comptes, una obsessió molt estesa en el món de la

màgica, la de no prendre res provinent de la bruixa, ja sigui un objecte, o, sobretot, un producte alimentari, perquè és amb la ingestió d'aquest —entès con un elixir verinós— que entra el mal al cos. I de casos se'n narren molts en les comarques rurals, sempre tan malfiadades davant les persones que desconeixen: a una noia de can Roquet de l'Esparra se li introduí un esperit diabòlic a través d'un caramel. A la "tonteta" del veïnat de can Trona de Joanetes, algú li va fer empassar una mala cosa, i mai més no va ser la mateixa. La Isabel Mitjavila, també de Joanetes, no es va voler

*L'aigua i el vinagre
sota el llit preserven
dels encanteris.*

La prudència popular aconsella no menjar res de la mà de desconeguts. Aquest principi va trobar consagració literària en el conte dels germans Grimm, Blancaneus, que queda encantada en menjar la poma de la bruixa.

casar amb un vidu que es revenjà a través d'una metzina que la va anar escanyant en una agonia de setmanes... En canvi, la Marieta de can Marés de Tegurà, una àvia d'aquelles que s'hauria tret el pa de la boca per donar-lo a un necessitat, vivia enristida perquè ningú no volia asseure's a la seva taula, per més que convidés. Tenia mala fama.

L'entossudiment de no menjar –o beure– d'una mà que no sigui de total confiança, és una dèria d'arrels més profundes del que pot semblar aparentment. L'assagista Vladimir J. Propp, en el seu treball sobre la simbologia dels contes, basat en l'estudi de moltes cultures, ha determinat que en els nombrosos casos que la "maga" ofereix manduca a "l'heroi", li està proposant "l'aliment dels esperits" (del més enllà), el qual una vegada assaborit el vincularà per sempre més a l'altre món. És a dir, que tastar el plat comporta indefugiblement la mort, una opinió que comparteixen, sense entrar en més detalls, els que temen el poder de l'olla de la bruixa.

Tampoc no mereixen confiança les dones que, soles i mancades de recursos, passaven per les masies a captar. Es deia que mentre paraven una mà pidolant "una gràcia de caritat per l'amor de Déu", amb l'altra tocaven, embruixaven i mataven el fill de la casa. No fa gaire temps, encara es creia que si una vella mirava un nen o li posava la mà al cim, li donava mal!

Precisament per això hi ha una àvia de Sant Llorenç de la Muga que quan veu una criatura se n'aparta ben lluny, no fos cas que la culpessin de qualsevol malaltia o accident que tingués. I del que no s'ha adonat l'Antònia d'Oix és que si mai, per casualitat o intencionadament, es frega amb una altra persona, aquesta de seguida li torna el cop per preservar-se de l'embruixament. Així no hi ha perill que succeeixi com al final de segle a can Martí de les Barraques de Caldes de Malavella, on una pidolaire de mals instints acaricià una nena que *vingué boja*.

Del que es tractava era de no mantenir cap tipus de contacte amb la fetillera, de la qual es fugia com de la pesta i que, per tot plegat, patia un grau considerable de marginació.

LA FAMA DE LLERS

25

68

Sempre s'ha dit de Llers: terra de bruixes i castells. Fages de Climent recull a *Les bruixes de Llers*, el seu primer llibre de poemes, algunes dites populars, com ara "A Llers les bruixes són a la sitra" (fent referència a l'afecció al vi que s'atribuïa a les dones del poble); "Llers, terra de bruixes, i Palau Savardera, terra de bruixots", o aquella que resa: "Les nits de divendres, quan tota la setmana ha bufat la tramuntana, les bruixes i bruixots es veuen per ballar la sardana".

A Llers la gent encara mira malament i camina més de

Cal Picapedrer, de Llers, una de les cases amb un feixuc inventari d'històries de por en un poble del qual s'ha arribat a dir que totes les dones són bruixes.

pressa quan algú els demana per bruixes. Les dones diuen que si en quedava alguna, "la van enterrar després de l'explosió del 39". Però una certa por o neguit sembla envair-les mentre van recuperant, en la memòria, les velles històries. Els homes, en canvi, opten en un primer moment per la broma: "en els vuitanta anys que porto al poble, no n'he vist mai cap" o "de bruixa ja en tinc una a casa, la meva dona".

Al carrer de Sant Quirze existeixen dues cases, can Picapedrer i can Cinto, de les quals s'expliquen històries de bruixes. En Justet de can Faló recorda que al poble "s'han

sentit a dir coses" sobre aquest tema fins pràcticament als anys 60, però de forma molt confusa, ja que molts veïns barrejaven la pràctica dels curanderos i l'aplicació de remeis naturals per certes malalties amb actes de màgica: "El meu pare va emmalaltir de pulmonia, i el metge, que el veia molt malament, va dir que necessitava unes medicines i que ell tornaria a l'endemà. Quatre dones del poble van venir a casa i es van passar tota la nit aixafant puntes de caliquenyos, remullant-les amb vinagre i fent-li fregues amb aquest suc. Quan el metge el va visitar de nou, el meu pare estava gairebé

destapat, i el metge va exclamar: "Que li heu fet? Sembla cosa de bruixes!".

Al rector de l'Escala, Salvador Juher, fill de Llers, la vella Marieta li va relatar, abans de morir, algun episodi d'encantaments: un noi festejava amb una noia d'una casa de bruixes. El noi no hi creia, en aquestes coses, però estava un xic amoïnàt perquè cada vespre el feien

*Els camps de pedres
acompanyen el camí
d'Avinyonet a Llers i
li proporcionen,
quan és fosc, figures
misterioses.*

fora abans de les 12, de vegades amb molta pressa. Un dia va fer veure que se n'anava, però es quedà amagat a l'escala. Llavors va veure com la noia baixava al pati, aixecava un rajol, s'untava el front amb una mena d'oli que hi havia al forat i pronunciava les paraules "sobre teulada", dites les quals començà a volar i va desaparèixer per la teulada. Ell va intentar imitar-la, però va equivocar la frase i va dir "sota teulada": va començar a donar tombs de terra al sostre fins quedà totalment estabornit.

Hi ha dones que expliquen que de petites tenien autèntica por d'aquelles altres que anaven de negre, les quals la gent assenyalaria com a bruixes. Fugien només de veure-les i haurien estat capaces de llençar-se per la finestra –diuen ara– si una d'elles hagués entrat a la seva cambra. En ocasions dormien tres i quatre noies juntes per protegir-se de l'espant, ja que sovint se sentien fresses de cadenes.

Avui tots reconeixen que aquells sorolls eren provocats, per espantar els masovers i fer-los marxar de la casa. Altres veuen connexions entre les bruixes i els capellans, en el sentit que unes feien sortilegis i el capellà els desfeia amb misses, aleshores remunerades.

En tot cas, la participació del rector era importantíssima. Un fill de can Sinyu explica que una vegada un home de Llers que tenia mainada va veure des del jardí de casa seva un ocellot, agafà l'escopeta i li tirà dos trets. Malgrat estar segur d'haver-lo tocat, l'ocellot no va caure. L'endemà es van morir dos dels seus fills i el mossèn li va dir que si els balins haguessin estat beneïts, allò no hauria passat.

DOTZE DONES, TRETZE BRUIXES

26

Soledat Ridaura recorda que al sot de la por de Sant Hilari, prop de la Font Picant, hi ha tradició d'aparicions.

70

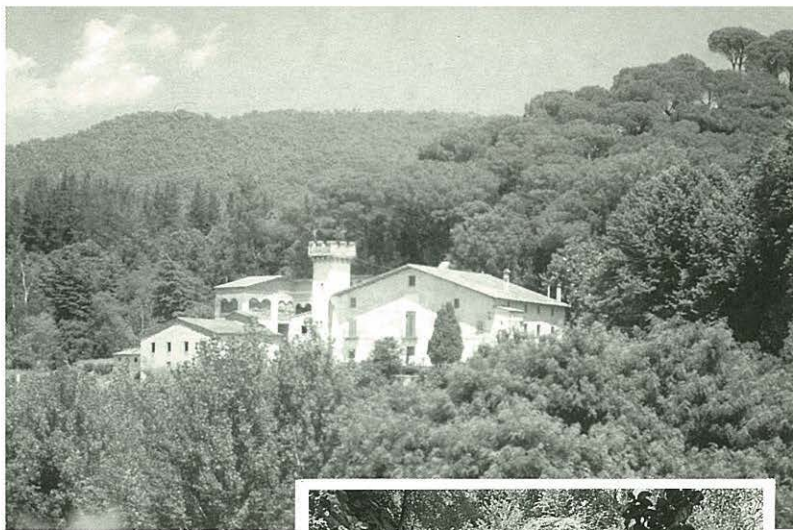
La dita popular adverteix “A Sant Hilari, prop d’Arbúcies, dotze dones, tretze bruixes”. Als contraforts del Montseny i en ple cor de les Guilleries, les històries de la màgica es barregen en un univers de morts sense repòs, cases encantades, òbits inexplicables... tot un seguit de fenòmens sorgits de vegades de la més pura ignorància i superstició.

La llegenda de la dona d’aigua forma part del patrimoni antropològic i paisatgístic d’Arbúcies: a can Blanc hi havia un fadrí que patia d’insomni i sortia a passejar al clar de lluna, fins que un dia, quan més desesperat estava,

una nimfa —una filla de l’aigua i de les rieres— se li va aparèixer i el va enamorar a l’instant. Aquell ésser va acceptar els seus compliments amb la condició que no ultrapassessin el terreny platònic. Però ell, enfebrat d’amor, es va propassar i provocà la dissort: la nimfa es convertí en un salt d’aigua i la família del fadrí fou presa per sempre més d’una maledicció, segons la qual els hereus no poden fecundar llurs mullers un cop dut a terme el matrimoni. La picardia popular, davant d’aquesta dificultat, assegura que els nois de can Blanc no tenen més remei que celebrar Pasqua abans de Rams si volen perpetuar l’espècie.

La psicosi de la màgica era, fa uns anys, a flor de pell. A la Verneda de Sant Ponç, una casa de Sant Sadurní d’Osormort en la qual vivien amos i masovers, el capellà del poble hagué d’intervenir, en plena República, per solucionar un cas curiós d’encantament. Els propietaris havien comprat una ràdio, i un dia en què van marxar a la vila, es deixaren l’aparell engegat. Quan arribà el masover del camp, sentí la gatzara a l’interior de l’habitatge i, pensant que les veus eren cosa de mals esperits, va anar a buscar el rector perquè desembruixés la casa.

D’altra banda, igualment que en molts altres pobles existia la creença que els principals agents de la por eren els capellans, frisosos d’omplir les arques de les parròquies. I també es relataven vertaders casos de màgia negra, com el d’aquells masovers de Sant Hilari que hagueren de marxar espantats de la casa, i en el darrer viatge que feien amb els mobles, quan la dona

Els hereus de can Blanc, d'Arbúcies, arrosseguen la maledicció de la dona d'aigua. A la foto de dalt, can Blanc. A la dreta, el salt de la Dona d'aigua, a Arbúcies.

digué que s'havia descuidat de la pala del forn, una veu d'ultratomba contestà: "ja la porto jo!". I a can Jané, un hereu que no havia donat la part corresponent als fadrísters, es veié, ell i la

seva família, assetjat pel follet: mai no podien fer brou de gallina perquè el cadàver de l'animal es volatilitzava misteriosament, i tampoc no podien guardar res al rebost que no desaparegués.

Soledat Ridaura, una senyora de 90 anys de Sant Hilari, assegura que a cal Noi Llorenç la malastrugança va ocasionar, l'any 35, la mort de dues nenes i el suïcidi de l'hereu. Al final, malgrat les benediccions del capellà, algun exorcisme i dubtosos experiments científics, els masovers hagueren d'abandonar la casa. En aquests paratges encara es conserven topònims relacionats amb la por i la màgica, com la Pedra Llarga, que segons la llegenda li caigué al Diable a Sant Hilari quan la portava a Girona.

També és conegut el sot de la por, un indret pròxim a la Font Picant, on es diu que, s'hi veien llums estranyes i es produïen misterioses desaparicions. Amb tot, la gent de les Guilleries i del Baix Montseny no va perdre l'humor i així, enfront de la dita "A Sant Hilari, prop d'Arbúcies, dotze dones, tretze bruixes", sempre hi contraposen allò de "Arbúcies, dotze dones, tretze bruixes", sempre hi contraposen allò de "Arbúcies, gent d'astúcies, mata valons a cops de bastons". Es pot interpretar com una reminiscència de la guerra del francès o referit a les pors en general.

LA MORT DE L'AMO

Un dia el masover es va negar a complir l'encàrrec de l'amo. I li ho va dir: "Comptant que marxés ara mateix cap al poble, abans no acabí amb tot el que m'heu manat, se'm farà fosc i em sortirà la màgica una altra vegada". El propietari no s'avingué a raons i, movent el cap amb condescendència, li lliurà una escopeta perquè transités sense por pels camins i l'envià a la vila. Un cop allí, el ferrer s'estranyà que portés arma, i en conèixer el motiu, s'interessà a examinar-la: "Ja m'ho pensava!, malament espantaràs l'esperit si està carregada de sègol. T'hi posaré un cartutxo".

De tornada a casa, darrera un marge atapeït d'herbam, aparegué una figura lluminosa que s'atansà amenaçadora a l'astorat vianant. Però en aquesta ocasió ell no fugí esporuguit sense girar la vista, sinó que féu punteria damunt el blanc i se sentí valent i fort en escoltar l'explosió del tret. Aquella basarda de llum ja no l'amoïnaria més! Al cap d'unes hores, quan volgué explicar a l'amo la peripècia nocturna, no el trobà enlloc. Ni a la masia, ni als camps, ni a les feixes. El seu cadàver fou localitzat poc després embolicat amb un llençol amarat de sang.

La sang vessada del senyor de les terres és, segons la mitologia forjada pels camperols, tan allixonadora com la del capellà, i com ella, recorre com un cabal d'alliberament la geografia catalana. Una altra vegada la història es repeteix, sense variacions significatives, en aquest poble i en el de més avall, i gairebé cada localitat s'ha dotat –mentalment– d'una família protagonista del cas. Una família que o bé va existir d'antic –a l'altre segle– o fa molts anys que va marxar de la contrada, o, senzillament, ningú no es recorda del seu nom ni de la casa on vivien. Però, al cap i a la fi aquests detalls no són tan importants; el que realment compta és que en aquella vila algú un dia va matar el personatge –sí no la persona– de l'amo.

*La sang vessada del
maligne és, sovint,
l'única cosa que pot
alliberar de la por i
allunyar els
fantasmes.*

El vincle econòmic i vivencial entre els propietaris de les masoveries i els seus arrendats constituí la base primordial de la societat agrícola, i malgrat les transformacions i els canvis generats pel procés industrial, es mantingueren gairebé intactes dintre una estructura de tall feudal. Domini i parternalisme han estat, fins fa molt poc, els eixos constants d'una relació dura i difícil, organitzada al voltant de la terra com a instrument de riquesa, per una banda, i de supervivència per l'altra.

La casa de l'amo i la del masover, aixecades una al costat de l'altra, esdevenen un dels més importants símbols del lligam entre dos móns que es complementaven en l'antagonisme de la seva funció: generalment el senyor de la hisenda vivia a la capital, dedicat a la seva ben remunerada i pulcra professió liberal, als seus negocis o a la fruïció de les rendes, i només en període de descans, en dies assenyalats o quan li convenia canviar d'aires, s'estatjava a la casa pairal. Allí hi trobava el masover i la família, gent sense béns ni formació, que com a única propietat disposaven dels seus braços per a menar els camps d'un altre. I un cop satisfet l'import del que establia el paper d'arrendament de cases i terres (un preu cotat, és a dir, una determinada quantitat a l'any, o un contracte a terços de la producció del blat i del rendiment dels animals), era pràcticament impossible que el pagès pogués estalviar suficientment per a millorar la seva condició.

En aquest context, els sentiments d'amistat, de simple tolerància o d'odi que naixien entre les dues parts ja depenien, molt específicament, del tracte humà que es dispensaven, de si l'amo es portava bé o no, de si empenyava molt o poc, tal i com ho consideraven, des de la seva perspectiva, els pagesos. Hi ha casos –no molts– de relació consolidada a través de

generacions en què s'arribava a una convivència estreta i forta. Era allò de tota una vida a la mateixa casa, igual que el pare i l'avi i el besavi... com a can Perpinyà de Caldes o a can Gavató de Brunyola, i llavors uns i altres s'ajudaven o els diumenges sortien junts de cacera, o al cafè. I al masover no l'enutjava gaire regalar un parell de pollastres al propietari, encara que no estigués firmat en el contracte. En altres ocasions, la família rica marcava diferències i aleshores l'arrendatari complia amb allò pactat, sense cap altra concessió. Com la dona de can Pedrer de Sils, que cada Nadal portava les aus preceptives a la taula de l'amo. Però s'hi presentava el dia 25, al migdia, després de la missa, ni un dia abans, ni una hora abans, amb la qual cosa aconseguia que aquella gent, si volien menjar rostit per celebrar el naixement de Jesús, se l'havien de proporcionar d'una altra forma.

Allò normal no era, de tota manera, l'establiment d'una llarga i entranyable amistat. O perquè no s'entenien, o perquè el pagès buscava terres de millor conreu, cada any per Nadal es veien pels camins carros plens de gent i d'atuell que es dirigien a una nova casa. S'han recollit un bon nombre d'històries de por amb el *leit motiv* de foragitar el masover, de les quals l'al·legoria que obre aquest capítol en constitueix el paradigma. En l'episodi, el pagès rep l'ajut de l'home bo i més llest del poble (el ferrer que li carrega l'escopeta, un representant de la classe burgesa) i gràcies a ell pot abatre l'autoritat feudal que el domina i l'aterreix. També és significatiu el fet que l'amo, si bé té poder com el capellà, no ha adquirit, històricament, el seu grau de cultura, i en comptes de fer la màgica a través d'un llibre, li cal utilitzar els mètodes més rudimentaris de cobrir-se amb un llençol –ell, o un dels seus servents, no importa– per espantar la gent.

EL FANTASMA DE BRUNYOLA

27

74

El mosso de can Mariano de Brunyola deixà el tractor enmig de la carretera de Santa Coloma a Anglès i fugí camps a través. Quan arribà a casa, fet un manat de nervis i de tremolors, explicà com pogué que s'havia topat amb una bèstia negra i peluda que bramava com el dimoni. Aquesta fou, ara fa 23 anys, la primera vegada que es presentà en escena l'anomenat monstre o fantasma de Brunyola, una figura que des de llavors va tenir molts altres espectadors. Sobretot li agradava de passejar-se, pel que es deia, per les rodalies de can Gavatxó, la casa propietat dels Mariano, on

aleshores vivien –tot sols, perquè els fills ja eren casats– Rossendo Bosch, de 60 anys, i la seva muller Montserrat. Molta gent assegurava haver sentit les trepitjades de l'animal o el seu alè ardent, i haver vist la seva silueta fugaç, retallant-se en les primeres foscores de la tarda, mentre les patrulles de la Guàrdia Civil de Santa Coloma rastrejaven els boscos sense percebre el més petit signe de la seva presència. El qui no tenia ni fred ni calor era Rossendo, que més aviat es malfiava de l'estranya aparició, i no precisament per temor a un fantasma. Comentà a la seva dona: "A veure si tot plegat és una comèdia que fa aquest, el gendre d'en Mariano, per

espantar-nos i fer-nos fora". Fos això o no ho fos, la família Bosch es mantingué ferma i inamovible a can Gavatxó. No és que la casa, sense llum ni aigua corrent, oferís les millors condicions per a viure-hi, i a més ells, ja anyats, havien anat abandonant progressivament el rem de pagès. Però per res del món no es deixaren acoquinar per la por: "tant que diuen, tant que diuen, i el monstre no l'ha vist ningú de veritat. No et preocupis, que de la mateixa manera que ha aparegut, desaparareixerà.

A can Gavatxó, de Brunyola, Rossendo Bosch s'hi va mantenir ferm, tot i el monstre que corria per aquells indrets.

Nosaltres, d'aquí no ens movem", es mostrava convençut Rossendo. Tant ho estigué sempre, que tot just fa dos anys que, ja vidu, va marxar de la masoveria: "La meva família s'hi va estar 400 anys, a can Gavtxó, tota la vida, com aquell qui diu, i sempre ens havíem portat bé uns amb els altres. En Mariano era un bon home que si et podia fer un favor te'l

Josep Tràfec, el flequer de Sant Martí Sapresa, va fer el negoci de la seva vida amb el fantasma de Brunyola. El va exhibir a Santa Coloma de Farners, un dilluns de mercat, i es va embutxacar 10.000 pessetes de l'any 1965.

feia, i molt treballador, i nosaltres també corresponíem... A tu et sembla que jo havia de marxar perquè un fotut burro que jo ja sabia qui era es va inventar un cuento?"

Però aleshores a Brunyola la gent no tenia la sang tan freda com el decidit masover. Aquell poble, enmig de boscos, n'havia conegut altres, d'històries de màgica i de bruixeries, i en la memòria de tots encara romanien com un misteri no esclarit l'accident mortal que patí mossèn Miquel, un capellà molt de la crosta, a qui explotà la màquina del gas. En pocs dies augmentà el nombre de persones que asseguraven haver-se trobat

amb la fera i en el poble es generà una autèntica psicosi de por. Nens com els germans Joaquim i Josep Valls, de ca n'Horta del Molí, i la Carme Joher de cal Castellà la van veure un parell de vegades passar veloç per davant seu i no volien anar a col·legi. També es deia que no calia tants de romanços per un senglar.

La qüestió és que la fama del monstre va créixer pels pobles del voltant. I així, un diumenge a la nit en què Josep Tràfec, el flequer de Sant Martí, tornant del cinema d'Anglès atropellà amb els seus cotxe un teixó, se li acudí el millor negoci que segurament ha fet mai: L'endemà, dilluns, es presentà de bon matí al mercat de Santa Coloma i estacionà davant de can Panxo, amb una pancarta damunt del seu 4L de finestres cobertes: "Hem agafat el fantasma de Brunyola". L'entrada valia dos duros i en cinc hores de parada en Tràfec aconseguí 10.000 pessetes de l'any 1965: "Tothom va picar, fins l'ajuntament, tant era el que es parlava de les aparicions!". Es conta que la dona d'un Guàrdia Civil es reia del seu marit: "Ja veus, tu tants de dies buscant el monstre i al final has de pagar per veure'l".

PER UNA HERÈNCIA

28

*A can Siset, de Juià,
algú no volia deixar
que la família Palahí
gaudís d'una
herència.*

76

Als anys cinquanta la família Palahí de can Bóta de Celrà es va veure afortunada en el repartiment de l'herència d'una tia-àvia que els deixà can Siset de Juià, una masia d'arquitectura sòlida, aixecada al costat de la plaça. El pare Josep i el seu noi Miquel hi anaren a viure, però aviat les quatre parets de la casa, i sobretot el teulat, es convertiren en un niu de terror. A la nit quan sopaven o descansaven de les fatigues del dia, el pols se'ls accelerava en sentir damunt els seus caps una llarga serenata de sorolls estranys, i aleshores era impossible proposar-se el son. El vell

somiquejava: "No tinc sort a la vida, una vegada que em toca una cosa, i resulta que està plena de màgica".

Un veí, molt poc amic d'empatolls, s'oferí a pernoctar a can Siset i la seva única presència espantà la por, perquè el silenci més absolut presidí la vetllada. Els digué: "Aneu en compte que esteu agafant manies...", però al cap de poc temps, els Palahí, tremolosos i descompostos, trucaren de nou a la seva porta: les fresses provenien ara de la banda de la quadra. Es convingué que l'home tornaria a dormir a la casa, però sense explicar-ho a ningú i procurant

que no el veiessin entrar-hi. Aquella nit sí que foren tres els esparverats: dalt el sostre de les habitacions s'hi passejaven i saltaven peus d'ultratomba i les vaques bramulaven d'inquietud. El veí canvià d'opinió: "Abans pensava que us havíeu tornat bojós, ara us dic que bojós sereu si us quedeu a la casa". La consulta a un sonàmbul de Mataró que va receptar ampolles d'aigua beneïta no serví per a res i al final fou Ramon, el fill petit que continuava vivint a Celrà, qui trobà la solució a tant

A cal Fuster Nou, de Sant Martí Sapresa, hi pedragaven rocs del més enllà.

Sant Martí Sapresa, un petit poble arrecerat sota la muntanya de Santa Bàrbara, també tingué la seva particular –i fins a cert punt divertida– història de por. Quan en Siso Serrat i la seva muller Carmeta vivien a cal Fuster Nou, allà a la plaça, foren apedregats moltes vegades des del més enllà. O aquesta era la interpretació dels fets que donaven les beates de la localitat: que, al teulat de la casa s'estavellaven cada nit rocs roents de foc enviats pel Cel per advertir-los dels pecats. El cert és que durant una època allò fou un escàndol, perquè cada vespre molta gent de les rodalies –d'Anglès i especialment de Brunyola– acudia en processó a veure i sentir l'espectacle de les pedres esclatant sobre les teules. Fins que, pel que es diu, es va descobrir que els sorollosos projectils sortien –propulsats per una mà humana– de la casa veïna, habitada per una cunyada d'en Siso i el seu marit.

desgavell, segons ell mateix explica: "Em vaig decidir a anar a parlar amb mossèn Simon, que tenia molta amistat amb els germans Puig, i li vaig demanar que els avisés que si continuaven fent el burro, jo faria el sèrio i algun dia potser hauríem de córrer tots. I noi, des de que vaig dir això, que mai més vam tenir problemes de màgiques". La veu popular, per aquelles contrades, també acusa els dos germans –definites com a rates de sagristia– de ser els autors de la por. Sigui com sigui, el cert és que ambdues famílies estan emparentades entre si i molt especialment amb la dona que deixà l'herència.

L'objectiu de fer fora els habitants d'una casa ha provocat molt d'esglai a través dels temps. O un amo volia treure un masover que no li convenia, com s'explica de can Cabirol de Sils, o un altre masover envejava uns camps de cultiu, com succeí a Surroca d'Ogassa, on els que s'hi estaven sentien remenaments de cadenes i veus que deien "la vianda de Surroca, a veure a qui li toca", o un alcalde pretenia que marxés del poble una família que, per antics problemes, li resultava incòmoda, i es dedicava a espantar l'àvia, la Maria Sadurní de cal Poll de Nevà, quan estava sola.

EL VICARI DE FUSTA

29

Joan Guitart, de can Pués, una casa de poca vida de Sant Privat, es posà de mosso al mas Llapart de Puigpardines, amb els Planagumar, que n'eren masovers. Era al principi dels 40, una època dura, definida per molts com de "feines per a menjar", i a la grandiosa masia hi havia treball per a tots, a conduir el bestiar, a llaurar, a rasclar... Fou així, gairebé sense aixecar el cap de la terra, que Joan féu tractes amorosos amb la filla gran de la família, la Tura, i a partir d'aquell moment

començà la por. Als vespres, quan tornava a dormir a casa seva, li sortia una llum a l'altura del collet de Sant Antoni a prop de l'ermita, que el perseguia un bon tros, fins arribar a l'església de Puigpardines.

El mosso brandia, tremolós, un bastó, però les aparicions continuaven i cada nit, quan havia de marxar, li entrava l'espant al cos. De vegades Fidel Planagumar, el futur sogre, l'acompanyava i aleshores res no entorpia el seu camí. L'home, seriós i enemic de boles, li preguntava si no havia begut massa vi, però el xicot assegurava que quan transitava sol li feien màgica. Al final va ser la mateixa Tura qui va esclarir el misteri, quan una amiga, la Maria Campàs, amb qui s'havia confiat, li aconsellà: "Digues-li al teu xicot que si no es retirés tan tard, no es trobaria res pel bosc".

En el collet de Sant Antoni, en Canyota de Puigpardines espantava els nois que tornaven tard de festejar.

D'aquesta manera es descobrí –o al menys així es creu per aquests pobles de la Vall d'en Bas– que el pare de la Maria, l'Anton Campàs de can Canyonota, era qui aterria Joan Guitart, de la mateixa manera que també havia provocat un esglai de mort a Manolo, un mosso jove llogat per en Jaume i la Maria de can Serra. El noi tornava un diumenge a la nit de ballar a Olot i, enmig de la carretera,

Un grup de dones resplendents i intangibles se li posaven al davant, al mosso de can Serra de Puigpardines, com si fossin goges del bosc.

un grup de dones resplendents i intangibles se li posaven pel davant i intentaven fer-lo entropessar: "Va arribar a casa blanc com la cera i mig malalt –recorda Jaume– normalment dormia a la mateixa habitació que el meu fill, però aquella nit poc que vaig poder deixar-lo sol, fins i tot va agafar febre de l'esverament, tothom va judicar que ho havia fet aquest que ja tots sabem, que tenia una màquina de fer cine".

En Canyonota no era popular a la contrada. En aquells anys de postguerra, de molta decència cristiana, alguns vilatans el menyspreaven per

voler ser més papista que el Papa en qüestions de moral i l'anomenaven el "Vicari de fusta", o en "Calces dels capellans". Es deia d'ell que veia pecats per tot arreu i que presumia d'anar a trobar directament el bisbe si li convenia alguna cosa. I es burlaven de les seves expressions d'humilitat: "està enmaniat a ser enterrat, quan es mori, a terra del cementiri perquè tothom el pugui trepitjar... si és per això, que no es preocupi, el podem trepitjar de viu en viu", comentava la gent. Altres explicaven que frustrà la relació d'una seva filla amb un noi de les Preses perquè el sentí renegar i que per aquest mateix motiu denuncià un ferrer d'Olot a la Guàrdia Civil. També s'assegurava que feia perdre la paciència al mateix mossèn, que l'advertia: "Bah, home, deixeu-ho estar que no n'hi ha pas per tant".

La sang mai no arribà al riu, i el vell Canyonota es rendí a l'evidència que, malgrat la creuada de puritanisme de l'època, els joves continuarien festejant, preferentment de fosc, i divertint-se als balls. Tot d'una s'acabaren els contes de por.

És clar que hi ha qui diu que algú l'amenaçà personalment de disparar contra la màgia.

NINETES AL RACÓ

30

*A l'Alegria, del Torn,
un local agençat com
a ball, s'hi divertien
els nois i noies a la
postguerra, fins que
va ser tancat per
immoralitat.*

Canyota no era l'únic guardià dels bons costums en aquella postguerra de gana corporal en el més ampli sentit de la paraula. D'altra banda l'època, plagada de sants, màrtirs i herois, proposats com a model a una població que acabava de patir una cruenta batalla fratricida, generava arreu creuats que vetllaven i propagaven els ideals del règim. La més constrenyidora moral judeo-cristiana s'utilitzà com a bandera d'unificació d'un país biseccionat i aïllat en el concert internacional,

malgrat el destí que el Papa Pacelli, és a dir Pius XII, li havia augurat l'abril de 1939: "D'Espanya ha de sortir la salvació del món". I la salvació del món passava inevitablement per la continència sexual en una societat que féu famosa la frase d'una dona en el confessional: "Pare, m'acuso de gaudir amb el meu marit".

En els pobles, com sempre, es feia el que s'havia de fer, més o menys d'amagatotis, i dintre aquest tarannà tan conservador de l'ordre, la

mesura i la prudència, que ve a ser el principal credo de la gent de pagès, es trobaven exagerades algunes normes de decència cristiana dictades per la Comissió Episcopal

d'Ortodòxia i Moralitat. Com les que feien referència als balls moderns i altres divertiments, que foren bescantats a través d'uns cartells admonitoris en què es veia un noi o una noia dansant amb una persona de l'altre sexe, caracteritzada de diable.

Joan Fàbrega de cal Sec del Torn, ex-combatent i per tant poc sospitós de depravació segons els cànons d'aquell temps, es veié obligat a tancar "La Alegria", una sala en la qual cada diumenge de les 4 de la tarda fins a les 12 de la nit una orquestra o un manubri proporcionava distracció als joves de la Roca, la Miana, Sant Miquel, Porqueres...: "El capellà deia que era un escàndol, que les dones sortien de nit i que quedaven embarassades darrera les mates... i en canvi elles comentaven que era el capellà qui feia aparèixer figures per espantar-les...". A Vallcanera (Sils) també s'explica la curiosa història del noi de can Mariano i la noia de can Nara, dos enamorats de dues cases de poques misses que no complien amb allò de "A les nou, oració i les ninetes al racó". Pel que es diu, mossèn Tomàs els feia màgica a les nits quan s'acomiadaven: "No els deixava pujar el corriol de

can Nara... els tenia una bona estona davant l'església sense moure's... es veu que no podien tirar ni endavant ni enrera. Fins que se'n cansava o considerava que ja els havia castigat prou", recorda una veïna.

D'altres recorrien a l'artilugi de la més rudimentària màgica per a empreses menys santes. Com fer desistir un noi d'anar a complimentar la xicoteta, i tenir així el camp lliure davant la donzella desitjada. A Llorenç Iglesias quan tornava a casa seva, a can Delós de Lliurona, després de veure's amb la Magdalena Vila de Puigvelí, li sortien fantasmes pel Serrat de l'Om i acabà descobrint que algú havia penjat un parell de llençols en un arbre. Igualment l'Enric Rius de Prat de Pinter d'Ogassa, hagué de protegir de la por el seu amor per la Irene Bartolic. I Vicenç Armengol de Cartellà està convençut que un veí del poble pretengué festejar-li la seva Carme Xargay.

Algun marit esgarriat també ha passat por tornant de nits a casa. A Santa Pau s'explica que la dona d'en Jaume Collelldevall es posà d'acord amb el capellà per obligar-lo, mitjançant una aparició, a marxar de clar de l'hostal de les Feixes.

L'avantsala de l'infern

Reproducció textual de la tarraconense que fa referència al comportament del bon cristià davant de determinat tipus de diversió:

"Deuen fugir els cristians, com d'avantsales de l'infern, dels cines, balls i altres espectacles escandalosos; car són llocs on és imminent el perill de perdre la gràcia divina, per a perdre després l'ànima per tota l'eternitat".

Diocesi de Girona: Ordo annuntiandi populo festa et jejunia. Editorial Dalmau Carles. 1935.

Sortir de nits ha estat considerat, en moltes èpoques, un atemptat contra la decència; i fer-ho passant per llocs emboscats, tan perillós com posar-se a la boca del llop. El conte de l'escriptor Charles Perrault, La Caputxeta Vermella recull molt bé aquesta creença.

CAPUTXETES DE NIT

31

82

Poc abans de la guerra, Nostra Senyora de Núria i algun àngel del cel es feren un tip de guardar donzelles amenaçades per la màgica en aquelles terres de miracles i altres fets prodigiosos. Se'ls invocava sovint, a les nits, quan les noies de Queralbs empenien des de Ribes de Freser el camí de tornada a casa, després d'un torn de nou hores a Can Recolons, la fàbrica de filatures. Llavors, un dia sí l'altre també acabaven corrents sense sentir al cos el cansament de la jornada laboral: "Jo anava amb la meva germana Núria —explica Consol Bonada— i al bell mig de la carretera se'ns va aparèixer una ombra que

es va posar a seguir-nos. Valga'm Déu quin espant! No vam parar fins arribar a casa... després a la nit vam resar a l'àngel de la guarda i a nosaltres no ens va sortir mai més, però a d'altres colles, sí".

Si els homes que transitaven de fosc pels boscos eren els protagonistes d'una part considerable de les històries de por, les dones es constituïen amb més motiu —a causa de la seva pretesa indefensió— en víctimes propiciatòries i predilectes. El seu àmbit de moviment tradicional era la casa i les immediacions i difícilment trepitjava —tota sola i de fosc— altres terrenys menys segurs, per no arriscar-se —es

deia— a patir quelcom més que un esglai passatger.

Però els interessos econòmics marquen la pauta damunt les qüestions morals i quan en algunes localitats s'aixecaren indústries que requerien mà d'obra femenina, moltes noies dels pobles del voltant aprofitaren l'oportunitat i es desplaçaven cada dia —generalment a peu— pels camins rurals. I si les contractaven pel torn de nit, no per això es quedaven a casa. Abans que res eren

*La Consol Bonada,
de Queralps, havia
de resar al seu àngel
perquè no
l'espantessin quan
tornava de treballar
de can Recolons.*

*Al Pla d'en Rebull,
l'Angelina de can
Carbonell, quan
tornava de treballar
de la fàbrica de
paper de Sils, veia
aparèixer la figura
d'un home nu.*

temps en què es passava necessitat. Així que la Carme i la Doloras Font de cal Sabrià, la Felícia Charles, la Rosalia de ca l'Agustí, les filles de cal Repunxó i altres joves de Surroca i de Sant Pau de Segúries hagueren de fer el cor fort i continuar el pas al costat d'aquella ombra en forma de gos que les entropessava quan tornaven de treballar de colònia Llaudet. Fins que els pares de les espantades púbers escalfaren les orelles al trua de la contrada, un tal Mariano, pel que recorden elles.

L'Angelina Boadas de can Carbonell de Vallcanera,

també era poc després de la guerra una jove caputxeta a qui cada vespre esperava el llop quan sortia de treballar a la fàbrica de paper de Sils. Aleshores tenia divuit anys i s'havia comprat una bicicleta per escurçar el trajecte, però aviat començà a arribar a casa tremolosa i més cansada que si hagués caminat a la gatzoneta. Explicava que en passar pel pla d'en Rebull, li sortia de sota un pont una ombra en forma d'home despullat que li feia escarnots i el seu neguit era tan gran que no volia transitar sola per aquells paratges. Es conta que el seu germà Jeroni va anar a trobar mossèn Miquel i el va instar, d'una manera o

de l'altra, que deixés d'amoïnar l'Angelina.

No sempre les fèmines es mostraven tan sensibles als recursos de la màgica. A la Caterina Aspró, filla de can Sunyer de Beget, ningú no fou capaç d'obligar-la a marxar de la Capellera de Rocabrúna, la casa on s'havia casat, contra la voluntat de la seva hisendada família, amb Joan Xampró. Prematurament vídua i amb tres fills per pujar es resistí obertament als remenaments de cassols i les aparicions que —segons que creia aquella dona de molt de caràcter i poques misses— li enviava el capellà.

LA INICIACIÓ DEL NOI

32

En Polzet i els seus germans, creats per l'escriptor francès Charles Perrault, reuneixen moltes de les pors que el subconscient col·lectiu conserva referides als infants.

84

Narcís Garriga i Dolors Trull, masovers de can Martí de Juià, van pensar que seria una bona idea agafar can Quel, la botiga de comestibles del carrer de Baix, i ajudar-se en la migrada economia de pagès. Mentre no s'arrencava el negoci, van continuar portant la casa pairal i van deixar que els seus fills, Joan, de 17 anys i Mencior, de 12, s'espavilessin en les tasques de vendre l'oli, el pa i la carn als veïns del petit poble. Als vailets els agradava posar-se darrera el taulell i despatxar. Era una activitat més neta i descansada que treballar al camp o que conduir el bestiar i aviat la parròquia també es mostrà contenta del seu

caràcter eixerit. Tot rutllava. Fins que un dia...

Aquella nit de 1925 Joan i Mencior dormien en la seva habitació del tercer pis de can Sisu (l'establiment duia ara el nom del pare) quan els va despertar l'embranchida del vent contra els quadres penjats a la paret de la sala del cafè, a la segona planta. Es miraren estranyats: ambdós estaven convençuts d'haver passat el llistó a la finestra. I així era. Un cop allí descobriren tota la quietud del món enmig de la penombra i a fora no es bellugava ni una gota d'aire.

Sense saber què pensar es van tornar a ficar al llit, morts de por i poc disposats a reprendre el son interromput. Tampoc no haurien pogut; encara els quedava molt de traspals. Amb les orelles esmolades van escoltar perfectament les passes d'algú baixant les escales sense molestar-se a esmorteir el soroll. A baix, a la botiga,

obria armaris i remenava amb estrèpit la xavalla. El germà gran pensà que havia entrat un lladre a la casa i escopeta en mà s'apostà en el balcó esperant que sortís per la porta forana. Així se li féu de dia, enmig del silenci més inquietant. Llavors observà que en el calaix dels cèntims no hi faltava ni un ral i que no semblava que ningú hagués tocat res enlloc.

Atemorits per aquests fenòmens misteriosos, no volien quedar-se sols a la nit a can Sisu, però els pares,

A can Vilà, de Sant Miquel de Cladells, els pastors tenien estranyes aparicions a la seva habitació.

més experimentats, els obligaren precisament a tot el contrari: "No heu de demostrar que heu passat por. Expliqueu-ho a la botiga, com si us ho agaféssiu a broma i ja veureu que no hi tornaran". D'aquesta manera Joan i Mencion es guanyaren la tranquil·litat per sempre més.

Fos quin fos l'interès a espantar els vailets –probablement fer-los deixar el negoci–, el cert és que els adolescents o els molt joves també eren víctimes freqüents de la màgica. I si quan es tractava d'atemorir dones la picardia sexual era element bàsic, en el cas dels nois s'endevinava sovint la

reminiscència d'antics ritus iniciàtics. Ja sigui a través de l'aparició de figures i llums al bosc o mitjançant sorolls aparentment inexplicables a la casa, el subjecte en qüestió s'enfrontava a un repte que li seria decisiu per a la seva vida futura i del qual la comunitat actuava com a testimoni. En línies generals si superava la prova, és a dir, si plantava cara a la por o feia com si no existís, era mereixedor de respecte fins i tot per part dels més crèduls. En canvi, si es deixava atemorir, no es treia mai la màgica de sobre.

Això també ho aprengué, però de més gran, Jaume Masó, el pastor de cal Sastre de Sant Hilari. A la tardor de 1935, quan tenia quinze anys, baixà el ramat a Sant Miquel de Cladells, buscant més bon terreny pels xais. Pernoctava a can Vilà i durant uns dies la seva habitació es convertí en una màquina de tortura que infligia sorolls i visions d'ultratomba a l'astorat xicot. Passats els anys, li entrà la sospita que algun morador de la casa es divertí amb el seu esglai, però aleshores només pensava en la màgica i en els mals esperits i no trobava estrany que la mestressa, dona molt beata, ruixés amb aigua beneïta l'habitació i a ell mateix.

UNA CARABASSA DIABÒLICA

33

86

La família de can Serra de Vilobí va viure al principi de segle la seva particular nit de Halloway. Unes hores interminables en què es desencadenaren totes les fúries de l'infern i assetjaren la casa amb la seva bufadera. L'espant va començar pels volts de la mitjanit, quan el seu veí Pere Esteve de can Riqué va trucar amb violència la porta forana i va marxar corrents. És clar que ells això no ho van veure. Tan sols van sentir els cops, i en obrir es van trobar davant per davant un objecte lluminós que es gronxava lleugerament al perer. Mentrestant, en Pere, a casa seva, vigilava el pas del temps i poc abans que es fes

de dia tornà a can Serra i sense fer fressa despenjà del fruiter l'andròmina que ell mateix havia col·locat una estona abans.

Era ni més ni menys que una carabassa, buidada de polpa, amb una fesomia malèfica dibuixada en la pell i amb un ciri encès a dins. A mig matí el noi volgué conèixer l'impacte de la gaita i amb el pretext de manllevar alguna espècie s'acostà de nou a la

masia veïna. Allí tothom estava trasbalsat, principalment la dona, una benaurada creient que no deixava de somicar: "No saps pas quina ens n'ha passat. Cap a les dotze ens ha comparegut el dimoni, ha trucat a la porta com si fossin cent trons i ha deixat un esperit vigilant-nos des de les branques del perer, amb uns ulls que tenia que li llampegaven... Pobres de nosaltres! Ens hem passat

La broma de la carabassa, buida per dintre i amb un ciri encès, era una de les que amb més freqüència es feien a beates i supersticiosos.

tota la nit resant i fins a la matinada no hem pogut fer fondre aquella mala cosa”.

La broma de la carabassa ha estat fins fa poc, juntament amb el llençol damunt l'esquena, un dels procediments més recorreguts per aquells que es proposaven, en pla sorneguer, fer por a d'altres. Gairebé els joves de tots els pobles han utilitzat una vegada o una altra el seu perímetre cranial per a pintar-hi un rostre esfereïdor. Llavors només calia dipositar-la, amb el reclam d'un llum —un ciri— a dins, en el punt estratègic escollit: o una cruïlla de camins, sempre

transitada, o davant la casa de la família que es volia desassossegat, o en la paret d'un cementiri, un indret que de per si ja imposa. I esperar darrera unes mates l'arribada de la víctima, la reacció de la qual provocava, normalment, riallades esclatants.

Era l'època que avui moltes persones grans recorden com de pocs recursos i de molt d'enginy, en què cançons i pensades feien més distreta la vida. De la mateixa manera que per Nadal era costum que grups de nois sortissin a fer mal (bàsicament a estimbar carros) també ho era inventar-se acudits i confegir llegendes de tall jocós al voltant de gent coneguda a

partir de la manipulació de fets objectius: a Camprodon s'explica que quan van construir el cementiri nou, el 1917, el primer que l'estrenà fou un nadó de ca la Miseri, de la vila de baix, i que durant molt de temps ningú més no va morir; però amb l'enterrament del segon usuari, un membre de can Bundanci, es va precipitar la vinguda de gran nombre de clients. El que ningú no diu és que el 1918 ha passat a la història per ser el famós i devastador any de la grip.

Altrament, en una comunitat tocada per un fort sentiment anticlerical, aquells molt creients —de vegades també els més supersticiosos— tenien moltes possibilitats de ser escollits com a blanc de les burles. Un grup de joves de Sant Llorenç de la Muga s'entretenien a fer sortir ombres a l'església quan les dues beates del poble, la Ramona i la Carmeta del Molí, s'hi recollien en les seves oracions. A can Mercè de Fonteta, pel que ha quedat en la memòria de la gent, era el marit qui atemorïa la dona, fent-li creure que un mal esperit encenia el foc de nits. I a Sils, el vell de ca l'Oliu espantava el masover tapant hermèticament la bóta de vi perquè no ragés i donar així la culpa a la màgica.

POR QUE NO FA POR

Cada any, quan matava el porc, Josep Soy de can Rodet de Riudaura convidava l'autoritat a taula. No en va aquesta feia l'ull cluc quan descobria els animals de la casa que travessaven la carretera d'Olot a Sant Joan de les Abadesses, buscant millors ombres i sense tenir en compte més límits que els que marca la pastura. Una vegada, a un peó se li va

acudir una idea per divertir-se a la salut de la família, una gent molt crèdula en qüestions d'encanteris. Tots hi van estar d'acord, també Josep Masmitjà, llavors –al 1923 o 1924– molt jove i que és qui ara ho recorda.

Els de can Rodet de Riudaura, crèduls i supersticiosos, estaven convençuts que el llibre de màgica faria despullar el noi.

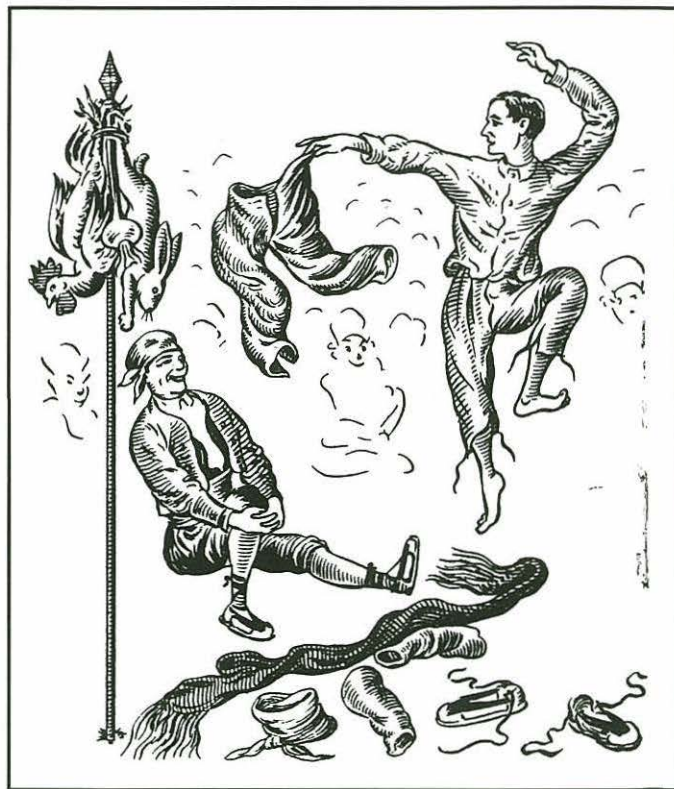
34

88

"Quan jo era mort"

Tres pagesos van voler espantar un veí que anava a l'aguait de la llebre sense tenir cura de no trepitjar els sembrats. Coberts de roba blanca, se li van aparèixer pel camí, mentre ell era dalt d'una figuera: vigilant l'arribada de l'orelluda. Els espectres recitaven: "Quan jo era mort/passava per aquest hort", "Quan jo era viu/passava per allà el riu", "Ànima vertadera/agafa aquest que hi ha dalt de la figuera". Es conta que el caçador va baixar d'un salt i es va perdre pel mig dels camps sense recordar ni tan sols que tenia una escopeta a les mans. Una gran sort pels agosarats fantasmes.

Episodi recollit per l'autora a Caldes de Malavella.

Un cop enllestida la feina, un dels confabulats es va posar a llegir un llibre –suposadament el de la màgica– mentre la resta començava a despullar-se com si així li ho manessin forces sobrenaturals: “Hi va haver-hi un gran esvalot, encara em sembla que els veig, tots fugien, les noies cap els seus quartos, l’home va agafar un soc de la llenya, però tampoc sabia què fer-ne... i cridaven: plegueu!,

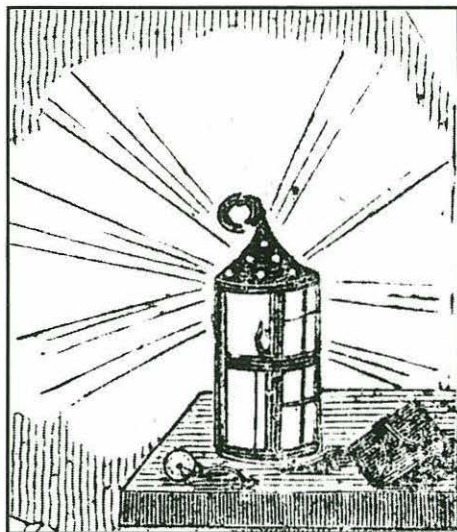
plegueu! per l’amor de Déu...”. Els més escèptics i eixerits tenien el camp abonat per passar una bona estona aprofitant-se de les pors dels altres. El llibre i el seu component de cultura = poder es constituïa en arma eficaç per a atemorir la gent. Però també el cementiri i el món dels morts en general provocava un gran sentiment de respecte, i no solament per consideració del familiar difunt o per tractar-se d’un

recinte sagrat. Era un lloc en què, més enllà de tot raciocini, no convenia passar-hi de fosc.

Poques persones no sentien esgarrifances davant la proximitat del cementiri. Josep Gardella de Tregurà i els seus companys van voler escarmentar una vella botifarrera de la Casa Nova que no es deixava espantar per cap misteri. Van triar el mètode del cementiri i del llençol i els resultats foren totalment reeixits: “les espartanyes li tocaven el cul de tant que corria... i explicava que els morts s’havien escapat i corrien pels carrers”.

89

A can Commol de Segueró s'apareixia una llum que feia riure els nois de Maià de Montcal.

D’altres, en canvi, s’agafaven la màgica com un espectacle, convençuts que alguna ment humana era la responsable del muntatge. Com molta gent de Maià de Montcal que es desplaçava en processó a gaudir una estona de la llum que s’apareixia a can Commol de Segueró, a causa, es deia, d’uns funerals no encarregats. Com era habitual en aquests tipus de motivacions s’atribuïa al capellà l’art de la màgica, però els joves no s’acoquinaven. Si la llum els seguia una estona de tornada a casa, li deien: “Apa, anem, que si ens acompanyes, no tindrem pas por”.

PER SI DE CAS

35

90

De la mateixa manera que actualment hi ha avis que reconeixen que van a missa per si de cas fos cert que existeix Déu, d'altres es mostren cauts quan se'ls inquireix sobre les arts de la màgica. "Alguna cosa hi ha...", diuen entre recelosos i espantats.

En realitat i més enllà del tipus de creença que es professés (en els miracles de la Verge o en els poders de la bruixa), la prudència ha esdevingut el valor més sòlid, segur i arrelat en la comunitat rural. Davant d'allò que es desconeixia i tenia un aire misteriós, s'acostumava a adoptar una actitud de cautela i de reserva, entre altres

L'escopeta i la cultura van ser decisives a l'hora d'esclarir la por dels camins. A la foto de sota, l'anomenat Cami de la Por, a Puigpardines.

motius perquè la majoria de la població era conscient que la ignorància li barrava el pas de la comprensió. Llavors sorgia el sentiment de fatalitat i una espècie de resignació perquè no es podia –o no se sabia com– evitar la por, que esdevenia, de fet, un acompanyant fidel, tot i que no fos desitjat. La por havia existit sempre, l'havia conegut el pare, l'avi i els més antics; era tan natural i incorporada a la seva vida que sovint no s'intentava ni tan sols combatre-la. Es tractava senzillament de deixar que fes el seu curs normal –i de tenir certa paciència, mentrestant–. Ja fos perquè es creia en un agent de tipus sobrenatural o en l'actuació de la mà de

l'home, les següents expressions mostren com molta gent s'asseia tranquil·lament a esperar que passés el mal temps: “quan sigui el moment ja s'acabarà, això de la por”, o “no podia pas durar gaire més aquella comèdia”, o “ja se'n cansaran, de fer-me màgica”.

De vegades la conformació obeïa més directament a la convicció que era del tot impossible modificar aquelles condicions de vida que els mantenien de dies inclinats, *blincats*, deien ells– damunt la terra i de nits aterrits a la casa o pels camins. Aleshores es preferia “no remenar les coses” perquè podia ser pitjor: “no saps pas què vas a buscar-hi”. Era aquest el comportament d'una població dominada per la misèria i la ignorància i desprovista de mitjans materials per a sortir-se'n. Una població que es curava en salut amb un curiós sil·logisme: “en el món hi és tot, per tant tot pot ser”, però que en realitat ben poques coses sabia.

És significatiu, en aquest sentit, que un bon nombre de les frases que usen porten el verb saber: “Això de la màgica, no s'acaba de saber ben bé d'on ve”, és la més habitual. Aquesta és, de fet,

la clau que interpreta més encertadament el món de la por: la incertesa, el dubte, el no saber. En canvi la cultura, el –saber– llegir i escriure, allunyen els espectres, fantasmes, ferums i altres figures de la dominació. En aquest sentit s'ha d'analitzar també l'accentuat ressentiment que es detecta contra els capellans. Independentment del comportament que cada un d'ells tingués davant dels seus feligresos, el cert és que se'l considerava perillós pel grau de coneixements que havia adquirit. Una postura idèntica, salvant les degudes distàncies, es mantenia en relació amb la bruixa i amb l'amo.

Però mai res no és absolutament blanc o negre. No tots els camperols o llenyataires actuaven exactament de la mateixa manera davant la màgica. És evident que la cautela constituïa el procediment més estès tant per part dels crèduls com dels escèptics. Però no l'únic. Una minoria començà a plantar cara a la por amb dues armes fonamentals, una de tipus intel·lectual, l'altra de caràcter físic: l'alfabetització i l'escopeta. Ambdós elements netejaren de màgica camins, boscos i cases.

Al llarg del llibre apareixen tot un seguit de paraules, frases i barbarismes que trenquen la normativa més distesa i que poden estranyar a qui no estigui familiaritzat amb el llenguatge de les zones rurals. Han estat respectades perquè formen part de la nostra tradició oral i, dintre del seu context, enriqueixen i proporcionen autenticitat a l'expressió de les persones que les utilitzen. Una altra cosa seria falsejar la seva parla:

ACABAR, NO PODER-S'HO: Popularment, no entendre-ho, no conformar-se, no superar una adversitat.

BISARDES, BISARQUES: Basarda.

BULTO: Fardell.

CASTILLES, LES: Les Castelles.

CONFERÈNCIA, FER: Fer classes.

CONFORME (UNA SITUACIÓ): Adequada, òptima, convenient, beneficiosa.

CUENTO: conte (barbarisme molt usat).

DEFENSES, FER LES: Posar davant una malaltia el remei convenient.

DESAFUERO: Equival a desfici, desassossec, estat de nervis.

DESAPAREGUT, QUEDAR: Desaparèixer. Es diu amb la mateixa contundència amb què es diria que algú va quedar, per exemple, estabornit. Es creu que per arts de màgica, una persona o un objecte poden quedar desapareguts com si fos la cosa més natural del món.

DESATENT: Vegeu “desafuero”.

DESENCORDAR: Acció de curar un home tornat impotent per obra d'un encanteri.

DESOCUPAR, ANAR A: Amb sornegueria, anar a avortar.

DÉU VOS EN GORD: Déu vos en guard.

EMBARRASSADES: Deformació d'“embarassades”.

ENFURRULLADA: Enfurrunyada.

ENTALAIAR-SE: De “talaiar”: vigilar, veure. Referit al follet, significa adonar-se.

ESTRUENDO: Un estrèpit o un gran soroll, sovint atribuït a causes misterioses.

FANTASMA, UNA; ENFANTASMA, UNA: Un fantasma, una aparició.

FARAM, FERUM, FRAMOT, FRUM: És una de les denominacions habituals de la por, entesa en un sentit genèric. Significa qualsevol cosa (es diu “cada cosa té el seu nom, un gat, una llum... i tot pot ser un ferum”). En boca dels que expliquen històries de màgica, equival generalment a una ombra bellugadissa, a una forma estranya, a una aparició.

FOLLET, PRECISAT DEL: Significa ser visitat o molestat pel follet. Expressió recollida bàsicament a la Garrotxa i al Ripollès.

MÀGICA: Màgia.

MAL AGAFAR, DE: (una situació) Empipadora, molesta, enutjosa, que no se sap com solucionar o quin remei posar-hi. (Una cosa): que no se sap què és exactament i que provoca inquietud.

Collage del pintor surrealista Max Ernst.

MAMARAQUES, VISARAQUES: Figures, aparicions, espectres, molt sovint relacionats amb el món de la bruixa.

MANERES: En el sentit de recursos.

MINUS: Almenys.

PILEPSIT: Epilèptic.

PODES: Segona persona del singular del present del verb poder. És a dir, "pots".

RANSUMADA: De tracte difícil, de caràcter agre i irritable.

RETIRAR-SE (A ALGUNA COSA): Assemblar-se, ser com. En sentit negatiu, no saber de què es tracta aquella cosa. Es diu en un to de misteri i d'escepticisme.

SONÀMBULES: Curanderes.

SUSTOS: Espant, ensurt, esglai (Barbarisme també molt usat).

TAN TAN: Generalment expressa una situació límit, que ultrapassa el nivell de paciència.

TANTA COMÈDIA: S'utilitza normalment per expressar aquella por o màgia que persisteix més enllà del que es considera tolerable.

VENIR BOJA: Tornar-se, esdevenir, boja.

Bibliografia

ATIENZA, Juan G.: Guía de las brujas en España. Editorial Ariel, Barcelona, 1986.

CARDINI, Franco: Magia, brujería y superstición en el Occidente medieval. Ediciones Península, 1982.

CARO BAROJA, Julio: Las brujas y su mundo. Alianza Editorial, Madrid, 1984.

DIÒCESI de Girona: Ordo annuntiandi populo festa et jejunia. Editorial Dalmau Carles, Girona, 1935.

EHRENREICH, Bàrbara i ENGLISH Deirdre: Brujas, comadronas y enfermeras. Editorial LaSal, Barcelona, 1981.

FÀBREGAS, Xavier: Les arrels legendaries de Catalunya. Edicions La Magrana, Barcelona, 1987.

FEBRERES i Mondria: Compendium Theologiae Moralis, 1953.

GOMIS, Cels: La bruixa catalana. Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1987.

GUILLAMET, Joan: Bruixeria a Catalunya. Edicions El Cotal, Barcelona, 1983.

MATHÓ, Melchior: Manuale ritualis ecclesiae er diocesis Gerundem. Apud Augustinum Typog. Regium. Girona, 1826.

MOTJÉ, Lluís: Els ocells de la comarca de la Selva. Diputació de Girona, 1982.

PROPP, Vladimir: Las raíces históricas del cuento. Editorial Fundamentos, Madrid, 1979.

Tesoro de milagros i oraciones de la Cruz de Caravaca. Editorial Kier, Buenos Aires, 1975.

De alguns remeis que usaba lo célebre señor Vehi de la Pera. Impremta de Valentí Torras, Barcelona, 1845.

Agraïments

L'autora vol agrair la valuosa col·laboració que li han prestat per a la confecció d'aquest treball totes aquelles persones dels diferents pobles i cases que han brindat, generosament, autèntics cabals d'informació de primera mà. El nom de molts d'ells apareix en aquestes planes com a protagonistes de llibre, alguns de forma directa i d'altres com a testimonis de l'època. A més dóna les gràcies especialment per les aportacions rebudes de Pere Madrenys, Paquita Casas, Francesc Vinyoles, Pau Lanao Ferràndez, Joaquim Costa, Joan Carreres i Péra, Modest Casadevall i Josep Maria Garrido.

El capítol 25, que porta per títol "La fama de Llers", l'ha redactat Joan Carles Guerrero i el 26, "Dotze dones, tretze bruixes", ha estat elaborat per Pau Lanao.

Han col·laborat en els muntatges fotogràfics Vicenç Cascajo, Artemi Bellés, Roser López, Jerri Jurado i V. Cascajo Borjas.

Procedència de les fotografies i il·lustracions

Han estat realitzades per Carles Mitjà la fotografia de la portada i de les planes 11, 12, 14, 15, 18, 20, 24, 30, 32, 36, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46 (a sota), 48, 51, 53, 55 (esquerra), 57, 58, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72 (a sota), 74, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 90. La fotografia de la plana 75 és de J. Ma. Font i la de la plana 17 és de l'arxiu de la Diputació de Girona. La de la plana 49 ha estat cedida per la família de Pere Girgas, i la de la plana 52, per la de Jaume Cassú. La il·lustració de la plana 8 és un

dibuix d'Ernestina Friedrichsen i la de la plana 56, un quadre de Paul Jenoudet. Totes dues procedeixen de la col·lecció particular de Carme Vinyoles. També hi procedeix la de la plana 46. La il·lustració de la plana 23 és un gravat de Gustau Doré per *La Divina Comèdia*. La de la plana 67 és una composició amb dos dibuixos de José Zamora, publicats als *Cuentos Clásicos* de l'editorial Saturnino Calleja. La de la plana 84 és una aquarel·la de M. Fauron per l'edició feta per Emile Guerin, de París, de *Le petit poucet*. Totes tres procedeixen de la col·lecció de Jaume Fabre. La il·lustració de la plana 13 és la reproducció del quadre *La chute des réprouvés*, de Thierry Bouts. La de la plana 21 és un gravat d'O. Wisnieski. La de la plana 22 és un fragment del quadre *Cementiri vell dels frares de la Bisbal*, de Santiago Rusiñol. La de la plana 27 és un gravat d'Edmund Ranoldt. La de la plana 28 (esquerra) és un gravat de Passini. La de la plana 31 és un fragment d'un dibuix de Ricard Opisso. La de la plana 47 és un fragment d'un quadre de Tobias F. Rosental. La de la plana 60 és un gravat de Hans Baldung. La de la plana 81 és un gravat de Gustau Doré i la de la plana 93 és un collage de Max Ernst titulat *La femme à 100 têtes ouvre sa manche auguste*. Totes procedeixen de la col·lecció particular d'Enric Marquès, igual que les de les planes 34, 46 (a dalt), 50, 55 (dreta), 59, 61, 62 i 89. Les il·lustracions de les planes 9, 26, 28 (dreta), 33, 72 (a dalt), 79, 87 i 88 procedeixen de la col·lecció de Joan Amades. El mapa de la plana 4 ha estat realitzat per Marta Ministral i Masgrau.

Guies

Títols publicats

1- Els jueus a les terres gironines

Per Ramon Alberch i Narcís-Jordi Aragó
Número 1 de la col·lecció
Segona edició, revisada

2- Rutes d'art sacre (1939-1985)

Per Josep Maria Marquès
Número 3 de la col·lecció
Exhaurit

3- Les havaneres, el cant d'un mar

Per Xavier Febrés
Número 5 de la col·lecció
Exhaurit

4- Els estanys eixuts

Per Josep Matas
Número 7 de la col·lecció
Exhaurit

5- El món del suro

Per Santiago Hernández i Bagué
Número 9 de la col·lecció

6- El Ter

Per J. Boadas, J. M. Oliveras i X. Sunyer
Número 12 de la col·lecció

7- Trens i carrilets

Per Josep Clara
Número 13 de la col·lecció

8- Canvistes i banquers

Per Narcís Castells
número 16 de la col·lecció

9- Màgiques, pors i supersticions

Per Carme Vinyoles
Número 19 de la col·lecció.

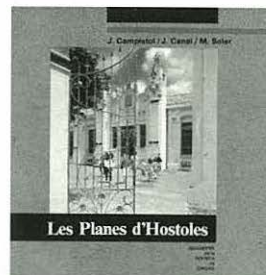
Propers títols:

Els volcans

Per Josep Maria Mallarach

Els indians

Per Rosa Maria Gil

Quaderns de la Revista de Girona és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i per les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

Monografies locals

Títols publicats

1- Cornellà de Terri

Per Jaume Portella
Número 2 de la col·lecció
Exhaurit

2- La processó de Verges

Per Jordi Roca
Número 4 de la col·lecció
Exhaurit

3- Anglès

Per Pau Lanao
Número 6 de la col·lecció
Exhaurit

4- Sant Feliu de Guíxols

Per Àngel Jiménez
Número 8 de la col·lecció
Exhaurit

5- Llagostera

Per Dolors Grau
Número 10 de la col·lecció

6- Castelló d'Empúries

Per Miquel Planas
Número 11 de la col·lecció
Exhaurit

7- Tossa

Per Jaume Lleonart i Pilar Mundet
Número 14 de la col·lecció

8- Palamós

Per Rosa Maria Medir i Carles Sapena
Número 15 de la col·lecció
Exhaurit

9- Besalú

Per Joan López Carrera
Número 17 de la col·lecció
Exhaurit

10- Les Planes d'Hostoles

Per Joana Campistol, Josep Canal i M. Soler
Número 18 de la col·lecció.
Exhaurit

Propers títols:

Agullana

Per Enric Tubert

Olot

Per Jordi Canal i Morell

La Girona misteriosa i legendària

Per Carles Vivó

La Bisbal

Per Jordi Frigola

La Jonquera

Per Albert Compte

Fins a èpoques molt recents, la superstició i la por, filles de la ignorància i la creença en tot tipus de poders, coneguts o desconeguts, terrenals o sobrenaturals, han jugat un important paper en la vida quotidiana de les nostres comarques. El present llibre, treball antropològic de divulgació, estudia en profunditat per primera vegada en les causes de la màgia, analitza llegendes i ens fa entrar en un present desconegut per la majoria que encara avui perviu en molts indrets de l'àrea rural.

Carme Vinyoles Casas és llicenciada en Ciències de la Informació per la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha publicat nombrosos articles i reportatges, col·labora actualment en diferents mitjans de comunicació i és coautora dels llibres "Història viva de la Guerra Civil a les comarques gironines" (Girona, 1986) i "Cinc revistes catalanes entre la dictadura i la transició", (Barcelona, 1988).

GUIES

DIPUTACIÓ
de
GIRONA

Calxa de Girona

